T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE MADDÎ VE MÂNEVÎ KAZANÇ İMKÂNLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meral GEDİK

Düzce

Haziran, 2022

T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE MADDÎ VE MÂNEVÎ KAZANÇ İMKÂNLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meral GEDİK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kadri Ziyaettin COŞAN

Düzce

Haziran, 2022

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında oy birliğiyle/oy çokluğu ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. İsmail KARAGÖZ

Üye: Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Kadri Ziyaettin COŞAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../…/2022

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a, salât ve selâm O'nun Resûlû'ne ve ashâbına olsun. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla…

Kâinatı insanlık için var eden Yüce Rabbimiz yeryüzünün halifesi olarak insanoğlunu yaratmıştır. İnsan fizyolojik ve biyolojik birçok gereksinimleri olan bir varlıktır. Hayatını devam ettirebilmesi beslenme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi ile mümkündür. Yeryüzüne halife olarak gönderilen insanoğlu Yüce Yaratıcı'nın himayesindedir, başıboş değildir. Allah (c.c.) insanlığa rehber olarak elçileri aracılığı ile ilâhî kelamı Kur'ân'ı indirmiştir. Hayatın inşası için indirilen Kur'ân-ı Kerîm'de kulun ihtiyacı olan yaşamın her alanıyla ilgili bilgiler mevcuttur.

Hayat hem dünya hem de ahiret hayatından ibarettir. Dünya hayatı fâni, ahiret ise bâki yani ebedîdir. İnsan hayatına bu iki denklem üzerine yön vererek, dünyayı ahiretin tarlası görüp ona göre ürünü ekerse hasılatı ahirette en güzeliyle toplar. Yüce Allah (c.c.), *"O hanginizin daha güzel amel yapacağınızı sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır…"* buyruğuyla kullarının imtihanda olduğunu haber vermektedir. Kulun ebedî mutluluğa ulaşmak, imtihanı kazanmak için çabalaması gerekir. Dünya ve ahiret saadetinin anahtarı kulun iradesindedir. Tercihleri kaderini belirleyecektir.

Yaşam bir mücadeleden ibarettir. Yeryüzünde yaşayan bütün canlılar öncelikle yiyecek bulmak ve karnını doyurmak için çaba sarf etmektedir. İnsanlık da bu mücadelenin içindedir. Yüce Allah (c.c.) insanoğlunu yeryüzüne göndermiş rızkını da var etmiştir. Yeryüzünde, yeraltında ve gökyüzünde tüm canlılar için yaşam kaynağı olan sayısız nimetler insanlığın hizmetine sunulmuştur. Allah (c.c.), bir yandan rızık endişesinin taşınmaması gerektiğini vurgularken bir yandan da rızkının arayıp bulunmasını istemektedir. Dolayısıyla insanın biyolojik ve fizyolojik her tür ihtiyacını karşılayabilmesi için çalışıp kazanması gerekmektedir.

İslâm dini çalışma hayatına bir takım kurallar getirerek çalışma ile ilgili usul, esas ve yöntemler belirlemiştir. Çalışmada amaç hayatın idamesini sağlayarak

başkasına muhtaç olmamak, dünya ve ahirette maddî ve manevî huzura erişebilmektir.

Bu çalışmamızda kazanç kavramı üzerine araştırmalar yapılarak kazancı Kur'ân açısından ele almaya çalıştık. Kur'ân-ı Kerîm bağlamında maddî ve mânevi kazancın nasıl olması gerektiği üzerinde durduk. Kur'ân'da kazanç anlamına gelen kavramları, kavramların tanımlarını ve kavramlar arası ilişkileri lügat ve sözlüklerden istifade ederek inceledik. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de kazanç yolları, fert kazanç, toplum kazanç ilşkisi, kazancın faydaları, kazancın afetleri konu çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Çalışmamızın giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntem ve kaynakları üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde; Kur'ân'da kazanç anlamına gelen kavramlar ve bu kavramların anlamları, kavramların âyetlerde kullanımları, müfessirlerin kavramlara yüklediği mânâları, kavramlar arası bağlantıları tespit etmeye gayret ettik.

İkinci bölümde kazanç yollarını ele aldık. Maddî ve mânevî kazanç olarak iki başlıkta inceledik. Maddî kazancı da meşrû ve bâtıl olarak değerlendirdik.

Üçüncü bölümde fert kazanç ilişkisini ele almaya çalıştık. İnsanların hangi amaçlar için kazanç aradıklarını, kazancın kişiye ve topluma etkilerini, kazancın faydalarını ve kazancın afetlerini, dünya ahiret bağlamında değerlendirmeye çalıştık.

Bu çalışma sürecinde her türlü desteğini esirgemeyen, kıymetli vaktini ayırarak çalışmamla ilgili bilgi ve tecrübelerini aktaran eleştiri ve tavsiyelerde bulunarak çalışmama yön veren kıymetli hocam ve tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Kadri Ziyaettin COŞAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca tez savunma jürisinde yer alan, sunulan çalışmayı titizlikle inceleyen fikir ve önerileriyle teze çok önemli katkılarda bulunan kıymetli hocalarım Sayın Prof. Dr. İsmail KARAGÖZ'e ve Sayın Prof. Dr. İdris ŞENGÜL'e teşekkürlerimi arz ederim.

Çalışmam boyunca maddî ve mânevî desteğiyle her zaman yanımda olan kıymetli eşim Birol GEDİK'e ve dualarıyla bana destek olan oğlum Muhammed Akif GEDİK'e teşekkür ederim.

Çalışmamın insanlığa katkı sağlamasını temenni ederim.

Meral GEDİK

Düzce /2022

ÖZET

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE MADDÎ VE MÂNEVÎ KAZANÇ İMKÂNLARI

GEDİK, Meral

Yüksek Lisans, Tefsir Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kadri Ziyaettin COŞAN

Haziran /2022, 128+XII sayfa

Bu çalışmanın yapılmasında temel amaç maddî ve mânevi kazanç imkânlarının Kur'ân-ı Kerîm çerçevesinden incelenmesidir. Çalışma da literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Temel tefsir kaynaklarına inilmiş, konu bağlamında; lügat, hadis, fıkıh, tez makale ve dergilerden faydalanılmıştır. Kazanç; kişinin eylemleri sonunda elde ettiği her tür maddî ve mânevî değerdir. İslâm iktisadının temelini oluşturan kazanç Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle beraber pek çok defa geçmektedir. Kur'ân'da kazanç; kesb, ticaret, mal, meta', sa'y, rızık, ecir, fevz, iştira, amel, bey', nimet, hars, kavramları ile ifade edilmiştir. Bu kavramlar kişinin gerçek anlamda maddî ve mânevî kazanımları olan günah, sevap, mal, mülk ve benzeri şeyleri ifade eder. Kur'ân'da kazançla ilgili bir de zıt anlamlı kavramlar vardır. Bunlar; hüsran, ceza, bâtıl, fesat, azap, buhl/şuhh gibi kavramlardır. Bu kavramlar kişinin maddî ve mânevî her tür kaybını ifade eder. Kur'ân'da kazancın hangi kavramlarla ifade edildiği, meşrû ve meşrû olmayan kazanma yolları, dünya kazancını oluşturan maddî boyutu, ahiret kazancını oluşturan mânevî boyutu, âyetler ışığında ele alınmış ve gerçek kazancın dünyalık maddîyattan ziyade ahirette Allah'ın rızâsını kazanmak olduğu anlaşılmıştır. Bunun için de Allah'a iman etmek, sâlih amel işlemek, can ve mal ile Allah yolunda cihat etmek emredilmiştir. Bu bağlamda ahiret yurdunun imarı dünya hayatının Kur'ân-î ilkeler doğrultusunda ihyasıyla mümkün olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kesb, Ticaret, Rızık, Nimet, Dünya, Ahiret, Maddî Kazanç, Mânevî Kazanç.

ABSTRACT

MATERIAL AND MORAL GAIN OPPORTUNITIES ACCORDING TO THE KORAN

GEDİK; Meral

Master's Degree, Department of Commentary

Thesis Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Kadri Ziyaettin COŞAN

June/2022, 128+XII pages

The main purpose in conduct of the study is to analyze moral and material gain opportunities within the scope of the Koran. Literature review method is used in the study. Main hermeneutics sources were applied within the context of the subject; dictionaries, hadith and fiqh texts, theses and articles were benefited from. Gain is all kinds of moral and material values that one acquired as a result of his/her actions. Underlying Islamic Economics gain, with its derivations, is mentioned in the Koran several times. Gain corresponds to concepts of acquisition, trade, property, commodity, effort, sustenance, wages, salvation, purchase, deed, price, favor, and accumulate. These concepts express one's moral and material acquisitions in real terms like committing a sin, acquiring merit, property and so on. There are also negative meaning words related to gain in the Koran. These are disappointment, punishment, invalid, depravement, torment and stinginess. These concepts state one's all kinds of losses. Which concepts used to express gain in the Koran, legitimite and illegitimite ways of gain, earthly gain forming the material aspect, aethereal gain forming the moral aspect are discussed in the light of the Koran and it is understood that the real gain is gaining God's sake hereafter rather than earthly gain. For this, believing in God, doing a good deed, jihad with property and lives in the way of God are ordered. In this regard, it is possible to construct afterlife by improving earthly life in accordance with Koranic principles.

Keywords: Koran, Acquisition, Trade, Sustenance, Favor, Earth, Afterlife, Material Gain, Moral Gain

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **IV**
ÖZET ..... **VII**
ABSTRACT ..... **VIII**
İÇİNDEKİLER ..... **IX**
KISALTMALAR ..... **XII**
GİRİŞ **1**
1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ **1**
2. ARAŞTIRMANIN AMACI **2**
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM ve KAYNAKLARI **2**
BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL ÇERÇEVE
KAZANÇLA İLGİLİ KUR'ÂN KAVRAMLARI
1. KUR'ÂN'DA KAZANCI İFADE EDEN KAVRAMLAR ve AÇIKLAMALARI **6**
1. 1. Kesb (كسب) **6**
a) Dünya Malını Kazanma Anlamında Kullanılan Kesb **7**
b) Kalbin Kazancı Olan Kesb **8**
c) Cehennem Azabına Neden Olan Kesb **9**
1. 1. 1. Kesb Kavramının Eş Anlamlıları **13**
1. 1. 1. 1. Sa'y (سعى) **13**
1. 1. 1. 2. Amel (عمل) **15**
1. 1. 1. 3. Hars (حرث) **17**
1. 2. Ticaret (تجارة) **19**
1. 2. 1. Ticaretle ilişkili Kavramlar **21**
1. 2. 1. 1. İşterâ' (اشترى) **21**
1. 2. 1. 2. Bey' (بيع) **22**
1. 3. Rızık (رزق) **25**
1. 3. 1. Rızık Kavramıyla ilişkili Kavram **28**
1. 3. 1. 1. Ni'met (نعمة) **28**

1. 4. Mal (مال) **31**

1. 4. 1. Mal Kavramının Eş Anlamlıları **34**

1. 4. 1. 1. Metâ' (متاع) **34**

1. 4. 1. 2. Kenz (كنز) **35**

1. 5. Hayr (خير) **37**

1. 6. Ecir (اجر) **39**

1. 7. Fevz (فوز) **40**

2. KUR'ÂN'DA KAZANÇLA İLGİLİ ZIT ANLAMLI KAVRAMLAR **42**

2. 1. Hüsran (خسران) **42**

2. 2. Bâtıl (باطل) **43**

2. 3. Fesad: (فساد) **44**

2. 4. Azâb (عذاب) **46**

2. 5. Ceza (جزاء) **48**

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA KAZANÇ YOLLARI

1. MADDÎ KAZANÇ YOLLARI **52**

1. 1. Meşrû Olan Maddî Kazanç Yolları **52**

1. 1. 1. Ticarî Faaliyetler **53**

1. 1. 2. Ziraî Faaliyetler **54**

1. 1. 3. Sanatsal Faaliyetler **56**

1. 2. Bâtıl Olan Maddî Kazanç **58**

1. 2. 1. Kazançta Bâtıl Yollar **60**

1. 2. 1. 1. Faiz **60**

1. 2. 1. 2. İçki-Kumar **64**

1. 2. 1. 3. Yetim Malı Yemek **66**

1. 2. 1. 4. Ölçü ve Tartıda Hîle Yapmak **68**

1. 2. 1. 5. Hırsızlık Gasp ve Rüşvet **69**

1. 2. 1. 6. Hile, Aldatma ve Dolandırıcılık **71**

1. 2. 1. 7. Çeşitli Şans Oyunları **72**

2. MÂNEVÎ KAZANÇ YOLLARI 73
2. 1. Allah'a İman Etmek 73
2. 2. Sâlih Amel İşlemek 77
2. 3. Allah Yolunda Cihad Etmek 79
2. 4. Allah'ın Rızâsını Kazanmaya Çalışmak 82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZANCIN FERT VE TOPLUM

ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1. FERT KAZANÇ İLİŞKİSİ 87
1. 1. Dünya Kazancı için Çalışanlar 87
1. 2. Ahiret Kazancı İçin Çalışanlarlar 90
1. 3. Hem Dünya Hem Ahiret Kazancı için Çalışanlar 91
2. TOPLUM KAZANÇ İLİŞKİSİ 92
2. 1. Müminin Kazancının Toplum Üzerine Etkisi 92
2. 1. 1. Allah Yolunda Harcama: İnfak 93
2. 1. 2. Arınma Amaçlı Harcama: Zekât 97
2. 1. 3. Gönüllü Harcama: Sadaka 99
2. 1. 4. Karz-ı Hasen 101
2. 2. İman Etmeyenin Kazancının Toplum Üzerine Etkisi 103
2. 2. 1. Mal Biriktirip Servet Yığmak 103
2. 2. 2. Gösteriş Yapmak 105
3 MEŞRÛ KAZANCIN FAYDALARI 107
3. 1. Meşrû Kazancın Dünyevî Faydaları 107
3. 2. Meşrû Kazancın Uhrevî Faydaları 108
4. KAZANCI MEŞRÛ OLMAYAN YERLERDE KULLANMANIN NETİCELERİ 110
4. 1. Dünyada Neticeleri 110
4. 1. 1. Kulluktan Uzaklaşmatırması/Gaflete Düşürmesi 110
4. 1. 2. Kötü Alışkanlıklar Edinmesine Neden Olması 111
4. 1. 3. Aile ve Sosyal Hayatın Bitmesine Neden Olması 111
4. 1. 4. Malın Elinden Çıkması ile İflas Etmesi 112
4. 2. Ahirette Neticeleri: Cehennem Azabı ve Ebedî Hüsran 112
SONUÇ 114
KAYNAKÇA 118

KISALTMALAR

c.c. :Celle Celâlühü

r.a. :Radıyallâhu And

s.a.s. :Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

thk. :Tahkik Eden

çev. :Çeviren

ed. :Editör

ty. :Tarih Yok

y.y. :Yer Yok

trc. :Tercüme

nşr. :Neşreden

şerh. :Şerheden

öl. :Ölüm Tarihi

vb. :ve benzeri

vd. :ve diğerleri

b. :bin-ibn

Hz. :Hazreti

bk. :Bakınız

sad. :Sadeleştiren

TDV :Türkiye Diyanet Vakfı

DİB :Diyanet İşleri Başkanlığı

DİA :Diyanet İslâm Ansiklopedisi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

MÜİF :Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İnsanoğlu dünya üzerinde hayatlarını sürdürmek ve ihtiyaçlarının temini için çalışmak zorundadır. İnsanlığa rehber olarak indirilen Kur'ân-ı Kerîm her alanda olduğu gibi sosyal hayatın işleyiş ve düzeninin sağlanması için de iktisadî kurallar koymuştur. Eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insanoğlu sosyal bir varlıktır. Toplum içinde doğar büyür ve ölür. Toplumda yaşam, iletişim ve etkileşime bağlıdır. İhtiyaçların temini de karşılıklı alışverişe dayanır. Alışverişte ana unsur bir kazanıma sahip olmaktır. Bu ister para ister bir gıda maddesi ister giyim veyahut başka birşey olabilir ama mutlaka bir kâr elde etme amacı vardır. "Çalışan kazanır." atasözünde olduğu gibi bireyin ihtiyacı olan nesneleri elde etmesi ancak çalışması ile mümkündür.

Mutlak "ğaniy" olan Yüce Allah'tır. İnsan ise fakir yaratılmıştır. Ancak çalışmasının karşılığı vardır. Yüce Kitabımız Kur'ân'da kazanç geniş yer bulmuş ve temel ölçüleri belirtilmiştir. İnsan için vazgeçilmez unsur olan mal ve servetin elde edilmesi kazancı oluşturur. Kişinin dünyada rahat bir yaşantı sürdürebilmesi de gelirinin iyi olmasına bağlıdır. Kur'ân-ı Kerîm'e göre maddî ve mânevî kazanç imkânlarını incelediğimiz bu çalışmamız da kazanmak hayatın bir parçası olduğundan onun Alah Teâlâ'nın rızası doğrultusunda yapılabilmesi için nelere dikkat edilmesi gerektiğinin ortaya konulması Müslümanlar için hayatî önem taşımaktadır. Burada çalışıp kazanmayla ilgi âyetler ele alınarak Kur'ân'ın bu konudaki görüşü ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Yine insanlığa gösterdiği yollar ve dikkat edilmesi gereken hususlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

İnsan hayatının inşa edilmesi için gönderilen Yüce Kitabımızda Allah (c.c.), İslâm iktisadı ile ilgili temel öğretileri belirtmiş, ticaret ve alışverişe ahlâkî kurallar koyarak ölçü ve tartıda adaleti, eşitliği, emretmiştir. Haksız kazancı ise yasaklamıştır. Çalışarak elde edilen, helâl ve temiz olanın meşrû kazanç olduğunu bildirmiştir. Yine meşrû kazanç yollarını da yüce Kelâmında belirtmiştir. Çalışmamızda amaç, kazancın, Kur'ân'da ne anlama geldiğini meydana çıkarmak, gerçek kazancın ne olduğunu ve Allah'ın rızasına uygun bir kazancın nasıl elde edileceğini ortaya koymaktır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM ve KAYNAKLARI

Kur'ân-ı Kerîm'e göre maddî ve mânevî kazanç imkânları adlı çalışmamızı gerçekleştirirken ilk etapta, konumuz herhangi bir sûre ile sınırlı olmadığından dolayı Kur'ân'ın tamamında konu ile bağlantısı olan âyetleri belirleyebilmek için Kur'ân'ın meâlini baştan sona okuyarak kazançla ilgili âyetleri tasnif ettik. Kur'ân'da kazanç anlamında kullanılan kavramları, bu kavramların zıt anlamlılarını tespit ederek kavramların geçtiği âyetleri belirledik. Çıkarılan kavramları araştırarak başlıklar ve alt başlıkları oluşturduk. Kavramların lügatlerde geçen anlamları incelenmiş olup, Kur'ân-ı Kerim'de âyetlerdeki kullanım alanları, âlimlerin kavramlara atfettikleri mânâlar, kavramlar arası bağlamlar üzerinde durduk. Kur'ân'a göre kazanç çeşitleri, kazanç yolları, kazancın bireye ve topluma yansıyan yönleri, kazancın faydaları ve kazancın afetleri dünya ahiret bütünlüğünde çalışmamızda ele aldık.

Konu ile ilgili yazılan eserlerden okumalar yaparak elde ettiğimiz verileri oluşturulan konu başlıklarının ilgili bölümüne yerleştirdik. Çalışmamız Kur'ân merkezli olduğundan ana kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Eski ve yeni birçok tefsir kaynağından istifade ettik. Ayrıca çalışmamız da konu ile ilgili, Hadis kaynakları, Fıkıh kaynakları, Lügatler, Kavramlar sözlüğü, İslâm Ansiklopedisi, çeşitli kaynak kitaplar, doktora ve yüksek lisans tezleri, dergi ve makalelerden faydalandık.

Kur'ân-ı Kerîm'de kazançla ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda; Cengiz Güneş'in; "Kavram ve Olgu Yönüyle Kur'ân'da Ticaret*"* adlı doktora tezi ve yine bu tezden çıkarılan "Kur'ân'da Ticaretin Uhrevî Boyutu" adında makalesi, Ahmet Ülker'in; "*Kur'ân-ı Kerîm'de Kazanç ve Kayıp"* adlı yüksek lisans tez çalışmaları bulunmaktadır. Bizim konumuz ise bu iki çalışmadan bağımsız olarak hem maddî hem de mânevî anlamda Kur'ân'da kazancı içermektedir. Dolayısıyla bunlardan farklı bir çalışma konusudur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

KAZANÇLA İLGİLİ KUR'ÂN KAVRAMLARI

1. KUR'ÂN'DA KAZANCI İFADE EDEN KAVRAMLAR ve AÇIKLAMALARI

Bu kavram, günümüz Türkçesinde kazanç olarak isimlendirilir. Kur'ân'da kazanç mânâsına gelen pek çok kavram mevcuttur. Çalışmamızda bu kavramlar ele alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

1. 1. Kesb (كسب)

Kazanç denilince ilk akla gelen kavram "kesb" dir.

(كسب): İş yapma,[1] çalışarak elde etme, isteme, gayret gösterme ve amaca ulaşmak.[2] (كسب): Kazanmak, rızık talep etmek.[3] İnsanların fayda sağlamak için aradıkları şeyler olduğu gibi kişiye zararı dokunacak olan unsurlar için de kullanılır.[4] (كسب) aynı zamanda insanın kendi kazancı için kullanıldığı gibi başkalarının kazancı için de kullanılmaktadır. Kökleri aynı olmakla beraber, (اكتساب) fiili kişinin yalnızca kendi kazancı için kullanılır.[5] Ayrıca insanların iktisadî, ahlâkî ve mânevî her türlü kazanımlarını da ifade eder.[6]

Kesb her dönemde her alanda (Kelâm, İslâm Hukuku, Tasavvuf), ilim erbabı tarafından araştırılan ve üzerine eserler yazılan önemli bir kavram

---

[1] Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmeğânî, *Kâmûsu'l Kur'ân (vücûh ve nezâir),* (Beyrut-Lübnan: Dârul-İlm li'l-Melâyîn,1923), "كسب", 415.
[2] Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Ḳāmûs,* thk. Abdülhalîm et-Tahâvî, (Kuveyt: et-Türâsi'l-Arabî, 1986/1407), " كسب"; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿArûs,* "كسب", 4/ 414.
[3] Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfiî, *Lisânü'l-ʿArab,* (İran: Neşru Edebi'l-Havze, 1363/1405), "كسب", 1/716.
[4] Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b.el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî*, Müfredâtü Elfâẓi'l-Ḳurʾân (el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Ḳurʾân*), thk. Safvân Adnân Dâvûdî, (Dımaşk, Beyrut; Dâru'l-Kalem, Dâru'ş-Şamiyye, 1997-1418), "كسب", 709; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *et-Taʿrîfât,* thk. Muhammed b. Sıddîk el-Minşâvî, (Kahire: Dârü'l-Fazîlet, (2004/1419), "كسب", 54; İbrahim Kâfi Dönmez, *İslâmda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklobedisi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006), "Kesb", 3/1099.
[5] İsfahânî, *el-Müfredât* " كسب", 709.
[6] Mustafa Çağrıcı, "Kesb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 3/304-306.

olmuştur.[7] Bu alanlardan Kelâm ilminde kesbin iman boyutu, Tasavvuf ilminde ahlâk boyutu, İslâm Hukûkunda ise amel boyutu ele alınmıştır. Bu alanlar kesb kavramını değerlendirirken referans olarak Kur'ân-ı Kerîm'den faydalanmışlardır. Çünkü kesbin ana kaynağı Kur'ân'dır.[8]

Kur'ân-ı Kerîm'de (كسب) kelimesi hem maddî hem de manevî kazancı ifade etmek üzere çeşitli şekillerde çokça kullanılmıştır. Bunlardan konumuzla ilgili dikkat çekici birkaç misale yer vereceğiz;

a) Dünya Malını Kazanma Anlamında Kullanılan Kesb

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardıklarımızın temizlerinden Allah yolunda infak edin...",[9]

Kazanç insan gücüyle çalışılarak ya da karşılıklı olarak ticârî sözleşme yapmak sûretiyle (alışveriş) elde edilir.[10] Helâlinden çalışarak elde edilen ziraat ve ticaret güzel temiz bir kazanç kapısıdır.[11] Âyette geçen kesb kelimesi, yapılan iş, el emeği sonucu üretilen sanat veya karşılıklı rızâya dayalı olarak mal üretmek, önceden ya da sonradan hâsıl olan mülk üzerinde yerleşmek olarak da ifade edilir.[12]

Ayrıca âyet Allah'ın ameli ile insanın amelinin ayrı ayrı olduğunu belirterek,"kesb" i insana, "yerden çıkarmayı" da Allah'a atfetmiştir.[13] İnsan kesb için kavlî ve fiilî olarak gayret gösterecek sonucunu Allah'a bırakacaktır. Tohumu toprağa ekecek bitirmesini Allah'ın takdirine bırakacaktır.

---

[7] İskender Şahin, "Kur'ân'da Kesb Kavramının Anlam Çerçevesi," *Amasya İlahiyat Dergisi,* 13, (Aralık 2019), 4.
[8] Şahin, "Kur'ân'da Kesb Kavramının Anlam Çerçevesi," 6.
[9] *Kur'ân Yolu Meâli*, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/267.
[10] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *Muhtâru Tefsiri'l-Kurtubi el-Câmiʿ li-Aḥkâmi'l-Ḳurʾân*, thk. Tevfik Hakim, (Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, 1977-896), 4/343.
[11] İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûḥu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Ḳurʾân*, (İstanbul: Osmanlı Matbaası, 1928), 1/429-430.
[12] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* (İstanbul: Yenda (Yenidoğan) Yayınları, 2001), 2/209.
[13] Muhammed el-Behiyy, *Kur'ân'da İtikadî ve Amelî Kavramalar*, çev. Ömer Aydın, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 164.

"Erkeklerin kazandıklarından bir nasip vardır. Kadınlara kazandıklarından bir nasip vardır." [14] Müfessirler bu iki âyette geçen kesb kelimesini kişininin çalışması ve üretmesi sonucunda elde ettiği kazancı olarak açıklamışlardır.[15]

b) Kalbin Kazancı Olan Kesb

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوْبُكُمْ ۗ وَاللهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ

"Allah sizi, kasıtsız, bilmeden yaptığınız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat kalblerinizin kazandığı (bilerek yaptığınız) yeminler nedeniyle muaheze eder. Allah gafurdur, şefkatlidir." [16] Bu âyette geçen, kalplerin kazanmasından kasıt, bile bile yanlış yapmaktır. Kişinin her hangi bir konuda yalan olduğunu bildiği halde kasıtlı olarak yemin etmesidir.[17] Bu tür yapılan yeminlerden dolayı kişi günah kazanmaktadır.[18]

"Fakat, kendilerini o vukuunda kuşku bulunmayan kıyamet günü için bir araya topladığımız ve kimseye haksızlık edilmeden herkese kazandığı tamamen verildiği vakit, halleri nice olacak!"[19] *"...Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı eksiksiz verilecek ve onlar asla haksızlığa uğramayacaklar."*[20]

Beydâvî (öl. 685/1286), âyette geçen kazanç kelimesinin, ahiret gününde, insanların dünyada iken yapmış olduğu ibadetlerinin boşa gitmeyeceğine, mümin olan kişinin ebedî olarak cehennemde kalmayacağına dair bir delil olduğunu söyler. [21] Toplanma günü (haşr) geldiğinde iman etmeyenlerin dünyada kazandıkları kötü amellerinin bedelini ödeyecekleri ve gerçeği kabul

[14] en-Nisâ 4/32.
[15] Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'Azîm,* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1998/1418), 1/536; Nâsıruddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullāh b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* haz. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, y.y.), 2/72.
[16] el-Bakara 2/225.
[17] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fit-Tefsîr bil-Me'sûr, thk.* Dr. Abdullah Bin Abdul Muhsin Al Turki, (Kahire: Merkez Hicr Lil buhus ve'd Diraseti'l Arabiyyeti ve'l İslâmiyyeti, 1424/2004), 2/629; Yemin için bkz, Kurtubi *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 4/17-20.
[18] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/100.
[19] Âl-i İmrân 3/25.
[20] el-Bakara 2/281.
[21] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* 2/11.

etmediklerinden dolayı da ebedî bir azapla karşılaşacakları, herkesin ameline göre muamele göreceği, hiç kimsenin cezasında haksız yere artış sevabında da eksiklik olmayacağı, herkesin hak ettiğine göre yargılanacağı da âyetin mesajlarındandır.[22]

Taberî (öl. 310/923), de hemen hemen aynı mesajı verir ve bu âyeti, ahiret gününde insanlar, dünyada yapmış oldukları hayır ve şer her tür amelin karşılığını eksiksiz olarak alacaklar, hiç kimseye haksızlık yapılmayacak, amellerinde artma ve eksilme olmayacak diye açıklar.[23]

Hz. Peygamber (s.a.s.), "Ameller ancak niyete göredir. Kişinin niyeti ne ise eline geçecek olan o dur. Kimin cihadı Allah ve Resûlünün istediği doğrultuda ise onun yaptığı işler Allah yolunda sayılır ve ahirette hesabı ona göre görülür. Kimin hicreti de dünyalık veya evleneceği bir kadın için ise onun hicreti de hicret ettiği şeyedir. Böylece onu elde eder. Ahirette hesabı da ona göre verilecektir."[24] buyurmuştur. Âyetlerde ve Peygamberimizin hadisinde buyurulduğu üzere kişinin niyeti amelini belirlemektedir. Kalbinde iman olmadığı halde toplum nezdinde itibar sağlamak amacıyla müminmiş gibi görünen kimselerin kesbi ancak cehennem narını artırmaya yarar. Dünyada ki itibar ve ikiyüzlülükleri dünyada kalır.

c) Cehennem Azabına Neden Olan Kesb

بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَاَحَاطَتْ بِهٖ خَطِيْٓـَٔتُهٗ فَاُولٰۤىِٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ

"Evet, kim bir günah işler ve kendisini çepeçevre kuşatırsa işte bunlar cehennem halkıdır. Onlar, cehennemde ebedî olarak kalacaklardır."[25] Bu ayette; Allah'a inanmayanların, Allah'a şirk koşanların ve büyük günah işleyenlerin yaptıkları işlerin iyi olmadığı vurgulanmaktadır. Eğer bu özellikleri benliklerini kuşatır ve tövbe etmeden ölürlerse yaptıkları ameller onlar için cehennem kazancı

[22] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri,* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 1/343.
[23] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî *Câmiʿu'l-Beyânʿ an Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân*. (Beyrut*:* Müessesetü'r-Risâle, 1994-1415), 2/238- 239.
[24] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ*, thk. Abdülkâdir Şeybe El Ahmed, (Riyad:2009/1429). "İman", 2 (No.54); Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ, (el-Câmiʿu'l-kebîr),* (Beyrut: Darü'l-Arabil İslâmi, 1996), "Cihad", 1647; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiʿu'ş-ṣaḥîḥ,* (Beyrut: Dâru'l Fikr Yayınları, 2003/1424), "İmare", 1907.
[25] el-Bakara 2/81.

olacaktır. [26] Yüce Allah (c.c.), elçisine, hiç kimsenin kimseye faydasının olmayacağı o gün gelmeden önce amelleri neticesinde helak olmamaları için insanlara Kur'ân'la öğüt vermesini emreder.[27] Bu öğüdü dinlemeyip geçici dünya hayatına aldananlar, gerçeği inkâr edenler, küfrün bataklığında saplanıp kalanlar kazandıkları amellerinden dolayı helak olacaklardır.[28] Diye yorumlamışlardır.

"Öndekiler sonrakilere: 'Sizin bize karşı bir üstünlüğünüz yoktur. Artık kendi kazanmış olduğunuz şeyden dolayı, azabı tadın!' derler."[29]

Allah (c.c.), kâfirler için cehennemde alevli bir ateş hazırlamıştır. Cehenneme giren kâfirler artık azaptan kurtulamayacaklarını anlayıp ve pişman olurlar. Dünyaya tekrar geri dönmek ve Allah'a iman etmek isterler ama artık geriye dönüş imkânsızdır. Cehennemde zayıflar güçlüleri suçlayarak sizin yüzünüzden biz bu haldeyiz demekte, güçlülerde zayıfları suçlamaktadırlar. Artık kimsenin kimseye bir faydası olmayacaktır. Kimsenin kimseden bir üstünlüğü de yoktur. Cehennemde kâfirler ancak ve ancak dünyada iken yapıp ettiklerinin cezasını çekeceklerdir. [30] *"İşte biz, kazanmakta oldukları günahlar sebebiyle zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına böyle musallat ederiz."* [31] Âyetiyle Rabbimiz; zulüm yapan kişilerin kendileri gibi zalim olanlarla karşılaştıklarını, halkı zalim olan bir toplumun liderininde zalim olduğunu, [32] günahkârların işledikleri kötülükler yüzünden birbirine destekçi ve önder olarak ateşe atılacaklarını buyurmaktadır.[33]

"Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Çünkü günah kazananlar yaptıklarının karşılığı olarak cezalandırılacaklardır."[34]

Âyette; dünya hayatında işlenilen (zina yapmak, gizli dost edinmek, şirk vb.) günahların kıyamet gününde cezalandırılacağı vurgulanmaktadır. [35] Kişi,

---

[26] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ʿAzîm,* 1/208.
[27] Kāf 50/45.
[28] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyânʿ an Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân,* 3/280-281.
[29] el-Aʻrâf 7/39.
[30] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyânʿ an Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân,* 3/436.
[31] el-Enʻâm 6/129.
[32] Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fadl) Fahrûddîn Muhammed b. Ömer b. Hûseyn er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, (Kahire: Behîmetul Mısrıyye, 1938-1357), 13/193.
[33] Nesefi, *Medârikü't-Tenzîl ve Haḳāʾiḳu't-Teʾvîl*, 1/537.
[34] el-Enʻâm 6/120.
[35] Ebû'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Haḳāʾiḳu't-Teʾvîl,* thk. Yusuf Ali Bedevi. (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib,1998-1419), 1/533.

günahı ister açıktan işlesin ister gizli, mutlaka karşılığını görecek, cezasından kaçamayacaktır.[36] *"O kimseler ki, bize kavuşacağını ummazlar ve dünya hayatına razı olup onunla yetinerek mutmain olan kimseler ile âyetlerimizden gafil bulınanlar var ya; işte bunların kazanmakta oldukları günahlar yüzünden, gidecekleri yer ateştir".*[37] Âyette dünyevi işlerle meşgul olmalarından dolayı insanların nefsâni arzularına uymaları, gaflet ve dalalet içinde oyalanmaları, dünyaperestlik ruhuna bürünmeleri sonucunda oluşan anormal hallerin kişilerde normal davranış haline dönüştüğüne vurgu yapılır.[38]

Bundan dolayı zalimlere, *"...kazandıklarınızı şimdi tadın denir*." Zalimler, Allah'ı inkâr etme, gerçeği kabul etmeme, günah ve küfürde ısrar etmenin sonucu olarak cezalandırılacklardır.[39]

"...Herkesin kazandığı günah yalnız kendine aittir. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın suçunu yüklenmez..."[40] âyetine göre suç işleyen kişi ancak kendi kendine bir günah kazanır, başkası onun bu suçundan dolayı günahkâr sayılmaz.[41] *"Herkesin kazandığı günah yalnız kendine aittir."* İfadesini, Kurtubî (öl. 671/1273), kimsenin kimseye bir faydası olmaz, ancak Allah'ın yolunu tutanlar muvaffak olacak, herkesin kazandığı seyyiât kendi aleyhinedir, yapmış olduğu tüm günahlardan yalnızca kişinin kendisi sorumludur onun günahı başkalarını bağlamaz diye açıklar.[42]

فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُوْنَۚ *"Kazanmakta oldukları şeyler onlara hiçbir fayda vermedi."*[43] Kâfirlerin güvendikleri güç, kuvvet ve ihtişamları onları cehennemden kurtaramadı. Semûd kavmi de sanatkâr ve kuvvetliydi. Güvenilir dayanıklı mülklere sahiptiler. Bu mülklerinin sağlamlığına güvenip azaptan ve helâk olmaktan onları koruyacağını düşünmüşlerdi ta ki o sayha yakalayana kadar. Derken bir sabah azap onları yakaladı. O çok güvendikleri servetleri,

---

[36] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ʿAzîm,* 3/290.
[37] Yûnus 10/7-8.
[38] Yazır*, Hak Dini Kur'ân Dili,* 4/491.
[39] Bursevî, *Rûḥu'l-Beyân*, 8/101; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî, thk. Ahmed el-Kuraşî Reslân, *el-Baḥrû'l-Medîd fî Tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-Mecîd*, (Kahire: y.y. 1999/1419), 5/72.
[40] el-En'âm 6/164.
[41] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb,* 14/12.
[42] Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/144.
[43] el-Hicr 15/84; Benzer âyetler için bk. ez-Zümer 39/50; el-Mümin 40/82.

kuvvetleri, sanatları, kesp ettikleri şeyler onları kurtaramadı o güvenilir yapıtları hiçbir işe yaramadı.[44] *"Rablerini inkâr edenlerin halleri şudur: Onların amelleri, fırtınalı bir günde şiddetli bir rüzgârın savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi ahirette elde edemezler. İşte bu derin sapıklıktır."*[45] Kâfirler dünya hayatında iyi, güzel, yararlı işler yapsalar dahi onların kazancı sevap toplamaya çalışan bir kulun sevaplarının fırtınalı bir günde yerle bir olmasına benzer.[46] Allah Teâlâya iman etmediklerinden dolayı ahirette kazançları yoktur.

"...Hiç kimse yarın ne kazanacağını (başına neyin geleceğini) bilemez."[47] âyetinde Yüce Rabbimiz, kişi hayır veya şer ne kazanacağını bilemez. Hayır yapacağını zannederken şer işleyebilir niyetinin tam tersi durumlarla karşılaşabilir. Çünkü insanın yarına dair bir bilgisi yoktur buyurmaktadır.[48] كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ *"Herkes kazandığına karşılık bir rehindir."*[49] âyeti aslında kesbin bize bir özetidir. Hayırlı bir iş yapmaya gayret sarf edilirse güzel bir kazanım elde edilir fakat tam tersi, şer bir işle meşgul olunursa o zamanda sonuç hüsran olur. İnsanoğlu kazancının esiridir. Kazancı onu ya aziz ya da zelil edecektir.

Sonuç olarak yukarıda ele alınan âyetlere bakıldığında kesb kavramının hem iktisadî hem de mânevî olarak, çalışmak, işlemek, yapmak ve kazanmak anlamlarına geldiği görülmektedir. Kesb gayret ve amelin bir sonucudur.[50] Kesb vücudun ve ruhun zekâtıdır.[51]

---

[44] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/242.
[45] İbrâhîm 14/18.
[46] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Sâfvetü't Tefâsir*, (Kahire: Darüs-Sabûnî, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, 2009/5004), 2/88.
[47] Lokmân 31/34.
[48] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* 4/218.
[49] el-Müddessir 74/38; Benzer âyetler için bk. et-Tûr 52/21.
[50] İskender Şahin, "Kur'ân'da Kesb Kavramının Anlam Çerçevesi," *Amasya İlahiyat Dergisi, 13, (2019), 110.*
[51] Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm b. Hüseyn eş-Şâzilî*, İslâm Kapitalizm Çatışması*, çev. Kamil M. Çetiner, (İstanbul: Bekâ Yayınları, 2019), 71.

1. 1. 1. Kesb Kavramının Eş Anlamlıları

1. 1. 1. 1. Sa'y (سعی)

Kazanç elde etmenin en önemli unsurlarından biri de "sa'y" dir. Sa': Kastetmek, iş yapmak, yürümek, çalışmak,[52] ister hayır ister şer olsun bir konuda gayret göstermek,[53] mânâsındadır.

Kur'ân'ın pek çok âyetinde çalışmanın önemine dikkat çekilir. Herkesin hakettiği karşılığı alacağı bildirilir ve şöyle buyurulur:

وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰىۙ ﴿39﴾وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰىۖ ﴿40﴾

"İnsan için ancak çalıştığı vardır. Muhakkak onun çalışması ileride görülecektir".[54]

İnsan nasıl ki başkasının işlediği günahtan sorumlu olmayacaksa, iyi amelinden ötürü de sevabına nail olmayacaktır. Kişi için ancak kendi çabalaması ona fayda verecektir. Kıyamette de amel defteri açılıp amelleri tartıya konacak ona göre iyi veya kötü muamele yapılacak, dünyada işlemiş olduğu amellerle orada mükâfat veya ceza olarak karşılaşacaktır.[55]

Kâinatta hep bir hareketlilik vardır. Yaratılan bütün evren kendine has görevlerini tereddütsüz yerine getirmektedir. Etrafımıza baktığımızda ve dikkatle gözlemlediğimizde âlemde var edilen her şey insanlığın hizmetine sunulmuştur. Gezegenler iş üzeredir, hepsinin görevi vardır. Güneşin ışık ve ısısıyla yeryüzünde canlılık, besinlerde büyüme, olgunlaşma gerçekleşir. Güneş bu görevini kusursuz yerine getirir. Diğer gezegenler de aynı şekilde işleyişini sürdürür. Yüce Yaratan evrende belli bir düzen ve ahenk yaratmıştır. Yer ve gök hareket halinde çalışır. Ölü gibi görünen toprak ise bağrına ne ekersen fazlasıyla geri verir. Rüzgârlar,

---

[52] Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el Ḳāmûsü'l-Muhît,* (Beyrut: Dar El Kitab El Azeli, 2010/1431), "سعی", 1396.
[53] İsfahânî, *Müfredât* "سعی", 411.
[54] en-Necm 53/39-40.
[55] Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri,* 7/419.

bulutlar hepsi görevlerini eksiksiz yapıyor ve kâinatın yaşam kaynağı olan su ve rahmeti indiriyor.[56]

Hayvanlar âlemine baktığımızda yine onların bir çaba içerisinde olduğunu görürüz. Yüce Allah (c.c.), hayvanlara ihtiyaçlarını temin edebilmeleri için bir çalışma içgüdüsü vermiştir. Yiyecekleri ve barınakları hazır değildir. Doğdukları an yemek için etraflarında bir şeyler ararlar. Örümcek kendisi için ev yapar.[57] Kuşlar, karıncalar, yeraltında yaşayanlar, yırtıcı hayvanlar vb. hepsi yuvalarını kendi çabalarıyla yaparlar. Kur'ân'da örneği verilen bal arısı çalışkanlığı ve insanlığa sağladığı fayda ile dikkatleri celbeder:[58]

"Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: 'Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin. Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.' Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır."[59] Arı hem kendi gıdasını temin eder hemde insanlığa şifa kaynağı sunar. Bu da çalışmasının karşılığıdır. Arı, aklı iradesi olan insan için örnek alınması gereken bir canlıdır. Her şey kusursuz bir şekilde emrine sunulan aklı, iradesi ile var edilen insanoğlu için arıda ibret alınması gereken misaller vardır.

Tüm bunlar hizmetine sunulmuş olan insanoğlu ise yeryüzünde emanet ve sorumluluğu yüklenmiştir. Bunun için çalışması, üretmesi, sorumluluğunu hakkıyla yerine getirmesi gerekmektedir.[60] İstiklâl şâiri Mehmed Âkif (öl.1873-1936), bu hususu safahatında şöyle dile getirir:

"Kamer çalışmadadır, gökle yer çalışmadadır;

Güneş çalışmada, seyyareler çalışmadadır."[61]

İnsanlığa ve topluma faydalı olmanın ana yolu çalışmaktan geçer. Dinimiz dilenmeyi ve başkasına muhtaç olmayı yasaklamış, bu durumlara düşmemek

[56] Fikret Karaman, *Din ve Sosyal Hayat*, (Ankara: DİB Yayınları, 2011), 188-189.
[57] el-Ankebût 29/41.
[58] Karaman, *Din ve Sosyal Hayat*, 191.
[59] en-Nahl 16/68-69.
[60] Karaman, *Din ve Sosyal Hayat*, 191-192.
[61] Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, haz. Hüseyin Su-Abdurrahim Karadeniz, (Ankara: Hece Yayınları, 2009), 4/240.

içinde çalışmayı emretmiştir. Halife Hz. Ömer (r.a.) (öl. 23/644), kişinin rızkını aramadan Allah'tan rızık talep etmesinin doğru olmadığı buyurarak gökten altın ve gümüş yağmadığını, gökten su yağdığını ve bu suyun çaba-gayret sonunda altın veya gümüşe dönüşeceğini söyleyerek rızkın sa'y ile elde edildiğini vurgulamıştır. Yine Hz Ömer (r.a.) yaşlı bir sahabenin bahçesinde çalıştığını görünce onu takdir ederek çalışan insanın dinini koruduğunu, halkın nazarında da itibarının arttığını söylemiştir.[62] *"Şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir."*[63] âyetiyle yüce Rabbimiz insanların pek çok şey için uğraştığını, kimilerinin ahireti kazanmak için, kimilerinin dünyalık kazanmak için, kimilerinin de insanların arasına fitne sokarak sosyal hayatın kurallarını bozmak için gayret gösterdiğini beyan eder.[64]

Yaratılmışların en şereflisi olan insanoğlu akıl, irade, düşünme, idrak, muhakeme, konuşma ve benzeri birçok yeteneğe sahiptir. Bu özelliklerini yerli yerinde ve zamanında, kural ve kaidesine göre kullandığı takdirde karşılığını alacaktır. Bununla birlikte insanoğlu çalışmaya, aklını kullanarak üretmeye ve topluma faydalı olmaya davet edilir.[65]

1. 1. 1. 2. Amel (عمل)

Amel; meslek ve hareket,[66] yapmak, işlemek, çalışmak anlamındadır[67] Terim olarak ise; niyet ve iradeye bağlı olarak yapılan dünya ve ahirette ceza veya mükâfat konusu olan iş, davranış ve bilinçle yapılan fiile denir.[68]

Yapılan bir fiilin amel olabilmesi o fiilin bilinçli yapılmasına bağlıdır. İnsanlar bilerek hür iradeyle yaptıkları amellerden sorumlu olur, bilemeden yapılanlardan sorumlu değildir.

---

[62] Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İḥyâ'ü ʿUlûmi'd-Dîn,* trc. Ahmed Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002), 2/166.
[63] el-Leyl 92/4.
[64] Geniş bilgi için bk. el-İsrâ 17/19; el-Enbiyâ 21/94; es-Sâffât 37/102; Sebe' 34/5.
[65] Fikret Karaman, *Din ve Sosyal Hayat*, 191.
[66] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, "عمل", 11/475.
[67] Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ʿAyn*, thk. Abdülhamid Hindavi, (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), "عمل", 2/230.
[68] İsmail Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010). "Amel", 24.

Kur'ân'da pek çok âyette amel kavramı geçmektedir. Yapılan eylem, sonucuna göre iyi amel veya kötü amel olarak nitelendirilir. Âyetlerde de bu iki kavram karşımıza çıkar.

اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Şüphesiz iman edip sâlih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır."[69]

Âyet, Allah'ın emrettiği şekilde O'nun rızâsı doğrultusunda amel eden, namazı hakkını vererek kılan, malından yoksulların hakkı olanı verenler için ahirette korku olmayacağını ve onları güzel bir akıbetin beklediğini müjdeler.[70]

Hangi davranışın iyi amel olduğu ve bu davranışın sonucunun kişiye ebedî âlemde nasıl bir hayat sunacağı Kur'ân'da geniş yer bulmaktadır.[71]

اَلَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ۙ

"O, hanginizin daha güzel amel yapacağınızı sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir çok bağışlayandır."[72]

Rabbimiz dünyaya gönderiliş amacımızı el-Mülk sûresinde yer alan bu âyeti kerimede açık bir şekilde beyan etmiştir. İmtihana tabi tutulduğumuz bu dünyada, yaptığımız eylemlerin sonucuna göre ahirette muamele görülecektir.

"Kim zerre ağırlığınca bir hayır ve salih amel işlerse onu amel defterinde görür. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük ve günah işlerse onu da amel

---

[69] el-Bakara 2/277.
[70] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân,* 2/174.
[71] Geniş bilgi için bk. en-Nisâ 4/124; el-Mâide 5/93; Hûd 11/9-11; en-Nahl 16/97; el-İsrâ 17/9; el-Kehf 18/1-3, 46, 110; Tâhâ 20/74-76, 82,112; el-Enbiyâ 21/94; el-Müminûn 23/51; el-Furkān 25/68-71; eş-Şuarâ 26/224-227; el-Kasas 28/67, 79-80; er-Rûm 30/44-45; es-Secde 32/18-19; Sebe'34/10-11, 37; Fâtır 35/10, 37; el-Mümin 40/40; Fussilet 41/33, 46; el-Câsiye 45/15; el-Ahkâf 46/1; et-Tegābün 64/9; et-Talâk 65/8-11.
[72] el-Mülk 67/2.

defterinde görür."[73] Zerre, çok küçük miktara denir. Kişi yapacağı en ufak bir iyiliği yaptığı takdirde kazançlı olur. Aynı zaman da da küçük olarak gördüğü kötülüğü de yaparsa zararına olur.[74] Ahirette, görülemeyecek derecede küçük olan zerrecikler kadar bir hayır yapan onun sevabına nail olacak, şer işleyen de onun cezasını görecektir.[75]

Kötü amel işleyenlerin örneği de yine yüce kitabımızda bize misal gösterilmiştir. "*Kim bir kötülük yaparsa onunla cezalandırılır."*[76] Nûh (a.s.)' ın oğlu için Rabbinden bağışlanma dilemesi "*Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir."*[77] hitabıyla karşılık bulmuş ve Allah'ın rızâ göstermediği hiçbir davranışın kurtuluşa yol açmayacağı mesajını vermiştir. Yine Hz. Asiye, Firavun'un yaptığı kötü işlerden kurtulmak için Rabbine *"Beni Firavun'dan ve onun yaptığı işlerden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar!"*[78] diye duâ etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Rabbimiz, bir iş bitirildiğinde hemen diğerine başlanılmasını emretmektedir.[79] et-Tevbe sûresinde yer alan âyette ise hiç durmada bir şeyler yapılmasını, yapılanların ileride Allah'ın, peygamberlerin ve müminlerin göreceğini beyan eder.[80] Bu veciz âyetler tembellik ve miskinlik yapmadan çalışmayı öğütlerken sonunda mânevî olarak bir kazanım elde edileceğine vurgu yapar.

1. 1. 1. 3. Hars (حرث)

Hars sözlükte; çalışarak mal biriktirmek,[81] tarla sürme, kültür, maarif, mal toplamak, teftiş ve tedbir eylemek, tohumu yere atmak ve onu ekin için hazırlamak[82] anlamlarında kullanılır.

Hars kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de, daha çok toprağı sürmek ve ekin ekmek mânâsında kullanılmıştır. Allah (c.c.), İsrailoğullarına bir inek kesmelerini

---

[73] ez-Zilzâl 99/7-8.
[74] Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri,* 8/4079.
[75] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 9/210.
[76] en-Nisâ 4/123.
[77] Hûd 11/46.
[78] et-Tahrîm 66/11.
[79] el-İnşirâh 94/7.
[80] et-Tevbe 9/105.
[81] Fîrûzâbâdî, *Ḳāmûsü'l-Muhît,* "حرث", 171.
[82] İsfahânî, *Müfredât*, "حرث", 662.

emretmişti. Mûsa (a.s.), Rabbinin kesmelerini emrettiği ineğin, daha boyunduruk altına alınmamış, toprak sürmemiş, ekin sulamamış vb. özelliklere sahip olduğunu söylemiştir.[83]

Yine Kur'ân'da, insanların lider konuma geldiklerinde yeryüzünde bozgunculuk çıkararak, insanların ve hayvanların yedikleri mahsulleri helâk ederek nesilleri yok etmeye çalıştıkları ifade edilir.[84]

Kazanç olarak kullanımı ise eş-Şûra sûresinde karşımıza çıkar;

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهٖۚ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ

"Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da ondan veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur."[85]

Burada geçen hars kelimesi daha çok sevap kazanma[86] anlamında kullanılmakla beraber aslında tohum ekmek demektir. Âyette ahiret kazancını isteyen kişinin dünya tarlasını iyi ekmesi o yönde çalışarak ahirete yönelik yatırım yapması istenmektedir. "Dünya ahiretin tarlasıdır." sözü konuyu bize özetler. Sadece dünya kazancını isteyen ise dünyadan nasiplenir fakat ahirette sevap hanesi boş kalır ve kaybedenlerden olur.[87]

"Ne ekersen onu biçersin." atasözü de bize dünya ve ahiret kazancımızda nasıl bir yol izlememiz gerektiğini gösterir. Bundan dolayı ahirin hayır olabilmesi için insana düşen vazife, gayret ve çalışmaktır.[88]

Görüldüğü üzere kesb, amel, sa'y ve hars kelimeleri yapmak, etmek, işlemek, çalışmak ve benzeri aynı mânâları ihtiva etmektedir.

---

[83] Geniş bilgi için bk. el-Bakara 2/67-71.
[84] bk. el-Bakara 2/205.
[85] eş-Şûrâ 42/20.
[86] Mukātil b. Süleymân, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü,* "حرث", 395.
[87] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 5/79-80.
[88] Coşan, "Kurân-ı Kerim'in Zamânâ Bakışını Yansıtan Bazı Temel Kavramlar ve Yaşam Arasındaki Anlam İlişkileri," 15.

1. 2. Ticaret (تجارة)

Kazanç kastıyla yapılan alışveriş mübadelesi,[89] kâr etmek amacıyla sermayeyi kullanmak,[90] ticaret malı,[91] kâr amacıyla malın yer ve zaman faydasını artırarak alım satım faaliyetleriyle uğraşmak[92] anlamlarına gelen ticaret kelimesi kazancın en temel unsurunu oluşturur.

Ticaret kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yedisi medenî olan sekiz âyette geçer.[93] el-Bakara 2/282 ve en-Nisâ 4/29. âyetlerde ticaretle kastedilen mânâ, toplumsal hukukî düzeni korumaya yönelik olup haksız kazanca engel olmaktır. Diğer âyetler de ise ticaretle meşguliyetin ahiretin kazanılmasında bir araç olduğu, dünyevî kazancın Allah'ın anılmasına engel olmaması gerektiği vurgulanır.[94]

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

"*Hidayete karşılık sapıklığı satın alan kimseler onlardır. Bu yüzden ticaretleri kâr getirmemiş ve onlar doğruyu da bulamamışlardır."*[95]

Burada gerçek anlamda bir alışveriş olmamakla beraber ticaret ile kazanç yan yana zikredilmiştir.[96]

"Ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, hakkıyla namaz kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı, kalplerin ve gözlerin dehşetle sarsılacağı bir günden korkan kişiler…"[97]

Nûr sûresinde yer alan bu âyet-i kerîme'de ticaret, kâr elde edilen iş,[98] "satın almak,"[99] mânâlarına gelir. Ticarî faaliyetlerin Allah'tan korkanlar için Allah'ı anmaya ve ona kulluk yapmaya engel olmadığı ifade edilmektedir.

---

[89] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cûrcânî el-Hanefî, *et-Taʿrîfât*, thk. Muhammed b. Sıddîk el-Minşâvî, (Kahire: Dârû'l-Fazîlet, 2004/1419), "تجارة", 48.
[90] İsfahânî, *Müfredât,* "تجارة", 164.
[91] Arif Erkan, *el-Beyan,* (Arapça-Türkçe Sözlük), (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006), "ticaret", 666; Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn,* "تجار", 1/181.
[92] Ergül Halisçelik vd., *Teknik Terimler Sözlüğü*, (Ankara: y.y. 2008), "Ticaret", 113.
[93] bk. el-Bakara 2/16, 282; en-Nisâ 4/29; et-Tevbe 9/24; en-Nûr 24/37; Fâtır 35/29; es-Saf 61/10; el-Cuma 62/11.
[94] Cengiz Kallek, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), "Ticaret", 41/144.
[95] el-Bakara2/16.
[96] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb*, 2/72.
[97] Nûr 24/37.

Fâtır sûresi 35/29. âyette Rabbimiz zarar etmeyecek asıl ticaretin Allah'a kullukla, ibadetle ve nimetlerini onun yolunda infak etmekle elde edileceğini müjdelemiştir.

Ticaret kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de hem gerçek anlamda[100] hem de mecâzî anlamda[101] kullanılmaktadır. Gerçek anlamda kullanılan ticaretle kişi, dünyevi çıkar olan maddî kazanç elde ederken mecâzî anlamda kullanılan ticarette ise mânevî bir kazanç ve uhrevî bir mükâfat elde eder.[102]

İslâm dininde ticaret yaparak geçim sağlamak emredilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah (c.c.) alım satımı (ticareti) helâl, faizi haram kılmıştır."*[103] âyetiyle ticaretle uğraşmanın önemine vurgu yapılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.)' usulüne uygun ticaret yapan Müslüman tâcirleri, "Güvenilir ve dürüst tüccar kıyamet gününde peygamberler, sadıklar ve şehitlerle birlikte olacaktır."[104] buyurarak müjdelemiştir.

İnsanlığa örnek ve önder olarak gönderilen peygamberler de risâlet görevlerinin yanında aynı zamanda çalışarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Hz. Mûsâ'nın çobanlık yapması (Tâhâ 28/26), Davut a.s. demircilikle uğraşması (el-Enbiyâ 21/80) (Sebe 34/10-11), Hz. Muhammed (s.a.s.)' in, çobanlık yapması ve ticaretle uğraşması,[105] en güzel örneklerdir.

Geçimin temini için çalışmak ve kazanmak gerekir. En güzel kazanç yolunun da ticaret olduğunu yukarıda ele aldığımız ayetlerde ve hadislerde görmekteyiz. Fâni dünya hayatının refah seviyede yaşanması için maddî kazanç elde edilen bir ticaret yapılıyorsa, bâkî olan ahiret yurdunda, ebedi saadete ulaştıracak bir ticaret için de gayret sarf etmek gerekmektedir.

---

[98] Beydâvî*, Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 4/108.
[99] Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/293-294.
[100] bk. el-Cuma 62/11; en-Nisâ 4/29; el-Bakara 2/282; et-Tevbe 9/24.
[101] bk. es-Saf 61/10-12; el-Bakara 2/16, 175; et-Tevbe 9/111; Fatır 35/29.
[102] İsmail Karagöz, *Allah Kelamı Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli*, (Ankara: Kar Yayınları,2020), 8/16.
[103] el-Bakara 2/275.
[104] Tirmizî, "Buyû", 4, (No. 1209); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkī, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, y.y.), "Ticaret", 12 (No. 2139).
[105] Necmettin Çalışkan, "Kur'ân'da Ticarî Ahlâk Kuralları ve Günümüzdeki Yansımaları", *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1/ 1, (2018), 29.

1. 2. 1. Ticaretle ilişkili Kavramlar

1. 2. 1. 1. İşterâ' (اشترى)

شرى kökünden türeyen bu kelime, herhangi bir şeyi satın almak, satmak üzerine çekmek,[106] seçmek, tercih etmek,[107] gibi mânâlarda kullanılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de işterâ' kelimesinin geçtiği âyetlerden bazıları şu şekildedir:

أُوْلَٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰىۖ

"Onlar hidayete karşılık sapıklığı satın alan kimselerdir."[108]

Bakara sûresi 2/174. âyette Allah (c.c.),'ın indirdiği kitaptan bir şeyi gizleyip de onu az bir bedelle satanların ahiretteki cezalarının nasıl olacağı apaçık bildirilmiştir. Hidayete karşılık sapıklığı satın alanlar âyeti, Allah'ın vahyini inkâr ederek iman etmeyen, kendi nefsî arzu ve isteklerine boyun eğenlerin akıbetini kendi tercih ettikleri şeylerin belirleyeceği mesajını verir.[109]

اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَۜ...

"*Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır."*[110]

Allah yolunda canlarıyla mallarıyla mücadele edenlerin, O'nun yoluna adanmışların, [111] ahirette cennetle nimetlendirilmesi kârlı bir alışveriş sözleşmesine benzetilmiştir. Nefislere can veren ve onun yaşam sürmesi için yine

---

[106] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, "شرى", 14/427.
[107] Mukātil b. Süleymân, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*, "شرى", 258.
[108] el-Bakara 2/16, 175.
[109] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/481.
[110] et-Tevbe 9/111.
[111] Ömer Rızâ Doğrul, *Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerîm'in Tercüme ve Tefsîr-i Şerîfî*, (İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık, 1955), 1/335.

rızık veren Rabbimiz o kadar cömert ki müminlere bağışladığı bu nimetleri tekrar onlardan cennet karşılığında geri almıştır.[112]

Hz. Peygamber (s.a.s.), Akabe'de Ensar'dan yetmiş kişiyle biat yaparken Abdullah b. Revâha, Resûlullah'tan şartlarını koymasını istedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) de Allah'a ibadette hiçbir şekilde şirke bulaşmamalarını, kendi canlarını mallarını koruduklarını gibi kendisinin de korunmasını talep etti. Ensar da bunu yaparsak ne bize ne var? dediler. Peygamber (s.a.s.)'de cennet var dedi. Kazançlı bir alışveriştir. Alım satımlarda taraflar arası indirim için pazarlık yapılır ama Ensar pazarlık da yapmayız karşılığında biz cennete tabiyiz kaybeden de değiliz,[113] diyerek kârlı bir ticaret yapmışlardır.

Yahudiler Hz. Süleyman (a.s.) için o bir sihirbaz diyerek yalan yere iftira atmışlardır. Melekler insanlara kötü olan şeyleri telkin etmezler. Kötülük ancak şeytanın işidir. Sihir, sahtekârlık ve fitneden başka bir şey değildir. Allah dilemedikçe sihir büyü ile uğraşanlar hiç kimseye zarar veremezler. Bilakis kendilerine ahirette zararı dokunacak şeyler satın alırlar ve bu onlar için kötü bir alışveriştir.[114]

Yukarıdaki âyetlere bakıldığında işterâ' kavramının yapılan bir alışveriş sonunda elde edilen kazanç anlamında kullanıldığı karşımıza çıkar**.** Kişinin cüz'i iradesi ahirette onun için bir ticarete dönüşür. Dünyevi tercihler kayıp veya kazanç olarak uhrevi boyuta etki eder. Bunun için imtihanda olunan dünya hayatında ahiret alışverişleri dikkatli yapılmalıdır ki ticaretimiz bakî olsun.

1. 2. 1. 2. Bey' (بيع)

Bir önceki iştera' kavramıyla hemen hemen yakın anlamlara gelen bey' kavramı; değer vermek, fiyatlandırmak,[115] değiş-tokuş,[116] ticarî muâmele, satım

---

[112] Sâbûnî, *Sâfvetü't Tefâsir*, 1/525.
[113] Ebû Muhammed Muhyissûnne el-Hûseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Meʿâlimû't-Tenzîl*, (Riyad: DâruTaybe, 1409), 4/98.
[114] Geniş bigi için bk. Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 1/72-74.
[115] Luvîs Ma'lûf el-Yesûî, *el-Müncid fi'l-Luġa,* (Beyrut: Dârül-Meşrik, 1986). "بيع", 57.
[116] Cürcânî, *Taʿrîfât*, "بيع", 44.

akdi,[117] gibi mânâlara gelir. Değerli iki malı karşılıklı olarak mülk etmek ya da mülk edinme yollarından biriyle değiştirmektir.[118]

Kur'ân'da bey' teknik terimden daha çok ticarî işlemlerin hepsini kapsayan genel bir anlam ifade eder. Maddî kazancı ön planda tutanları uyarmak ve gerçek kazancı ifade etmek için de bey' tabiri kullanılır.[119]

قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً ...

مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ

"İman eden kullarıma söyle: Namazlarını dosdoğru kılsınlar, alım satımın bulunmadığı, dostluğun fayda vermediği bir gün gelmeden önce, onlara verdiğimiz rızıklardan Allah rızâsı için gizli ve açık harcasınlar."[120]

Allah Teâlâ, hiç kimseden fidye kabul edilmeyen kıyamet günü gelmeden önce kendisine ibadet etmeyi, kıyamı hakkıyla yapmayı, yarattıklarına ihsan etmeyi, namaz kılmayı, rükû ve secdeyi vakit ve sınırları koruyarak huşû ile yapmayı, vermiş olduğu rızıktan gizli ve açık olarak O'nun yolunda harcamayı, zekât vermeyi, peygamberler hariç yakınlara ihsânı emretti.[121]

İnsana ancak kendi çabasının fayda vereceği bu âyette apaçık bildirilmiştir. Kurtuluş reçetesinde neleri nasıl yapmamız gerektiği belirtilerek bu yönde bir yol alınması emredilmiştir.

...قَالُوٓا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰو

[117] Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* "Bey'", 68.
[118] Ebü'l-Fadl Mecdûddîn Abdullāh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İḫtiyâr li-Taʿlîli'l-Muḫtâr,* trc. Mehmet Keskin, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2013),1/363.
[119] Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* "Bey'", 68.
[120] İbrahim 14/31, bk. el-Bakara 2/254.
[121] Ebû'l-Fidâ' İmâdûddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî, *Muhtasar Tefsir İbn Kesîr,* thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, (Kahire: Dârüs-Sâbûnî, t.y.), 2/292.

"*...Alım satımda faiz gibidir derler. Allah alım satımı helal faizi haram kılmıştır."*[122] Bakara sûresinde yer alan bu âyette de bey' kelimesi alım satım mânâlarında kullanılmıştır.

Ticaret kazanmak amacıyla yapılan bütün alım satım işlerini kapsar. Bey' ile iştera ise daha dar bir anlam olarak alışveriş mânâsına gelir. Ticarette karşılıklı bir iletişim, maddî değerlerin takası ve kâr elde etme vardır.[123]

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَإِقَامِ الصَّلٰوةِ وَإِيتَآءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ

"Hiçbir ticaretin, hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı bir takım adamlar buralarda sabah akşam onu tespih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin kıvranacağı bir günden korkarlar."[124]

Bu âyette ticaret ve bey' kelimeleri beraber kullanılmıştır. Burada geçen ticaret, bütün ticârî eylemleri içine alır. Hem alma hem verme vardır. Be'y ise sahip olduğu eşyayı satma, nakdi değer elde etmedir. Be'y ile kazanç netleşmiş bir kâr elde edilmiştir. Ancak ticarette kesin bir netice yoktur. Ticarette kâr olup olmayacağı şüphe arz eder. Geleceğe dönüktür, veresiyede olabilir. Be'y satma, işterâ satın almadır. Kişilerde nakit arzusu iştera (satın alma) dan daha baskındır.[125]

Kur'ân, ticarete mânevî boyut kazandıran uhrevî anlamlar yükler. Bu alanı anlatırken ticaret dili kullanır. Ahiretteki kazanma ve kaybetmeyi, mal mülk karşılığında, cenneti kazanma veya cenneti kaybetme, insanların ilâhî emir ve yasakları dünya menfaatlerine tercih etmeleri, amellerin teraziye konulması gibi hususlarda ticaret dili kullanarak bunu da daha çok satma/satın alma anlamlarına

[122] el-Bakara 2/275.
[123] Cengiz Güneş, "Kur'ân'ın Ticaret Dili ve Kavramları," *UMDE Dini Teknikler Dergisi*, 2/1, (2019), 104.
[124] Nûr 24/37.
[125] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb (et-Tefsîrû'l-Kebîr*), 24/4-5.

gelen işterâ kelimesi ile ifade etmiştir.[126] Sonuç olarak söylemek gerekirse ticaret, bey‘ ve işterâ kavramları alışveriş / alım satım anlamlarına gelir.

1. 3. Rızık (رزق)

Mutlak olarak kendisinden faydalanılan şey,[127] geçim, yemek, şükür, yağmur, meyve, sevap, cennet,[128] dünyada ve ahirette verilen pay ve hisse,[129] kimi zaman dünya veya ahiretteki bağış, kimi zaman kısmet pay, kimi zaman da mideye ulaşan ve onunla beslenilen şey,[130] anlamlarına gelir. Allah'ın bütün canlılara yaşantılarını sürdürebilmeleri için verdiği her türlü ihtiyaç maddeleridir.[131]

Kur'ân'da "rızık" kavramı 123 yerde geçer.[132]

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَاۗ كُلٌّ فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ

"Yeryüzünde debelenen hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Allah onların hâlihazırda bulunduğu yeri emâneten konulacakları yeri de o bilir. Bunların hepsi apaçık bir kitapta vardır."[133]

Yüce Allah (c.c.), yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkını yaratmıştır.[134] Buradaki rızık kelimesi gıda ve geçim anlamındadır.[135]

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِيْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيٰمًا وَّارْزُقُوْهُمْ فِيْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا

"Allah'ın, sizin geçiminiz için dayanak kaynağı kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin."[136]

---

[126] Güneş, "Kur'ân'ın Ticaret Dili ve Kavramları," 105-106.
[127] Fîrûzâbâdî, *Ḳāmûsü'l-Muhît*, "رزق", 952.
[128] Dâmeğânî, *Kâmusu'l Kur'ân (vücûh ve nezâir*), "رزق", 202.
[129] Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler ve Kavramlar Sözlüğü,* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2018), "Rızık", 337.
[130] İsfahânî, *Müfredât,* "رزق", 351.
[131] Şerafettin Gölcük, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), " Rızık", 35/73.
[132] Geniş bilgi için bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkī, *el-Muʿcemü'l-Müfehres li-Elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm,* (Leiden: Matbaatü Beril, 1943), " رزق ", 3/252-254.
[133] Hûd 11/6.
[134] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân*, 4/257.
[135] Bursevî, *Rûḥu'l-Beyân,* 4/95.

Allah'ın size geçim kaynağı yani rızık olarak verdiği mallarla ticaret yaparak, kâr elde edin ki malınız geçim kaynağınız olsun.[137] Malını kullanacak kapasiteye sahip olamayanların her türlü biyolojik ve fiziksel ihtiyaçlarını o mallardan elde edilen kârdan sağlayın.[138]

Rızık denilince ilk akla maddî doyum olarak yediğimiz içtiğimiz gıdalar gelir. Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımızda ise varoluşumuza sebep olan her şeyin insan için rızık olduğu görülür. Yüce Allah'ın yeryüzünü, karar kılınması için döşek yapması, gökyüzünü üzerimize bina etmesi, yağmurun yağmasıyla beraber yerüstünde her türlü meyve ve ürünlerden var etmesi,[139] karada ve denizde taşınmamız için hizmetimize sunulan binek araçları,[140] yeryüzündeki dağlar,[141] yük ve eşya taşımada, etinden, sütünden yararlanılan hayvanlar,[142] her tür ziynet eşyaları,[143] yerüstünde ve semâlarda var olanlar,[144] insanlığa verdiği rızık nimetlerini oluşturur.

Bu dünyada rızkını kesmeden veren yüce Rabbimiz ahirette de razı olduğu kullarına rızık olarak cenneti vereceğini yine Kur'ân-ı Kerîm'de bildirmiştir.[145]

Allah (c.c.), kullarının hepsine bol bol rızık verseydi yeryüzünde bozgunculuk çıkacağı[146] için dilediğine bol bol rızık verirken dilediği kimseler için de rızkı daralttığını,[147] buyurmuştur. Kimilerine ise hesapsız rızık vermiştir.[148] Hz. Zekeriyya (a.s.) Hz. Meryem'in yanına her girdiğinde yanında bir yiyecek bulurdu. Bu sana nerden geliyor ya Meryem? Diye sorduğunda, Hz. Meryem annemiz, "bu bana rabbimin bir ikramıdır. Rabbim hesapsız rızık verendir derdi."

---

[136] en-Nisâ 4/5.
[137] Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 2009-1430), 219.
[138] Abdulkadir Geylani*," Geylani Tefsiri*," thk. Muhammed Fadıl Ceylani. trc. Ahmet Yılmaz, (İstanbul: Ceylani İlim Araştırma ve Yayım Merkezi, 2012), 1/399.
[139] el-Bakara 2/22; benzer ayetler için bk. el-En'âm 6/6; Yûsuf 12/49; er-Rûm 30/48; eş-Şûrâ 42/28; İbrâhîm 14/32; el-Câsiye 45/5; Kāf 50/11; el-Cin 72/16.
[140] el-İsrâ 17/70.
[141] Fussilet 41/10.
[142] el-En'âm 6/142.
[143] el-A'râf 7/32.
[144] en-Neml 27/64; Fâtır 35/3; el-Mümin 40/13.
[145] Geniş bilgi için bkz. el-Bakara 2/25; Meryem 19/62; Tâhâ 20/131; el-Hac 22/58; el-Müminûn 23/72, 40; el-Vâkıa 56/89; el-Ahzâb 33/31; Sebe' 34/4;
[146] eş-Şûrâ 42/27.
[147] er-Ra'd 13/26; el-İsrâ 17/30; el-Ankebût 29/62; Sebe' 34/36; ez-Zümer 39/52; eş-Şûrâ 42/12,19.
[148] el-Bakara 2/212; Âl-i İmrân 3/27; Nûr 24/38.

Âlimlerimiz Hz. Meryem'in yanında yaz aylarında kış meyvesinin, kış aylarında da yaz meyvesinin olduğunu söylemişlerdir.[149]

Şüphesiz ki rızkı veren Allah'tır. Kimilerine rızkı ikram ederken kimilerine ise rızkı talep etmelerini ve rızka ulaşmak için gayret göstermelerini emreder.[150] Peygamberler tarihine baktığımızda kavimleri için rızık talebinde bulunduklarını görüyoruz. Hz. İsa (a.s.), Rabbimiz! bize semâdan bir sofra indir. Bizi rızıklandır.[151]diye dua etmiştir. Sahrada susuz kalan İsrailoğulları için Musa (a.s.)'ın Rabbinden su istemesi, asasını taşa vurması sonucu pınarların fışkırması, gölgelenmeleri için üzerlerinin bulutla kaplanması, kudret helvası ve bıldırcın yumurtası indirilmesi ile kavmi rızıklandırılmıştır.[152] Hz. İbrahim (a.s.)'in Kâbe'yi imar etmesinden sonra "Rabbim bu şehri rızıklandır." diye dua ederek rızık talebinde bulunmuştur.[153]

Rızık Yüce Allah'ın tüm canlılara verdiği en büyük nimettir. Rabbimiz Kur'ân'da[154] rızık endişesi taşımamamız gerektiğini, ancak onu temin etmede tembellik yapmadan rızkı helâl yoldan kazanmamızı ister.

Kişinin bedeninin maddî ihtiyaçlarının olması gibi ruhunun da mânevî gıdaya ihtiyacı vardır. Rızkı sadece maddî doyum olarak algılamamız gerektiğini Yüce Rabbimiz çeşitli âyetlerde açıklamıştır.[155] İman eden, sâlih amel işleyen ve Allah yolunda cihat edenlerin ahirette güzel bir rızıkla karşılaşacağını vaad etmiştir.

Allah'ın farzlarını yerine getirebilmek ancak rızık elde etmeyle mümkün olur. Farzın yapılması için gerekli unsurlarda farz gibidir. Beş vakit namaz kılmak farzdır, ancak abdestsiz namaz bâtıl olur, tesettürsüz namaz olmaz onun için bunların sağlanması gerekir ki bu da ancak rızık temini ile gerçekleşir. Kendisi ile farz edâ edilen şey de farz hükmündedir. Aynı zamanda farz ibadetleri yerine

---

[149] Geniş bilgi için bk. Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân*, 2/249-250; Sâbûnî, *Sâfvetü't Tefâsir,* 1/181.
[150] el-Ankebût 29/17; el-Cuma 62/10.
[151] el-En'âm 5/114.
[152] bk. el-Bakara 2/60; el-A'râf 7/160.
[153] el-Bakara 2/126.
[154] Geniş bilgi için bk. el-Bakara 2/168; en-Nahl 16/114; el-İsrâ 17/31; el-Ankebût 29/60; el-Mülk 67/15.
[155] Geniş bilgi için bk. el-Enfâl 8/74; Hûd 11/88; Meryem 19/62; el-Hac 22/58; el-Ahzâp 33/31.

getirmek için sağlıklı olmak gereklidir. Hükümleri yerine getirmede lazım olan şeyler içinde çalışarak rızık temini şarttır.[156]

1. 3. 1. Rızık Kavramıyla ilişkili Kavram

1. 3. 1. 1. Ni'met (نعمة)

Kuvvet, kudret, minnet, mâl, melik, tasarruf, güzel hâl,[157] ne güzel, ne âlâ,[158] insanın sahip olduğu ve kendisine dünya ve ahirette yararı dokunan maddî ve mânevî varlıklar, imkânlar ve ihsanlar,[159] anlamında kullanılır.

Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle beraber nimet kelimesi 122 yerde geçmektedir.[160]

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ ...

"Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın,..." [161] Bu âyet-i kerîme'de nimet, Allah (c.c.)'ın iman edenlere dosdoğru bir yol olan İslâmiyet'i göndermesi ve hak yolun tüm insanlığa ulaşması için onları dünyaya hükümran kılmasıdır.[162]

Fatiha sûresinde geçen "*Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna (ilet)...*" âyetindeki nimet kelimesini Bursevi, (öl. 1137/1725), dinden tat alınan şeyler olarak tanımlarken nimeti zâhirî ve bâtınî olarak ikiye ayırmıştır. Zâhirî nimet; insanlığa hak dinin ulaşması için rehber olacak elçilerin gönderilmesi, ilahî kitapların indirilmesi, sünnete tabi olarak davetin kabul edilmesi, nefsi dizginleyerek doğruluk üzere kulluk yapılması, Bâtınî nimeti de insanlığın

---

[156] Ebû Abdillâh Muhammed b. El-Hasen b. Ferkad Şeybânî, *Kitâbü'l Kesb: İslâm İktisadında Helal Kazanç,* şerh. Es-Serahsî, çev. Mustafa Baktır, (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019), 34.
[157] Hasîrîzâde Elif Efendi, *en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), "نعمة", 2/369.
[158] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat,* (Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 2010), "Nimet", 981.
[159] Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü,* "Nimet", 528.
[160] Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü,* "Nimet", 528; Geniş bilgi için bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Muʿcemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm,* "نعمة", 6/493-495.
[161] el-Mâide 5/7; bkz. el-Mâide 5/11.
[162] Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Ḳurʾân*, trc. Muhammed Han Kayani vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 1/461.

yaratılışı esnasında Allah'ın nurunun ruhlar üzerindeki ihsanı olarak açıklamıştır.[163]

وَاٰتٰىكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ ۗ وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا ۗ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ

"O, İstediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini sayacak olsanız onları sayıp bitiremezsiniz. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür."[164]

Bu âyette nimet Allah'ın lütfu ve ihsanı mânâsındadır.[165] Âyet-i Kerîme'de yüce Rabbimizin buyurduğu gibi, yeryüzünde, yeraltında ve semâvatta, meskenler, mal, mülk, sağlık, sıhhat, anne, baba, evlatlar, mahsüller, hayvanlar, bitkiler ve benzeri sayamayacağımız insanlığın hizmetine sunulmuş pek çok nimet vardır. Rabbimiz yüce kitabında kulları için lütfettiği nimetlerin sayılamayacak kadar çok olduğunu bildirmiş ve bu nimetlerin bir kısmını Nahl sûresinde açıklamıştır. [166] *"İnsan ise; Rabbi onu deneyip de kendisine ikramda bulunduğunda, ona bol bol nimetler verdiğinde, 'Rabbim bana ikram etti,' der."*[167]

Allah'ın vermiş olduğu her türlü malla, kişinin rahat bir yaşam sürmesi onun için bir nimettir.[168] Şanı, şöhreti, serveti gibi nimetlere kavuşunca, bana bu ikramları Rabbim lütfetti der ama bu nimetlere dalıp zevkü sefâ yaparak nimeti vereni ve şükrünü unutur ve nankörlerden olur.[169] Kur'ân'da Rabbimiz "*Göklerde ne var yerde ne varsa hepsini Allah'ın sizin hizmetinize verdiğini ve açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerini tamamladığını görmediniz mi*?" [170] buyurarak kâinatta bizim için var ettiği görebildiğimiz, göremediğimiz, bildiğimiz veya bilemediğimiz sayısız nimetleri hizmetimize verdiğini açıklar. Hz. Peygamber'in

---

[163] İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûḥu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Ḳurʾân*, 1/21-23.
[164] İbrâhîm 14/34; Nahl 16/18; el-Bakara 2/40; Âl-i İmrân 3/174; el- Ahzâp 33/37.
[165] Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (İbnü'l-Cevzî), *Zâdü'l-Mesîr fî ʿİlmi't-Tefsîr*, (Beyrut: Mektebetü'l İslâmî, 1984/1404), 4/365.
[166] Geniş bilgi için bk. Nahl 16/5-18, 65/72, 80-81.
[167] el-Fecr 89/15.
[168] Gurâbzâde Ahmed Efendi, *Zübedû Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr,* haz. Mehmet Akif Alpaydın, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 1041.
[169] Vehbe Zûhaylî, *Tefsiru'l-Veciz*, (Dımaşk-Suriye: Dâru'l-Fikr), 595.
[170] Lokmân 31/20.

hadisinde [171] vurgu yaptığı üzere, zaman da insan için en büyük nimettir ve süresi kısıtlıdır. Böyle olduğu halde kişinin değer vermediği ve kıymetini bilmediği bir nimet olmuştur.[172]

"Her nimetin şükrü kendi cinsindendir." Kelâmı gereği dünyaya gönderiliş amacı imtihan olan insanın sahip olduğu nimetler karşılığı nimeti verene teşekkür etmesi elzemdir. Teşekkür ederse şükretmiş olur eğer etmezse de nankörlük ederek nimeti vereni görmezden gelmiş olur. Nimet kişinin imanı, ibadeti ve ahlâkı üzerinde etki yaratmalıdır. Misal olarak denilebilir doktor olan kişi hastalarını tedavi ederek şükretmiş olur, ama aynı doktor bu tedavi esnasında hastanın yanında gururlu kibirli davranışlar sergiler, hastanın kalbini kırarsa o zamanda ahlâki boyutu eksik kalacaktır. Her insan mutlaka bir nimete sahiptir. Bundan ötürü Allah'a iman ederek ibadet etmeli güzel ahlâkla ibadetini taçlandırmalıdır. [173] Dünya hayatında bu nimetlere sahip olan kişi Allah'ın buyruklarını yerine getirirse ahirette de cennet nimetiyle mükâfatlandırılacaktır.[174] İşte bu cennet nimeti de kişini en büyük kazancı olacaktır.

Yüce Allah'ın, insanlara hayatını devam ettirebilmeleri için vermiş olduğu her tür nimetler aynı zamanda onlar için birer rızıktır. Sağlık bir insan için en büyük nimettir. Sağlığın korunması için insan vücudunun çeşitli gıdalara ihtiyacı vardır. İşte Rabbimizin vermiş olduğu maddî ve manevî her tür gıda kişinin rızkıdır. Nimet yaşamın, güzel, hoş, refah, iyi hal ve iyi durum da olmasını ifade ederken rızık ise kişinin nasibini, payını, kısmetini ifade eder.[175] Bu kavramlar benzer anlamlarda kullanılmakla beraber rızık, dünya ve ahirette insanoğluna verilen her tür maddî ve mânevî gereksinimlerdir. Nimet ise bu rızkın bir neticesi olarak ortaya çıkan güzel durumlar, müreffeh bir yaşamdır.

---

[171] İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "İki nimet vardır. İnsanların çoğu onlar hususunda aldanmıştır: Sıhhat ve boş vakit."

[172] Kadri Ziyaettin Coşan, "Kurân-ı Kerim'in Zamânâ Bakışını Yansıtan Bazı Temel Kavramlar ve Yaşam Arasındaki Anlam İlişkileri," *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2/1, (2018), 2.

[173] Davut Şahin, "Kur'ân'da Genel Anlamlı Bir Kelime: Nimet," *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20/2, (2016), 231.

[174] bk.Yûnus 10/9; el-Enbiyâ 21/102; el-Hac 22/56; eş-Şuarâ 26/85; Lokmân 31/8; es-Sâffât 37/43; ed-Duhân 44/27; et-Tûr 52/17; el-Vâkıa 56/12; el-Kalem 68/34.

[175] Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* "nimet", 528; "rızık", 554.

1. 4. Mal (مال)

Kazancı ifade eden bir diğer kavram olan mal; hayvan, eşya, para,[176] özel mülk,[177] kişinin sahip olduğu, değer ifade eden, kıymetli[178] her çeşit varlıklar, menkul ve gayrimenkul,[179] geleceğe dönük yatırım aracı olarak, birikimi yapılan, korunan şeyler[180] anlamlarına gelmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de savaş sonunda elde edilen mallar için ganimet,[181] tabiri kullanılır. Bu mallar büyük bir mücadele ve gayret neticesinde karşılıksız olarak ele geçirilir.[182]

Mal kelimesi eşyanın özelliğine göre sınıflandırılarak taşınabilen ve taşınma imkânı olmayan her türlü varlık için kullanılır. Yaşanılan çağın getirdiği yaşam koşullarında sahip olunan mallar toplumun ihtiyaçlarını karşıladığı konuma göre önem arz etmektedir. Cahiliye kültüründe deve en önemli malı oluştururken göçebe toplumlarda ise hayvanlar en önemli malı oluşturmaktadır.[183]

وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ اَنَا۠ اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعَزُّ نَفَرًا

"O bağ sahibinin başka geliri daha vardı. Arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: 'Benim malım seninkinden daha fazla. Cemiyetcede senden daha kuvvetliyim'dedi."[184]

el-Kehf sûresinin 32-42. âyetlerinde anlatılan kıssada iki adamın örneği verilir ki bu adamlardan birisi malının çokluğuyla böbürlenmektedir.

Bolluk içinde olan adam hem serveti hem de maiyetinde bulunan işçilerinin fazlalığı ile övünürken,[185] ahiret hayatını düşünmeyerek dünya hayatıyla yetinmek ister fakat gerçekler onun düşündüğü gibi olmayacaktır.[186]

---

[176] Erkan, *el-Beyan*, "mal", 2061.
[177] Hasan Kaçak, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2002), "Mal", 27/461.
[178] Abdullah Yeğin, *Yeni Lügat (İslâmî-İlmî-Edebî,Felsefî),* (İstanbul: Hizmet Vakfı Yayıncılık, 1997), "Mal", 380.
[179] Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 41.
[180] Bilmen, *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kāmusu,* (İstanbul: Bilmen Yayıevi), "Mal" 6/9.
[181] bk. el-Enfâl 8/1, 41, 67-69; el-Haşr 59/6-8.
[182] Durak Pusmaz, "Kur'ân'da Fey Kavramı," Usul İslâm Araştırmaları, (2009), 12/12, 29.
[183] Şen, *Kur'ân'da Zenginlik ve Fakirlik*, 43.
[184] el-Kehf 18/34.

Nimetin gerçek sahibini görmeyerek kerâmeti kendinden ve tebaasından bilen bu adam bağına girdiğinde karşılaştığı manzara karşısında: *"Keşke Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmamış olsaydım"*[187] diyerek pişman olur.

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا

"Mal ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Bakî kalacak iyilikler ise, Rabbinin katında, sevap olarak da emel olarak da daha hayırlıdır."[188]

Kişinin serveti ve evlatları dünyada güzel yaşam için bir nimettir fakat ebedî olan ahiret yurdu için hazırlık değildir. Kalıcı olan güzel işler ise, faydası insanda bâkî olan ibadetler, hayır ve hasenatlardır. Kişi bu amelleriyle Allah'ın rızâsını kazanarak ahirette ebedî mutluluğa ulaşır.[189]

Dünyalık bir sermaye olan mal ve evlatlar Yaradan'ın bir ikramıdır. Bu dünya bir gün fânî olacağından bu ikramlar da son bulacaktır. Bu nedenle akıllı olan kişi geçici olan bu nimetlerle övünmek yerine ebedî olana tabi olmalı, Rabbi nazarındaki itibarını, ibadetle, sâlih amellerle artırmalıdır.[190]

"De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısmınız, soylarınız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz bir ticâret ve hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve onun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah fasık kavmi doğru yola erdirmez.[191] *Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad etmek hoşlarına gitmedi ve "Bu sıcakta sefere çıkmayın" dediler. De ki, "Cehennemin ateşi daha sıcaktır." Keşke anlasalardı."*[192]. Hakiki mânâda iman etmek için Allah (c.c.) ve Resûlünün sevgisi her şeyin üstünde olmalıdır. Yapılan tüm mücadelede onun için yapılmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki, hiç kimse ben kendisine babasından ve evlâdından*

---

[185] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 621.
[186] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân*, 5/101.
[187] bk. el-Kehf 18/42.
[188] el-Kehf 18/46.
[189] Nesefî, *Medârikû't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, 2/304.
[190] Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri,* 4/1964.
[191] et-Tevbe 9/24
[192] bk. benzer ayetler için, el-Bakara 2/261, 262, 264, 265, 274 ; Âl-i İmrân 3/10, 116; en-Nisâ 4/38, 95; et-Tevbe 9/24, 34, 81,; el-Enfâl 8/28, 36; Muhammed 47/36; el-Hadîd 57/20; el-Münâfikûn 63/9; et-Teğâbün 64/15; el-Fecr 89/20; el-Leyl 92/18; el-Âdiyât 100/8; el-Hümeze104/1, 2, 3; Tebbet 111/2.

daha sevgili olmadıkça gerçek mânâda îmân etmiş olmaz."[193] buyurarak Allah'ın Resûlüne tabi olmanın önemine vurgu yaparak malların ve her türlü dünyalığın kullanımına dikkat çekmiştir.

Âyette dünyevî arzu ve isteklerini Allah'ın emirlerine tercih eden kişinin gerek dünya hayatında gerekse ahiret hayatında karşılaşacağı durumlara hazırlıklı olması, safına geçtiği dünyalık emellerinin onu felaket ve korkularından kurtaramaya yetmeyeceği hatırlatılır.[194]

İnsanoğlunun daha huzurlu ve sağlıklı bir hayat sürmesi için verilmiş olan meskenleri, bağları, bahçeleri, hayvanları, onlar için birer nimet, diğer insanlarla huzurlu bir ortamda beraberce kaynaşma ve dostluk sebebidir. Bu huzur ve güven içerisinde yaşamak varken savaşa katılmak çekinilmesi gereken bir görevdir ve bu güzelliklerden rahatlıktan ayrılmak insanoğlunun nefsine zor gelmektedir. Bu nedenle de Allah yolunda seferberliğe çağrıldığında rahatını bırakıp belki de bir daha dönemeyeceği bu nimetlerden yoksun olacağı için savaşa katılmaktan çekinir. Dünyevî menfaatler Allah yolunda harcanırsa bir değer ifade eder. Yoksa bu nimetleri vereni unutup da haksızlık zulüm ve mütekebbirlik yapanları, âkıbeti belâ ve musîbet olan bir son beklemektedir.[195]

Mal insanın yaşantısını sürdürebilmesi için gerekli olan bir ihtiyaçtır. Çalışılıp kazanılan mallar insanların gereksinimlerinin karşılanmasında kullanılırken dengeyi kaybetmeden tüketmek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın mal sevgisi, mala aşırı düşkün oluşu, malını toplayıp sayması, malıyla övünüp gururlanması kınanmış ve böyle kişilerin akıbetinin kötü olacağı açıkça bildirilmiştir.[196] Kıyamet günün de ise insanoğlu malını nereden kazanıp nereye kullandığının hesabını vermeden hiçbir yere gidemeyecektir.[197]

Sonuç olarak söylemek gerekirse, mal ne kadar çok olursa olsun insan için vazgeçilmez bir câzibedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu hususu "insanoğlunun iki vadi dolusu malı olsa bir üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun gözünü ancak toprak

[193] Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ (Şaḥîḥ-i Buḫârî),* "İman", 8, (No. 14).
[194] Bursevî', *Rûḥu'l-Beyân* 3/403-404.
[195] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 4/342-343.
[196] bk. el-Âdiyât 100/8; el-Hümeze 104/1-3; el-Fecr 89/20.
[197] Geniş bilgi için bk. Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* (*el-Câmiʿu'l-kebîr),*(Beyrut: Darü'l-Arabil İslâmi, 1996), " Kıyâme", 66, (No. 2416).

doyurur.”[198] buyurarak insanın ne kadar çok serveti olsa da daha fazlasını istediğini vurgulayarak mala olan aşırı tutkuyu dile getirmiştir. Malından kişiye kalanın ise, “yiyip tükettiği, giyip eskittiği ve sadaka verip ahiretine yaptığı yatırım”[199] olduğunu söylemiştir. O halde kişinin malı, kullandığı, faydalandığı ve tükettiği şeylerdir.[200] Dinimiz her konuda olduğu gibi mal ve mülk edinmede de insanlığı aydınlatarak mülkün gerçek sahibi ve mutasarrıfının Allah (c.c.), olduğunu bildirir.[201] Kul ise malın emanetçisidir.

1. 4. 1. Mal Kavramının Eş Anlamlıları

1. 4. 1. 1. Metâ‘ (متاع)

Fâide ve menfaat,[202] eşya,[203] insanın elde edip yararlanmak istediği her türlü maddî değer ve ihtiyaç maddesi,[204] ev ve benzeri şey[205] olarak tanımlanan bir diğer kazanç kavramı ise “metâ‘” dır.

Kur’ân-ı Kerîm’de birçok yerde metâ‘ ile ilgili âyetler geçmektedir.

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ

“Şeytan onların ayaklarını oradan kaydırdı. İçinde bulundukları bütün nimetlerden onları mahrum etti. Biz de, ‘Birbirinize düşman olmak üzere inin. Sizin için yeryüzünde ikamet edecek bir mekân ve yararlanabileceğiniz maddeler vardır’ dedik.”[206]

---

[198] Buhârî, “Rikak”, 10, (No, 6436).
[199] Tirmîzî, “Zühd”, 31.
[200] Ebu Zeyd Veliyyûddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b.Hasen el Hadramî el Mağribî et-Tûnisî (İbn Haldûn), *Mukaddime,* haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 2/694.
[201] bk. Âl-i İmrân 3/26.
[202] Fîrûzâbâdî, *Ḳāmûsü’l-Muhît,* “متاع”, 762.
[203] Sadrettin Yüksel, *Asri Kâmus(Arapça-Türkçe),* (İstanbul: Hilâl Yayınları, 1973), “Metâ‘”, 107.
[204] Çağrıcı, *İslam Ansiklopedisi*, “Metâ‘”, 29/398-399.
[205] Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-ʿAyn,* “متاع”, 4/116.
[206] el-Bakara 2/36; el-A’râf 7/24.

el-Bakara sûresinde yer alan bu âyette metâ‘ dünyalık faydalanma ve barınma anlamında kullanılmıştır. Hayatın idamesi için kişiye gerekli olan, giyim, kuşam, gıda, yaşam ve benzeri her türlü gereksinimlerdir.[207]

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ

“İçinde kendinize ait bir eşya olan, kimsenin oturmadığı evlere girmenizde sizin için bir günah yoktur.”[208]

en-Nûr sûresinde geçen bu âyette metâ‘ kelimesi ev eşyası olarak anlam bulmakla beraber benzer ifadeler en-Nahl sûresinde “geçimlik,” [209] er-Ra’d sûresinde “yararlanma,”[210] anlamlarında kullanılmıştır.

el-Bakara sûresi 2/241 ve 236. âyetlerde metâ‘ kelimesi “boşanan kadına verilen mut‘a kendisi ile yararlanılacak herhangi bir mal,” er-Ra’d 13/17. âyette “demir, kurşun, kırmızı ve sarı bakır,” mânâsında kullanılmıştır.[211]

Yukarıda ele alınan âyetlerden de anlaşılacağı üzere metâ‘ kavramı daha çok maddî kazanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. 4. 1. 2. Kenz (كنز)

Hazine, mal, gömülü mal (define),[212] altın, gümüş,[213] malı malın üstüne koymak (depolamak)[214] gibi anlamlara gelen kenz bir diğer kazanç unsurudur.

...وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ

“...Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele”.[215]

---

[207] Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 1/477.
[208] Nûr 24/29.
[209] en-Nahl 16/80
[210] er-Ra’d 13/26
[211] Ebü’l-Hasen Mukātil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Kur’ân Terimleri Sözlüğü, (el-Eşbâh ve’n-Neẓâ’ir fi’l-Ḳur’âni’l-Kerîm),* thk. Abdullah Mahmud Şehhate, trc. M.Beşir Eryarsoy, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2016), “متاع”, 179.
[212] İbn Manzûr, *Lisânü’l-ʿArab*, “ كنز ”, 5/401.
[213] Fîrûzâbâdî, *Ḳāmûsü’l-Muhît,* “كنز”, 560.
[214] İsfahânî, *Müfredât,* “كنز”, 727.

İbnu'l-Münzir'den nakledildiğine göre İbn Abbas, bu âyeti açıklarken burada sözü edilen kişilerin malının zekâtını ödemeyenler olduğunu ifade eder. Bu âyette geçen kenz kelimesini, yer altında ve yer üstünde olan, zekâtı ödenmemiş, değerli bütün mallar olarak açıklar.[216]

"O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve: 'İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi, tadın bakalım biriktirip sakladıklarınızın tadını'! denilecek."[217]

"İbn Ebi Hâtim, Taberânî ve Ebu'ş-Şeyh'in bildirdiğine göre İbn Mes'ud:" bu âyeti; mal biriktirenler biriktirdikleri bu mallarla cehennemde azap çekecekler, derileri genişletilerek dirhemlerle dağlanacak ve mallarının zekâtları ödenmediğinden dolayı böyle bir azapla cezalandırılacaklardır diye açıklar.[218]

لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهُ

Mekkeli Müşrikler Hz. Peygamber (s.a.s.) için Allah'ın resülü ise *"...Ona bir hazine indirilseydi..."* [219] neden bu kadar uğraşıyor diyerek [220] alaylı konuşmuşlardı. *"Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı..."*[221] Âyette ki kenz, altın ve gümüştür. Ya da altın ve gümüşten yapılmış levhalardır. [222] Bu iki âyette de kenz define, hazine mânâsında kullanılmıştır.

Kazanç anlamına gelen bu kavramlar da benzer anlamları ifade etmektedir. Mal, meta', kenz kavramları, insanların kullanımına sunulan, iktsadî anlam ifade eden eşyalar olup her tür mal mülk, yer altı ve yer üstünde bulunan kıyamî değeri olan şeyleri kapsamaktadır

---

[215] et-Tevbe 9/34.
[216] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Sûyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dûrrû'l-Mensur fi't Tefsir Bi'l- Me'sur, (Hadislerle Kur'ân Tefsiri),* trc. Hüseyin Yıldız, (İstanbul: Ocak yayınları, 2012), 7/307.
[217] et-Tevbe 9/35.
[218] Sûyûtî, *ed-Dûrrû'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr*, 7/312.
[219] Hûd 11/12.
[220] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 5/6.
[221] el-Kehf 18/82.
[222] Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri, 4/1934.*

1. 5. Hayr (خير)

Kazancı ifade eden kavramlardan biri de "hayr" dır.

خير kelimesi; şerrin zıddı,[223] faziletli ve iyi olan şeyler,[224] iyilik etmek, üstün olmak, üstün kılmak,[225] akıl, adalet, fazilet ve bunun gibi faydalı olan şeyleri arzulamak.[226] Servet, mal, ibadet, ilim hikmet, iş, amel,[227] insanların rağbet ettiği, sevip arzu ettiği ve hayırlı olan şeylere denir.[228]

Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça karşımıza çıkan hayr (خير) kelimesi; çok mal, ücret, mükâfat, bolluk, dünya, mal, mülk ve benzeri çeşitli mânâlarda kullanılmıştır.[229]

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۨ اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِين

"Sizden birinize ölüm yaklaştığı zaman, eğer geride bir hayır(mal) bırakacaksa, anası, babası ve yakın akrabası için meşrû bir vasiyette bulunması Allahtan korkanların üzerine farz kılındı."[230]

Bu âyette kişinin sahip olduğu serveti *hayır* kelimesiyle ifade edilmiştir, hayır ise az olsun çok olsun bütün mallar,[231] fazla mal,[232] için kullanılır.

يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۖ قُلْ مَآ اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِۗ

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ

---

[223] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, "خير", 4/264; İsfahânî, *Müfredât,* "خير", 300; Muhammed Hâdi el Lahham, Muhammed Said ve Zûheyr Ulvan, *el Kâmus*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), "خير", 227.
[224] Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*, "خير" 1/455.
[225] Çağrıcı, *İslam Ansiklopedisi,* "Hayr", 17/43.
[226] İsfahânî, *Müfredât,* "خير ", 300.
[227] Ahmed Nedim Serinsu vd., *Dini Terimler Sözlüğü,* (Ankara: M.E.B. yayınları, 2009), "Hayr", 131.
[228] Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü,* (Ankara: D.İ.B. yayınları, 2006), "Hayr", 248.
[229] Geniş bilgi için bk. el-Bakara, 2/180, 215. âyetlerinde çok mal; Hac, 22/36. âyette ücret, mükâfat; Hûd, 11/84. âyette bolluk; el-Âdiyât,100/8. âyette dünya, mal, mülk.
[230] el-Bakara 2/180.
[231] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân,* 1/484; Bursevî, *Rûḥu'l-Beyân*, 1/287.
[232] Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf,* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 2009-1430), 112.

"Sana Allah yolunda ne sarfedeceklerini soruyorlar. De ki, "Hayır olarak ne sarfederseniz o, ana-baba, en yakın akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Yaptığınız hayırları, gerçekten Allah hakkıyla bilir".[233]

Buradaki hayır kelimesi de yine kişinin mülkiyetinde bulunan, Allah'ın rızâsını kazanmak amacıyla vacip ya da nafile olmak üzere harcanan, çok olsun az olsun miktarın fark etmediği taşınır ya da taşınmaz bütün mallar için kullanılır.[234] Harcanması gereken ise temiz, haram karışmamış olan mallardır.[235]

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ *"Hiç şüphesiz onun, mal sevgisi pek şiddetlidir."*[236]

Âyette geçen hayır kelimesi yine mal anlamında kullanılmaktadır.[237] İnsanoğlu mala karşı aşırı düşkün olduğundan dolayı hayır yapmada eli çok sıkıdır, cimri davranır.[238]

"...hayır ve nimet, senin elindedir"[239] âyetinde geçen hayır kelimesi; iyilik, güzellik, mal, servet,[240] güç, kuvvet, kudret,[241] manalarında kullanılmıştır. Ayrıca, Yüce Allah'ın hikmet ve maslahatına göre ortaya çıkardığı tüm fiilleri için de kullanılmaktadır.[242]

Hayr âyetlerde; iyilik, doğruluk,[243] yarar, fayda,[244] sâlih evlatlar,[245] edep, güzel ahlâk,[246] gibi mânevî kazanımları ifade eder.*"Allah'tan sakınanlara, 'Rabbiniz size ne indirdi?' denildiğinde 'hayır (iyilik) indirdi' derler*."[247] Bu âyette de hayır kelimesi mânevi nimet anlamında güzel tutum ve davranışların ahlâkî değerini belirtmek için kullanılmıştır. *"Hayır olarak yaptığınız herşeyi,*

---

[233] el-Bakara 2/215.
[234] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/79.
[235] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, (İstanbul: Nesa Yayınları, t.y.,), 1/215.
[236] el-Âdiyât 100/8
[237] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb,* 32/97.
[238] Taberi, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân*, 7/558.
[239] Âl-i İmrân 3/26.
[240] Karagöz, *Allah Kelamı Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli*, 1/493.
[241] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân,* 2/240.
[242] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 167.
[243] Âl-i İmrân 3/104.
[244] Âl-i İmrân 3/104.
[245] Muḳātil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, 1/325; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl, 1/343.*
[246] el-Hucurât 49/5.
[247] en-Nahl 16/30.

şüphesiz Allah bilir."[248] âyetinde ise hayır kelimesi Allah için yapılan iyilikler ve sâlih ameller için kullanılmıştır.[249].

Ele alınan âyetlere bakıldığında hayr kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de hem maddî (mal, mülk) hem de mânevî (güzel ahlâk) anlamda bir kazancı ifade etmek için kullanılmıştır.

1. 6. Ecir (اجر)

Sözlük anlamı; karşılığını vermek,[250] Terim anlamı; dünyada ve ahirette Allah (c.c.)'a imânın ve sâlih amellerin karşılığı olarak verilen mükâfat aynı zamanda kadına evlenme akdi sonunda verilen mehir anlamına gelir.[251] Ecir kelimesi Kur'ân'da daha çok mânevî kazanç anlamında kullanılmıştır.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ

"Allah, iman edip sâlih ameller işleyenlere, kendileri için bir bağışlama ve büyük bir mükâfat olduğunu vadetmiştir". [252]

Hûd 11/11, وَاَجْرٌ كَبِيرٌ... büyük ücret.[253]

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde kendisine iman edenlerin, kendinden ittikâ edenlerin, sabreden ve sâlih amel işleyenlerin mükâfatını zayi etmeyeceğini müjdelemiştir.[254]

نِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ...el-Ankebût 58 ve ez-Zümer 74. âyette "Çalışanların mükâfatı ne güzeldir." ifadesiyle mükâfatı hak etmek için çalışılması gerektiği vurgulanmaktadır.

---

[248] el-Bakara 2/215.
[249] Mustafa Şen, *Kur'ân'da Zenginlik ve Fakirlik*, (Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008), 51.
[250] Halil b Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn,* "اجر", 1/58; Muhammed Hâdi el-Lahham vd., *El Kâmus*, (Beyrut-Lübnan: Dârul Kütübil İlmiyye, 1426-2005), "اجر", 9.
[251] Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Ecir", 132.
[252] el-Mâide 5/9
[253] Benzer ayetler için bk. el-Hadîd 57/11; Fussilet 41/8; el-Fetih 48/16; ez-Zümer 39/10,
[254] bk. Âl-i İmrân 3/171-172; el-A'râf 7/170; Hûd 11/10; Yûsuf 12/57; el-Bakara 2/277.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُوْنَ

"Erkek veya kadın, kim mümin olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz".[255]

Âyetten anlaşılacağı üzere dünya ve ahiret hayatının iyi olması için iman etmek ve sâlih amel yapmak gerekmektedir. Allah (c.c), kendisine inanan ve bu yolda iyi işler yapanları ebedî olan ahirette cennet nimetiyle mükâfatlandıracaktır.[256]

Bir önceki kavramda kişiyi ebedî saadete ulaştıracak kârlı bir ticaretin yapılması gerektiğini vurgulamıştık. Burada ele aldığımız ecir kavramının yer aldığı âyetlerde, hangi hususların kârlı bir ticaret olduğu açıklanmıştır. Bu hususlara dikkat edenlerin ticareti onlar için kurtuluşa vesile olacaktır. Ecirleri de ebedî hayatın refah ve mutluluğu, sonu cennete ulaşan bir mükâfattır.

1. 7. Fevz (فوز)

Kazanç kavramlarından bir diğeri de "fevz" dir. Fevz daha çok mânevî kazanımları ifade etmek için kullanılmıştır.

Kurtuluş, zafer, emniyet, hayır,[257] selâmetin gerçekleşmesiyle birlikte hayır elde etmektir.[258] Kur'ân-ı Kerîm'de en-Nisâ 4/73 âyette "ganimet elde etme" Yûnus 11/64. âyette "büyük kazanç" anlamları dışında fevz kelimesi genellikle kurtuluş (ebedî-uhrevî) anlamına gelmektedir.[259]

وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ لَيَقُوْلَنَّ كَاَنْ لَّمْ تَكُنْۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهٗ مَوَدَّةٌ يّٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوْزَ فَوْزًا عَظِيْمًا

[255] en-Nahl 16/97.
[256] Karagöz, *Allah Kelamı Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli*, 6/172.
[257] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, "فوز",5/392; Fîrûzâbâdî, *Ḳāmûsü'l-Muhît*, "فوز", 557; Erkan, *el-Beyan (Arapça-Türkçe Sözlük)*, "فوز", 1815.
[258] İsfahânî, *Müfredât,* "فوز", 647.
[259] Adil Berk, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002),"Fevz", 12/506.

"Eğer Allah'tan size bir lütuf (zafer) erişse, bu sefer de; sizinle kendisi arasında hiç tanışıklık yokmuş gibi "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir kazanca (ganimete) ulaşsaydım der."[260]

Bu âyette geçen fevz kelimesini müfessirler; savaşta zafer sonucunda elde dilen ganimet,[261] dünyalık,[262] olarak yorumlamışlardır.

لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

"Dünya hayatında da ahirette de müjde onlar içindir. Allah'ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. En büyük kazanç ve kurtuluş budur."[263]

Âyette geçen "en büyük kazanç" ifadesi ile Allah'ın velî kulları için hem dünya hayatında hem de ahiret hayatında, tüm iyi ve güzel olan şeylerle karşılaşacakları müjdelenmektedir.[264]

Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ahirette cennetle ödüllendirilecek, Allah'ın buyruklarına başkaldıran, görmezden gelenler de cehennemle cezalandırılacaklardır.[265]

Sonuç olarak ifade edilirse kazançla ilgili Kur'ân-î kavramlardan fevz ve ecir, mânevî kazancı ifade etmektedir. Hayr kavramı ise hem maddî kazanç olan mal hem de mânevî kazanım olan güzel huy ve davranışlar anlamına gelmektedir. Bunların dışındaki kavramlar ise maddî kazanç olan dünyalık sermayeyi ifade etmektedir.

---

[260] en-Nisâ 4/73.
[261] Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, 1/373.
[262] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/39-40.
[263] Yūnus 10/64.
[264] Hayreddin Karaman vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2012), 3/118.
[265] Ebû'l-Hasen Mukātil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr (Tefsîru Muḳātil b. Süleymân),* thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, (Beyrut-Lübnan: Müessetül Tarihi'l-Arabî, 2002/1423), 2/243.

2. KUR'ÂN'DA KAZANÇLA İLGİLİ ZIT ANLAMLI KAVRAMLAR

Bu bölüme kadar kazanç kavramlarını dünya ve ahirette maddî ve mânevî anlamda kâr elde etme manasında incelemeye gayret ettik. Bu bölümde ise kazançla ilgili zıt anlamlı kavramlar ele alınmaya çalışılacaktır.

2. 1. Hüsran (خسران)

Sözlükte; malın azalması, zarar etmek, ziyana uğramak,[266] helâk olmak gibi anlamlara gelir.[267] Terim olarak ise; dünya ve ahiret saadetinden mahrum kalıp ziyana uğramak demektir.[268]

مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِيۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ

"Allah, kime hidayet ederse ancak o doğru yolu bulan kimsedir. Allah, kimleri de sapıklıkta bırakırsa ancak onlar ziyana uğrayan kimselerdir. "[269]

Âyette vurgulanmak istenen, Allah (c.c.) kimi hidayete erdirirse mutlu olan o dur. Kimi de sapıklıkta bırakırsa hüsrana uğrayanda sapıtanlardır. Hidayete ermek de delalete düşmekte Allah'ın kudretindedir.[270] Sapıtan, doğru yoldan çıkanları ise kendilerini zarara uğratacak bir son beklemektedir.[271]

وَالْعَصْرِۙ ﴿1﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍۙ ﴿2﴾ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿3﴾

"Zamana yemin ederim, şüphesiz kâfir ve isyankâr insan kesinlikle ziyan içindedir. Ancak, iman eden sâlih ameller işleyen, birbirlerine hakkı, imanı, İslam'ı ve Allah'a itaati tavsiye eden ve birbirlerine ibadetlere devam etmeyi,

---

[266] İsfahânî, *Müfredât,* "خسر", 281.
[267] İbn. Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab,* "خاسرون",4/238.
[268] Mustafa Sinanoğlu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yayınları, 1999), "Hüsran", 19/35.
[269] el-Â'raf 7/178
[270] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir,* 1/448.
[271] Ömer Rızâ Doğrul, *Tanrı Buyruğu (Kur'ân-ı Kerîm'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi*), (İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık, 1955), 1/290.

musibetlere ve haramlara karşı sabırlı olmayı tavsiye eden kimseler ziyanda değillerdir."[272]

"Şüphesiz insan kesinlikle ziyan içindedir." Âyetinde ki zarar ve ziyan kişinin ahiretteki zarar ve ziyanını ifade etmektedir.[273] İnsanoğlu alışveriş ve ticaretini şeytanla yapar, geçici olanı ebedî olana tercih ederse büyük bir kayıptadır. Eğer ki alışveriş ve ticaretini Allah (c.c.) için yapmış olsaydı, Allah'tan korkarak ebedî yurdunu ahiretini kazanmak için çaba sarf etseydi kendisi adına büyük bir yatırım olurdu.[274] Asr sûresindeki bu âyet bize, ziyanda olduğumuzu açık bir şekilde haber vermektedir.

"*Bâtıla inanıp Allah'ı inkâr edenler var ya; işte onlar asıl ziyana uğrayanlardır."*[275] âyetinde Yüce Allah (c.c.) asıl hüsrana uğrayacak olanların hakka yüz çevirip bâtıla inanlar olduğunu, bu kimselerin hem kendilerini hem de ailelerini ziyana uğratacaklarını açıkça bildirir.[276]

Hüsrana uğramak hem maddî hem de mânevî anlamda kaybetmek mânâsında kullanılır. Maddî anlamda dünyevî nimetlerden mahrum olma; mal, mülk, servet, ürünler, sağlık vb. mânevî anlamda ise sevap hanesinin boşalıp seyyiatının artması, ahirette cennet nimetlerinden mahrum kalmasıdır.

2. 2. Bâtıl (باطل)

Butlân kökünden gelen[277] bâtıl kelimesinin sözlük anlamı; fiili boşa gitmek, zayi olmak,[278] bir şeyin iptal olması, hakkın zıddı,[279] aslında sahih olmayan şeydir.[280] Kur'ân-î kavram olarak; varlığı olmayan hakikati bulunmayan, boş temelsiz ve asılsız şeyler anlamında hak kavramının zıddıdır. Ayrıca bâtıl

---

[272] el-Asr 103/1-3.
[273] Karagöz, *Allah Kelamı Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli*, 8/618.
[274] Zuhaylî, *Tefsiru'l-Veciz*, 603.
[275] Ankebut 29/52
[276] Geniş bilgi için bk. en-Neml 27/5; ez-Zümer 39/15, 63; eş-Şûra 42/45.
[277] Fahrettin Olguner, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), "Bâtıl" 5/147.
[278] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, "بطل", 1/221; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcû'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Ḳāmûs*, "باطل", 28/89.
[279] Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcû'l-luġa. Ṣıḥâḥu'l-luġa, eş-Ṣıḥâḥ fi'l-luġa,* thk. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir, (Kahire: Dârul-Hadis Yayınevi, 2009/1430), "باطل", 99; Halil b. Ahmed, "باطل", 1/145.
[280] Cürcânî, *et-Taʿrîfât*, "باطل" 38.

kelimesi Kur'ân'da, şirk, put, yalan, zulüm, haram, boşa gitme ve faydasız şeyler,[281] Allah'tan başka ilah edinilen şeyler,[282] hakkı gizleyen örtü,[283]geçersiz delil,[284] gibi anlamlarda kullanılmıştır.[285]

Kur'ân'da bâtıl kelimesi türevleriyle beraber otuz altı yerde kullanılmıştır.[286]

أُوْلَٰٓئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْأٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"*İşte onlar, kendileri için âhirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. (Dünyada) yaptıkları şeyler, orada boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da, boş şeylerdir."*[287]

Hûd sûresi 11/15. âyette yüce Rabbimiz dünya hayatını ve onun zînetini isteyenlere mutlaka dünya da verileceğini beyân eder. Ardından gelen diğer âyette ise bu kimselerin, ahirette ateşten başka kazancının olmayacağı vurgulanır. Sebebi ise dünyada yaptıkları ameller Allah için yapılmadığından dolayı boşa gitmiştir.[288]

Ehli Kitap, hakkı bâtılla değiştirip gerçeği gizlediği için Kur'ân'da uyarılmış ve hakkın mutlaka yerini bulacağı ve onların hoşuna gitmese dahi yapmış oldukları asılsız faaliyetlerin boşa çıkacağı, sonlarının hüsran olacağı açıkça bildirilmiştir.[289]

2. 3. Fesad: (فساد)

Fesad kelime anlamı olarak; azalmak, telef olmak,[290] bozulmak, zarara uğramak, geçersiz olmak[291] anlamlarına gelir. Kur'ân'da genel olarak; toplumun ve insanların her türlü düzeninin bozulmasını, yeryüzü ve çevrenin barış ve huzur

---

[281] Karagöz, *İlahî Yasaklar,* 242.
[282] el-Hac 22/62; Lokmân 31/30.
[283] Âl-i İmrân 3/71.
[284] el-Mü'min 40/5.
[285] Ali Erbaş vd., *Hayat Rehberi Kur'ân Konulu Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları, 2021), 5/294.
[286] Olguner, *İslam Ansiklopedisi,* "Bâtıl", 5/147.
[287] Hûd 11/16.
[288] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 479.
[289] Geniş bilgi için bk. Âl-i İmrân 3/71; Â'râf 7/118; el-Enfâl 8/8; er-Rûm 30/58; el-Mümin 40/78.
[290] Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcû'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Ḳāmûs,* "فسد", 8/496.
[291] İbrâhim Mustafa vd., *el-Muʿcemü'l-Vasîṭ,* (İstanbul: el Mektebetü'l İslâmiyye), "فسد", 1/688.

ortamının can ve mal güvenliğinin kaybolmasını, dinî hayatta istikametten sapılmasını, şirk, küfür ve isyan olan inanç, söz, fiil ve davranışları ifade eder.[292]

Fesad kavramı Kur'ân-ı Kerim'de; Allah'ın yolundan alıkoyma, [293] yeryüzünde kurulu düzeni bozmak, [294] batıl inanış, [295] şirk, [296] inkâr, [297] Allah'ın yasaklarını görmezden gelmek,[298] sihirbazlık, sapkın davranışlar,[299] haksız kazanç elde etmek, hırsızlık yapmak, [300] azgınlık, [301] kan dökmek, [302] eşkiyalık, [303] zorbalık,[304] zulüm,[305] tahrip[306] ve bunun gibi anlamlar la karşılık bulmaktadır.[307]

Ayrıca fesad kavramı, fitne, fücur, israf, kibir, zulüm vb. kelimelerle birlikte kullanılmaktadır.[308] Hile ve hıyanet anlamında (dahal), şeytanın insanların arasını açması anlamında (nezğ) ve bozukluk anlamında (habâl) gibi kelimeler de fesadın yakın anlamlılarıdır.[309]

وَإِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ

"Ey Peygamberim! Sözünü beğendiğin bu münafık, senin yanından ayrılıp gittiği ve iş başına gelip eline imkân geçtiği zaman yeryüzünde, fesat çıkarmak ve bozgunculuk yapmak, ekinleri ve nesilleri yok etmek için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez."[310]

Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ekinleri ve nesli yok etmek münafik kişilerin özelliğidir. Toplumların ve fertlerin huzurlu, mutlu ve refah içinde yaşayabilmeleri için can güvenliği, mal güvenliği, çalışma ve seyehat etme

---

[292] Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* "Fesad", 178.
[293] en-Nahl 16/88.
[294] el-Mü'min 40/26; el-A'râf 7/27.
[295] Âl-i İmrân 3/63.
[296] el-Enbiyâ 21/22.
[297] Yûnus 10/40; Sâd 38/28.
[298] el-Mü'minûn 23/71.
[299] Yûnus 10/81.
[300] Yûsuf 12/73.
[301] el-Fecr 89/12.
[302] el-Bakara 2/30.
[303] el-Mâide 5/33.
[304] en-Neml 27/48.
[305] el-Kasas 28/4; en-Neml 27/14; el-A'râf 7/85-86; eş-Şuarâ 26/83; Yûnus 10/91; Hûd 11/85.
[306] en-Neml 27/34.
[307] Erbaş vd., *Hayat Rehberi Kur'ân Konulu Tefsi*r, 5/254-255.
[308] bk. el-Enfâl 8/73; Sâd 38/28; eş-Şuarâ 26/151-152; el-A'râf 7/103; el-İsrâ 17/4.
[309] Erbaş vd., *Hayat Rehberi Kur'ân Konulu Tefsir,* 5/255.
[310] el-Bakara 2/205.

güvenliği, yiyecek, içecek vb. gıdalar ile sağlıklı ve ahlaklı nesillerin var olması gerekmektedir. Ayette bu üç hususa vurgu yapılarak bir toplumda fesat çıkarmanın bunları yok edeceğine işaret edilmektedir.[311] Yüce Rabbimiz, insanlığın selâmeti için var ettiği yaşam kaynaklarını, zarara uğratıp yok etmeye çalışanların bozguncular olduğunu vurgulamıştır.

Yeryüzünde karada ve denizde meydana gelen bozulmaların insanoğlunun kendi çabası sonucu meydana geldiği ve yapılan bu zararın neticesinde onların cezalandırılacağı da Kur'ân'da bildirilmektedir.[312]

2. 4. Azâb (عذاب)

Azâp kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle beraber 490 defa geçmekle beraber genelde Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelenlerin ahirette göreceği ceza anlamında kullanılır.[313]

Kur'ân-ı Kerîm'de azâp çeşitli şekillerde anlatılmaktadır.

اَشَدِّ الْعَذَابِّ şiddetli azâp,[314] عَذَابٌ مُهِين alçaltıcı bir azâp,[315] عَذَابٌ اَلِيمٌ elem verici bir azâp,[316] عَذَابٌ عَظِيمٌ büyük bir azâp,[317] عَذَابَ الْهُونِ aşağılayıcı azâp,[318] عَذَابًا صَعَدًا gitgide artan azâp,[319] عَذَابُ الْحَرِيقِّ yakıcı azâp,[320]

Azap sadece ahiret hayatıyla sınırlı değildir. Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan, inkârcılıkta ısrar eden, şirk koşan birçok toplum bu dünya hayatında da Allah'ın azabıyla karşılaşmaktadır. Allah'ın azabı sadece ahiretle sınırlı ya da

---

[311] Karagöz, *Allah Kelamı Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli*, 1/290.
[312] bk. er-Rûm 30/41; el-Mâide 5/33; el-Kasas 28/83.
[313] Yusuf Şevki Yavuz, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), "Azap*"* 4/302.
[314] el-Bakara 2/85; İbrâhîm 14/7.
[315] el-Bakara 2/90; Lokmân 31/6; el- Hac 22/57; el-Câsiye 45/9.
[316] el-Bakara 2/174; Al-i İmrân 3/21; el-En' âm 6/70; et-Tevbe 9/34. 79; Sebe' 34/5; es-Sâffât 37/38; eş-Şûrâ 42/21; el-Câsiye 45/8, 11; Nûr 24/23; el-Fetih 48/17; es-Saf 61/10; el-İsrâ 17/10; Lokmân 31/7.
[317] el-Câsiye 45/10; el-Gaşiye 88/24.
[318] el-Ahkâf 46/20.
[319] el-Cin 72/17.
[320] el-Burûc 85/10.

yalnız bu dünyaya özgü değildir. Kur'ân'da azabın her iki dünya da da gerçek olduğu görülür.[321]

Örneğin; *"İnkâr edenlere gelince, onlara dünyada da, ahirette de şiddetli bir şekilde azab edeceğim..."*[322] âyetiyle inkâr edenlerin dünyada ve ahirette azaba çarptırılacakları ifade edilirken; "*İnananlar arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır…"*[323] âyetiyle de inananlar arasında hayâsızlığın, çirkin işlerin yayılmasını isteyenlerin hem dünyada hem de ahirette elem dolu bir azaba uğratılacaklarına işaret edilir.[324]

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّۚ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاق

"Kâfirler için dünya hayatında bir azap vardır. Ahiret azabı ise kesinlikle daha çetindir ve onları Allah'ın azabından koruyacak kimse yoktur."[325]

Kâfirlerin dünya hayatındaki cezaları, canlarına ve mallarına bir zarar gelmesi, savaşlarda esir alınmaları gibi geçicidir. Ahiretteki cezaları ise devamlı ve sürekli olan şiddetli bir azaptır, onları bu azaptan koruyacak kurtaracak kimse de yoktur,[326] bunlar hem dünya hayatında hem de ahiret hayatında Allah'ın gazabını kazanmışlardır.[327]

Kur'ân-ı Kerîm'de önceki ümmetlerden Allah'ın buyruklarına karşı gelen, elçileri yalanlayanların akıbetleri, dünya hayatında karşılaştıkları azabları misal olarak anlatılmaktadır. "*Bunların her birini kendi günahları yüzünden yakaladık. Onlardan taş yağmuruna tuttuklarımız var. Onlardan o korkunç sesin yakaladığı kimseler var. Onlardan yere geçirdiklerimiz var. Onlardan suda boğduklarımız var. Allah onlara zulmediyor değildi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı."*[328]

---

[321] Ali Kaya, *Kur'ân'da Azap,* (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 228.
[322] Al-i İmrân 3/56.
[323] Nûr 24/19.
[324] Kaya, *Kur'ân'da Azap,* 228.
[325] er-Râ'd 13/34; Benzer âyetler için bk. et-Tevbe 9/74; es-Secde 32/21; el-Haşr 59/3; el-Kalem 68/33.
[326] Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Haḳā'iḳu't-Te'vîl*, 2/156-157.
[327] Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* (Ankara: DİB. Yayınları, 2012), 3/294.
[328] el-Ankebût 29/40.

Kâfirlerin dünya hayatında ki cezaları şiddetli bir afet, bela, hezimet ve çeşitli musibetler iken ahirette ise elim bir cehennem azabıdır.[329]

Kur'ân'da Rabbimiz, inkâr edenleri cezalandıracağı cehennemin özelliklerinden bahsederken de orada çekilecek azabın çeşitlerini ve nasıl olduğunu açıkça bildirmiştir.

سَعِيرًا بِجَهَنَّمَ çılgın ateş,[330] مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ zincirlere vurulmuş,[331] اِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَاْ وَاَغْلَالًا وَسَعِيرًا *"Şüphesiz biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık…"*[332]

"Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir."[333]

Zalimlerin varacağı o korkunç, kaçınılmaz sonun nasıl bir son olacağı Kur'ân'da çeşitli âyetlerde açıklanmıştır.

2. 5. Ceza (جزاء)

Birşeyin yeterli karşılığını taşıyan nesne,[334] iyi veya kötü olan bir fiil veya davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek.[335]

Kur'ân-ı Kerîm'de ceza kavramı hem iyiliğin karşılığı hem de kötülüğün karşılığı olarak kullanılır.

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَآؤُنَ كَذٰلِكَ يَجْزِي اللهُ الْمُتَّقِينَ

[329] İsmail Karagöz, *İman İlmihali Âmentü Şerhi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 523.
[330] en-Nisâ 4/55.
[331] İbrâhîm 14/49.
[332] el-İnsân 76/4; el-Mümin 40/71-72.
[333] el-Kehf 18/29.
[334] İsfahânî, *el-Müfredât,* "جزاء", 195.
[335] Karagöz vd, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, "Ceza", 98.

"İçinden nehirler akan Adn cennetlerine gireceklerdir. Kendileri için orada diledikleri her şey vardır. Allah kendine karşı gelmekten sakınanları böyle mükâfatlandırır."[336]

İman eden, sâlih amel işleyen ve sabreden müminlere en yüksek dereceler vardır. İçinden ırmaklar akan, ipekten elbiseler, ebedî yurt adn cennetleri günahlardan arınanların mükâfatıdır.[337]

Allah'a kavuşmayı ve gerçeği yalanlayanlar, gizli ve açık günah işleyenler ve şeytanın arkasına takılanların yaptıkları amelleri boşa gitmiştir, yaptıklarının karşılığı olarak cehennemde cezalarını çekeceklerdir.[338]

Âyetlerden anlaşılacağı üzere hayır ve şerrin karşılığı olarak ceza kavramı kullanılır. Kötülük yapanların alacağı ceza ve iyilik yapanların kazanacağı mükâfatlar ceza kavramıyla ifade edilir.

Son olarak söylemek gerekirse, köken olarak aynı anlama gelmesede azâp/ceza kavramları da anlam bağlamında bir yakınlık arz eder. Azâbla kişinin arzu ve istekleri alıkonularak mahrum edilir. Cezada ise işlenmiş olan bir günah, eylem veya bir suçun neticesinde verilen karşılık ta da mahrumiyet oluşur. Netice itibariyle hem azâp hem de ceza kişinin özgür iradesine bir kısıtlama getirerek nefsî arzu ve isteklerinden mahrum edilerek onda ıstıraba sebep olur.[339]

[336] en-Nahl 16/31.
[337] bk. Tâhâ 20/76; el-Kehf 18/88; el-İnsân 76/12.
[338] bk. el-En 'âm 6/10; el-A'râf 7/147; el-İsrâ 17/63.
[339] Kaya, *Kur'ân'da Azap*, 406.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA KAZANÇ YOLLARI

1. MADDÎ KAZANÇ YOLLARI

Kişinin eline geçen para, mal, mülk her tür sermaye, dünya hayatında geçimin sağlanması hayatın devamı için gerekli olan ihtiyaç maddeleri maddî kazancı oluşturur. İslâm âlimleri kazancı farz, müstehap, mübah ve mekruh olmak üzere dört şekilde ele alırlar.

Farz olan kazanç; bir kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerini geçindirecek kadar elde ettiği kazançtır. Müstehap olan kazanç; kişinin ihtiyacından fazla olarak fakirlere, hayır kurumlarına ve akrabalarına yardım etmek maksadıyla elde ettiği kazançtır. Mübah olan kazanç; sermayeyi daha da fazlalaştırarak hayat kalitesini yükseltmek ve hayır faaliyetlerini artırmak için yapılan kazançtır. Mekruh kazanç; nefsin arzu ve istekleri doğrultusunda başkalarına karşı malıyla övünmek, gururlanmak, gösteriş yapmak için elde edilen kazançtır.[340]

1. 1. Meşrû Olan Maddî Kazanç Yolları

Allah'ın emrettiği ve razı olacağı helâlinden, alın teri ile çaba gösterilerek meşrû yollarla elde edilen ve kişiye sermaye kazandıran bir kazanç türüdür. İmam Muhammed eş-Şeybânî (öl. 189/805)'ye göre meşrû kazanç yolları; ticaret, işçilik, ziraat ve sanattır. Bu alanların her biri ile ilgili çalışanların olması farz-ı kifâyedir.[341] Bilim ve teknolojinin ilerlediği günümüzde ise ticaret, ziraat ve sanatın dışında çeşitli kazanç yolları ortaya çıkmıştır. Özellikle endüstri sektöründe bilim ve teknolojinin gelişmesiyle beraber pek çok alanda iş kapıları açılmış ve bu alanlar, insanlar için önemli geçim kaynakları olmuştur. Kamu sektöründe farklı alanlarda, çeşitli mesleklerde iş imkânları yine insanlar için önemli kazanç yollarından biri olmuştur.

---

[340] Celâl Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı (İbadât, Muamelât, Ferâiz),* (Konya: Uysal Kitabevi, y.y.), 4/179-180; Şeyh Nizam ve Cemaatün min Ulemai'l-Hind, el-Fetava el-Hindiyye fi Mezhebi'l-İmami'l-A'zam Ebi Hanife ve bi Hamişihi Fetavayi Kadıhan ve'l-Fetava el-Bezzaziyye, (Ansiklopedik İslâm Fıkhı), trc. Mustafa Efe, (İstanbul: Huzur Yayınları, t,y,), 12/101-101.

[341] Şeybânî, *Kitâbû'l Kesb: İslâm İktisadında Helal Kazanç*, 36.

1. 1. 1. Ticarî Faaliyetler

Meşrû kazanç yollarının başında kurallarına uyularak yapılan ticarî faaliyetler gelmektedir.[342] Bunlar kişinin mal/mülk edinmesine sebep olacak her türlü faaliyetlerdir. Ticaret olgusu, insanlık tarihi kadar eski bir maziye sahiptir. Bundan dolayı bütün din, kültür ve medeniyetlerde yer alan ticaret, çok eski çağlardan bu yana doğal ihtiyacın sonucunda ortaya çıkan bir husustur. Ticari faaliyetler beşerî bir ihtiyacın doğurduğu fıtrî bir hadisedir.[343]

Ticaretle uğraşan her Müslümanın bu alanla ilgili ilimleri öğrenmesi farzdır. "İlim öğrenmek her Müslümânâ farzdır"[344] düsturu gereği ibadetlerle ilgili ilimlerin öğrenilmesi farz olduğu gibi özellikle muamelatla ilgili ilimlerin öğrenilmesi de farzdır yani kişinin yapmış olduğu mesleği ile ilgili ilimleri bilmesi gerekmektedir. Bu alanla ilgili meseleleri öğrenirse muamelelerinde müfsid olandan kaçınır ve mübah olanla haram olanı ayırır. Hz. Ömer (r.a.) çarşıda ticarî ilimleri bilmeyen esnafa: "Ticaret ilmini bilmeyenler pazarlarımızda alışveriş yapmasınlar. Çünkü böyle kimseler bilerek veya bilmeyerek ribâ yerler." diyerek uyarılarda bulunurdu.[345]

Ticaretle uğraşan kişinin doğru, dürüst, güvenilir, adil ve hoşgörülü olması esastır. Rabbimiz Kur'ân'da; müminlere hayatın her alanında doğru-dürüst olmalarını emreder ve şöyle buyurur. *"Ey iman edenler, Allah'a karşı gelmekte sakının ve doğrularla beraber olun."* [346] "*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin."*[347] Ticarî faaliyetlerinde de doğruluktan ve adalet ayrılmamalarını ister.*"... Hak ve adalet ölçülerini aşmayın."* [348] "*Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın."*[349] buyruğuyla ticarî faaliyetlerin hak, adalet bağlamında yapılmasını emreder. Kazancın meşrû olabilmesi için müslüman tüccarın birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Yukarıda ele aldığımız âyetlere bakıldığında ilk olarak doğruluk, adalet, ölçü ve

[342] Abdulmecit Okcu, "Nisâ Sûresi 29. Âyette Geçen 'Ticâret' Kelimesinin Farklı Okunuşları ve Hukûkî Yansımaları," *Ekev Akademi Dergisi*, 19. (2015), 274.
[343] Abdulaziz Beki, *İslâm'da Ticaret Ahlâkı,* (Kayseri: Bekke, 2005), 25.
[344] İbn Mâce, "İlim", 17 (No. 224).
[345] Gazzâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*, 2/171.
[346] et-Tevbe 9/119.
[347] el-Ahzâb 33/70.
[348] Hûd 11/112.
[349] el-İsrâ 17/35.

tartıda hakkaniyetin gözetilmesi gelir. Bununla beraber Müslüman bir tüccarın güzel ahlâka sahip olması gerekmektedir.

Müslüman tüccarın niyeti halis olmalıdır. İşine erkenden girişir. Pazara girdiğinde Allah'ı zikreder. Karşılaştığı kişilerle selamlaşır. Alışverişinde hoşgörülü olur. Dürüst ve güvenilirdir. Güzel ahlâklıdır. Ölçü ve tartıda adaleti gözetir. Sadaka verir. Sözüne sadıktır. Gerekirse sattığı malı geri alır. Müşterisine ödemelerde kolaylık gösterir. İşlerinde yemin etmez. İnsanları dolandırmaz. Malının kusurunu söyler. Başkasına ait malı geri verir. Müşterileri kızdırmaz. Müşterinin bilgisizliğini kullanmaz. Rüşvet ve hediye vermez. Haramdan kaçınır. Üzerinde Kur'ân âyeti olan kâğıdı ambalaj olarak kullanmaz.[350]

1. 1. 2. Ziraî Faaliyetler

Birçok insan için çiftçilik ve hayvancılık önemi gereği tüm geçim yollarından önce gelir. Ziraî faaliyetler tabii ve fıtrî bir geçim kaynaklarıdır. Dolayısıyla bu meslekle meşgul olan, onu talim eden ilk kişinin Hz. Âdem (a.s.) olduğuna işaret edilerek maişet türlerinin en eskisinin, insan fıtratına en yatkın olanın çiftçilik olduğu söylenir.[351] Geçim kaynaklarının önemli kolunu oluşturan ziraat kurallarına uyularak yapıldığında meşrû bir kazanç kapısıdır.

Ziraat, insanoğlunun göçebe hayatından yerleşik hayata geçmesi, kalıcı bir yurt edinmesi sonucu toprağın işlenmesi ile elde edilen tarımsal faaliyetlerdir. Tarımla beraber hayvancılık ta önemli bir geçim kaynağı olmaya başlamıştır. İnsanlar bu sayede hem günlük yiyecek ve giyeceklerini temin etmişler hem de ürünlerini pazarlayarak kazanç sağlamışlardır. Tahıl ürünleri, sebzecilik, meyvecilik, çiçek ve sera ürünleri kişiye ve ülke ekonomisine katkı sağlayan en önemli ticarî unsurlardır.

Kur'ân'da da ziraî faaliyetlere vurgu yapılarak ölü toprağın her tür tarımsal faaliyet yapılması için elverişli olduğuna dikkat çekilir ve şöyle buyrulur:

وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ ۚ اَحْيَيْنٰهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَاْكُلُوْنَ

[350] Hüsameddîn Affâne, *Fıkhî ve Ahlâkî Yönleriyle İslâm'da Ticaret,* trc. Servet Bayındır, (İstanbul: Karınca-Polen Yayınları, 2017), 351-416.
[351] İbn Haldûn, *Mukaddime,* 2/699.

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِۙ لِيَاْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖۙ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْۜ اَفَلَا يَشْكُرُونَ

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ

"*Ölü (kurak) toprak onlar için bir delildir. Biz onu diriltir ve ondan taneler çıkarırız da onlardan yerler. Meyvelerinden yesinler diye biz orada hurmalıklar, üzüm bağları var ettik ve içlerinde pınarlar fışkırttık. Bunları onların elleri yapmış değildir. Hâlâ şükretmeyecekler mi?*" [352] Yine, kupkuru olan toprağın yağmurla canlanması ondan insanlar ve hayvanlar için yiyecek olarak ekinler, çeşit çeşit bitkiler, yeşillikler, hurma ağaçları, üzüm bağları, zeytin ve nar meyveleri çıkarılması da âyetlerde ziraî faaliyetlerin önemine işaret eder. [353]

Yüce Kitabımızda hayvanların da insanın en önemli geçim kaynağı olduğu bildirilir ve âyetlerde şöyle buyrulur:[354]

وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَاۚ لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَۖ

"Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz."[355] *"Hayvanlarda sizin için elbette bir ibret vardır. Onların içlerindeki sütten size içiririz. Onlarda sizin için daha birçok faydalar da vardır ve onlardan yersiniz de."*[356] *"Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler; onların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi."*[357]

Tüm bunlar gösteriyor ki Yüce Allah (c.c.), faydalanılması, kullanılması, yaralanılması için hayvanları da insanlığın hizmetine sunmuştur. Büyük ve küçükbaş hayvancılık, arıcılık, ipek böcekçiliği, su ürünleri vb. faaliyetlerde hayvanların hem etinden, hem sütünden hem gücünden hem de derisinden

[352] Yâsîn 36/33-35.
[353] bk. es-Secde 32/27; el-En'âm 6/99, 141; en-Nahl 16/67.
[354] bk. el-Mâide 5/96; el-En'âm 6/142; en-Nahl 16/14, 66-69, 80-81; Yâsîn 36/71; ez-Zuhruf 43/12.
[355] en-Nahl 16/5.
[356] el-Müminûn 23/21; en-Nahl 16/66.
[357] en-Nahl 16/80.

faydalanılarak çeşitli ürünler elde edilir. Bu ürünler iç ve dış piyasada satışa sunularak maddî kazanç sağlanmaktadır.

1. 1. 3. Sanatsal Faaliyetler

Sanat da kişinin kazancını oluşturan önemli alanlardan biridir. Sanat; "maddî veya zihnî bir iş ve çabada izlenen düzenli ve özel yol, yöntem"[358] olarak tanımlanır. Ziraî faaliyetlerden sonra gelen sanatsal etkinlikler bilgi, beceri ve ilim ister. Sanatlar Arap toplumunun bedevilikten yerleşik hayata geçmelerinden sonra hadâriler arasında, şehirlerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Sanatsal faaliyetlerin atasının İdris (a.s.) olduğu söylenir. Zira ilk terzi İdris Nebi'dir. Çiftçilik ve hayvancılık bedevilerin (göçebe), sanat ise hadârilerin (yerleşik) geçim sağladığı yollardır.[359]

Kişinin yeteneğine bağlı olarak ortaya çıkan her tür, resim, tezhip, hat, müzik, el işleri, ahşap oymacılığı ve benzeri el becerileri gibi kişinin kabiliyeti sonucu ortaya çıkan sanatsal etkinliklerdir. Kişiler kabiliyetlerine göre sevdikleri başardıkları bu alanlarda kendilerine bir seçim yaparak o yolda ilerler ve kendilerine bir iş, meslek edinirler.

Sonuç olarak, bütün bu faaliyetlerin hak/meşrû kazanç olarak nitelendirilmesi için gereken özellikler, Kur'ân'da belirtilerek kazancın temiz ve helâl olması gerektiği çeşitli âyetlerde açıklanmıştır.

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır."[360]

İnsanlar için yeryüzünde var edilen yenmesi güzel olan bitkilerden ve haram kılınanlar[361] hariç diğer hayvanlardan, helâl olarak yiyin. Helâl, şüpheden arınmış ve kimsenin hakkı karışmamış olan şeylerdir. Bunlar dinin tasvip ettiği,

---

[358] Turan Koç, "Sanat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/90.
[359] İbn Haldûn, *Mukaddime,* 2/699
[360] el-Bakara 2/168.
[361] el-Hac 22/30; el-En'âm 6/121, 145; el-Mâide 5/3; el-Bakara 2/173; en-Nahl 16/115.

insanın tabiatına uygun, yararlı ve temiz olan gıdalardır.[362] Yeryüzünde ne varsa hepsi helâldir temizdir. Size Allah (c.c.) tarafından yasak gelmediği müddetçe hepsinden tayyib olarak yiyin.[363]

Meşrû kazancın çalışıp emek harcanarak elde edileceği, rızkın bizzat aranacağı yine Rabbimiz tarafından Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli ayetlerde açıklanmıştır. Gündüzün geçim için çalışma vakti olduğu,[364] yeryüzünün geçim sağlanması için çalışma alanı olduğu,[365] ibadet mevsimi olan hac zamanında da ticârî faaliyetlerin yapılabileceği,[366] ibadet için toplanıldıktan sonra yeryüzüne dağılın ve rızkınızı arayın buyruğu,[367] yine Allah'ın lütfunu aramak için yeryüzünde dolaşılması gerektiği emredilmiştir.[368]

Kur'ân'da meşrû rızkın, helâl olması, iyi olması, temiz olması, Allah adının anılması, mücadele sonucu elde edilmesi gibi özelliklere sahip olması gerektiği bildirilmiştir.[369]

Hz. Âdem (a.s.) çiftçilik, Hz. Nuh (a.s.) marangozluk, Hz. İdris (a.s.) terzilik, Hz. İbrahim (a.s.) kumaş tüccarlığı, Hz. Dâvut (a.s.) da zırh yaparak geçimlerini sağlamışlardır.[370]

Hz. Muhammed (s.a.s) de çobanlık ve ticaretle meşgul olmuştur. Buradan anlaşılmaktadır ki insanlığa örnek ve önder olarak gönderilen peygamberlerde hayatın her alanında bizzat aktif olarak bulunmuşlardır.[371]

Hadis kaynaklarında Peygamber (s.a.s.)'in çalışıp kazanmayı teşvik ettiğini görmekteyiz. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "*Hiçbir kimse kendi elinin*

---

[362] Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî (İbn Acibe), *el-Baḥrû'l-Medîd fî Tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Mecîd.* thk. Ahmed el-Kurâşî Reslân. (Kahire: 1999/1419), 1/199.
[363] Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî fî Tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-ʿAẓîm ve's-Sebʿi'l-Meşânî,* thk. Ali Abdülbârî Atıyye, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/436.
[364] en-Nebe 78/15.
[365] el-Hicr 15/20.
[366] el-Bakara 2/198.
[367] el-Cuma 62/10.
[368] el-Müzzemmil 73/20.
[369] Geniş bilgi için bk. el-Bakara 2/168, 172; el-Mâide 5/4-5; el-A'râf 7/160; en-Nahl 16/114; el-En'âm 6/69, 119; el-Müminûn 23/51.
[370] Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb: İslâm İktisadında Helal Kazanç*, 34.
[371] Şeybânî, *Kitâbü'l-Kesb: İslâm İktisadında Helal Kazanç*, 35.

çalışmasını yemekten daha hayırlı bir yiyecek asla yememiştir. Allah'ın Peygamberi Dâvûd (a.s.) da kendi elinin emeğinden yer idi" [372]

"Şüphesiz erkeğin yediği en helâl lokma kendisinin (meşrû) kazancından olanıdır. Çocuğu da şüphesiz onun bir kazancıdır."[373]

Âyetlerden ve Hz. Peygamber'in hadislerinden de anlaşılacağı üzere hak olan meşrû kazanç ve bunun neticesinde elde edilecek olan rızık kişinin kendi çabasına bağlıdır.

İslâm dininde gerçek mânâda kazancı oluşturan temel unsurlar el emeği, çalışma ve gayrettir.[374] Allah'ın kanunları çerçevesinde doğruluk, dürüstlük ve hakkaniyet gözetilerek yapılan, ticaret, tarım, kişinin sahip olduğu meslek ve benzeri faaliyetler sonucu elde edilen gelir hak olan meşrû kazançtır.

1. 2. Bâtıl Olan Maddî Kazanç

Dinin tasvip etmediği, gayri meşrû[375] yollarla elde edilen ve kişiye maddî anlamda sermaye kazandıran her tür kazanç bâtıldır.

Kur'ân'da şöyle buyrulur;

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّآ اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

"*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rızâ ile yapılan ticaretle olursa başka…"*[376]

"Âyette bâtıl kelimesi, ribâ, gasb, hırsızlık, hainlik, yalancı şahitlik, yalan yere yemin ederek mal elde etmek ve hak olan şeyi inkâr etmek gibi şeriatta helâl olmayan her şeye verilmiş olan bir isimdir." "*Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla*

---

[372] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-Saḥîḥ*, "Buyû", 34 (No.2019).
[373] Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen,* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkī, (Kâhire, Dâru İhyâi'l- Kütübi'l-'Arabiyye,1373/1953), "Ticârât", 12 (No. 2137).
[374] Kutub, *İslâm Kapitalizm Çatışması*, 53.
[375] Gayri Meşrû: Dine ve hukuka uygun olmayan, kanun ve dinî kurallara aykırı davranışlar anlamına gelir. Haram ve tahrimen mekruhu içine alır. Karagöz vd. "gayri meşrû", 201.
[376] en-Nisâ 4/29; el-Bakara 2/188.

yemeyin," emri, hem kendinizin olan hem de başkalarına ait olan malların bâtıl yolla yenmemesi hükmünü içerir.[377]

Karşılıklı rızâya dayanan ve maddî değer ifade eden ticaret[378] dışında, meşrû olmayan, faiz, kumar, hîle, aldatma ve bunun gibi çeşitli yollarla elde edilen her malın bâtıl olduğu ve yenmesinin yasaklandığı bu âyette bildirilmiştir.[379]

İslâm dininin yasakladığı her tür ahlâka aykırı yollarla elde edilen kazanç bâtıldır. Malı mülkü israf ederek serveti kumar, uyuşturucu, fuhuş, içki ve benzeri haram yerlere sarf etmek meşrû olmayan bir harcamadır.[380]

Haddi aşarak ve zulmederek insanların mallarını haksız yere yiyenlerin, faiz ve rüşvet alanların cehennemde elem dolu bir azapla cezalandırılacağı yine Kur'ân' da bildirilmiştir.[381]

Peygamberimiz; "*İnsanlar üzerine öyle bir zamân gelecek ki, o devirde kişi ele geçirdiği malı helâlden mi, yoksa haramdan mı kazandığına hiç aldırmaz*" buyurarak:[382] Helâlin ve haramın açıkça belli olduğuna ama bu iki arasında kesin olarak hüküm konulamayan şüpheli şeylerinde bulunduğuna, bu tür şüpheli olan şeyleri terk edenin dinini ve ırzını korunmuş olacağına ve selâmete ereceğine, şüpheli şeyleri terk etmeyenin ise harama düşmesinin kaçınılmaz olacağına işaret etmiştir.[383]

---

[377] Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr,*10/69.
[378] Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,*(Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 2/50.
[379] İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm,* 2/234.
[380] İsmail Karagöz, *İlahî Çağrı*, (Ankara: TDV. Yayınları, 2014), 198.
[381] Geniş bilgi için bk. en-Nisâ 4/30, 160, 161; et-Tevbe 9/34; el-Bakara 2/275, 288; Âl-i İmrân 3/130; er-Rûm 30/39.
[382] Buhârî, "Buyû" , 34 (No.2006)
[383] bk. Tirmizî, "Buyû", 1 (No. 1205; Müslim, "Müsakat", 1599.

1. 2. 1. Kazançta Bâtıl Yollar

1. 2. 1. 1. Faiz

Fazlalık anlamına gelmekle beraber dinen, aynı cinsten olan iki şeyden birinin diğerinden fazla olmasıdır.[384] Faiz, Kur'ân-ı Kerîm'de, Arapça bir kavram olan ribâ olarak geçer ve ziyade, mutlak çoğalma anlamına gelir. Türkçe'de ise ribâ; taşan, taşkın, dolu anlamlarına gelen faiz kelimesiyle karşılık bulur.[385] Günümüzde ise riba yerine faiz kelimesi kullanılmaktadır. Faiz; "belli bir süre sonunda geri iade edilmek üzere başka birine kredi olarak verilen anaparaya ilave olarak borçlu tarafından alacaklıya ödenen bedeldir."[386]

"Faiz, alışveriş faizi ve borç faizi olmak üzere iki çeşittir. 1. Borç faizi; verilen borcun belirli bir süre sonunda fazlasıyla geri alınmasına denir. Misal; bir kişiye 100 lira borç verip zamanı geldiğinde 110 lira olarak almak gibi. Faiz miktarı belirlenen hertür kredili işlemler bu kapsama girmektedir. 2. Alışveriş faizi; bir malın ticareti esnasında bedellerden birinin diğerinden fazla olması, bedelleri aynı olsa dahi bedellerden birinin vadeli olması durumunda gerçekleşir. Alışveriş faizi, fazlalık faizi ve veresiye faizi olmak üzere ikiye ayrılır. Fazlalık faizi; misli bir malın kendi cinsiyle mübadelesi halinde bedellerden birisinde bulunan fazlalıktır. Veresiye faizi; Aynı veya farklı iki malın mübadelesi esnasında bedelin biri veya her ikisinin vadeli olması durumunda vade farkının doğurduğu takdirî ve hükmî fazlalıktır."[387]

Faizin haram kılınmasının sebebi miktarı ile cinsidir. Ölçü ile satılanda, ölçüdür; tartıyla satılanda, tartıdır; cinsi ile satılanlarda, cinstir. Yani aynı cinsten olan iki şeyden birine yapılan, karşılıksız artış ribâ olur.[388] İki şeyin hem şekli hem de mahiyeti eşit olmalıdır. Çünkü burada miktarı şekli olarak eşitliği sağlarken,

---

[384] Molla Hüsrev, *Dûrerû'l-Hukkâm fî Şerḥi Ġureri'l-Aḥkâm,* çev. Arif Erkan, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1980), "Ribâ", 3/296; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, trc. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Risâle Yayınları, 1994), 5/495.
[385] Döndüren*, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 395.
[386] İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Helal Mekruh ve Haramlar,* (Ankara: TDV. Yayınları, 2016), 138.
[387] Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Helal Mekruh ve Haramlar,* 140-143.
[388] Ahmed Davudoğlu, *Mevkufat Mültekâ Tercümesi,* (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2013), 3/137.

aynı türden olmaları da mahiyet olarak eşitliği sağlar. Şayet bu eşitlik sağlanmazsa ribâ ortaya çıkar.[389]

Kur'ân-ı Kerîm'de Rabbimiz;

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوٓا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً ۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۚ

"*Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."*[390] buyurarak faizi kesin olarak yasaklar.

Faizin her türlüsü haramdır.[391] Bu âyetle Yüce Allah (c.c.), iman eden kullarına faizli alışverişi yasaklamıştır. Cahiliye döneminde faizli muamele yaygındı. Borç ödeme zamanı, alacaklı karşı taraftan ya borcunu ödemesini ya da artırmasını isterdi. Ödemezse zamanı uzatarak borcun miktarını artırırdı. Bu her sene böyle devam eder ve az miktardaki borç katlanarak çoğalırdı. Allah (c.c.) bu uygulamayı yasaklayarak faizin terkedilmesini ve kurtuluşa erenlerden olunmasını emreder.[392]

"Faiz yiyen kimseler, kıyamet kopunca kabirlerinden ancak kendisini Şeytan'ın dokunup çarptığı kimseler gibi kalkarlar. Bu onların şöyle demeleri sebebiyledir: 'Alışveriş de aynı faiz gibidir.' Hâlbuki Allah (c.c.), alım-satımı helâl kıldı, faizi ise haram kıldı. Kime faizin haram kılındığına dair Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse geçmişi kendisinindir. Onun işi ve vebali Allah'a kalmıştır! Her kimde faizciliğe dönerse işte onlar, cehennem halkıdır. Onlar cehennemde ebedî olarak kalacaklardır." [393] Kur'ân-ı Kerîm, Cahiliye Arap toplumunda yaygın olan, kişilerin birbirini sömürmesine ve emeksiz kazancına sebep olan ribâyı (faiz) kaldırmıştır.[394]

---

[389] Ebû'l-Hasen Burhânûddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergānî el-Mergīnânî, el-*Hidâye.* trc. Ahmed Meylâni. (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2001), 3/103.
[390] Âl-i İmrân 3/130.
[391] Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Fetḥu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye Ve'd-dirâye min 'İlmi't-Tefsîr,* (Suudi Arabistan: y.y. 2010/1431), 1/380.
[392] Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, 1/208-209.
[393] el-Bakara 2/275.
[394] Ali Bardakoğlu, *Ku'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi,* (İstanbul: y.y. 1988), "Faiz", 1/95.

Faizin haramlığı kitap, sünnet, icmâ ile sabittir.[395] Faiz yiyenler insanları çarpıp dolandırdıklarından ötürü yaptıkları muamelelerin sonucu olarak şeytan çarpmış gibi kabirlerinden kalkacaklar, sara nöbeti geçirirmiş gibi hesap alanında bekleyeceklerdir.[396] Onlar dünyada şeytana uyarak haram ve günaha girdiler. Şeytanın dostları oldular. Faizi meşrû olan alışverişle aynı kefeye koydular. Âyette bu ikisinin aynı olmadığı arada ürün olan alışverişin hak/meşrû olduğu, paranın para ile satımının faiz olup haram olduğu bildirilir.[397]

Müfessirler faizin haram kılınmasının sebeplerini şöyle izah etmişlerdir: 1- Ribâ kişinin malını karşılıksız olarak almaktır. 2- Ribâ kolay yoldan servet elde etme olduğundan insanları çalışarak kazanmaktan ve üretim meşguliyetten uzaklaştırır. 3- İnsanların birbiriyle yardımlaşma ve dayanışmasının kesilmesine neden olur. 4- Ribâyı kabul ederek zenginlerin fakirlerden daha çok mal almasına imkân sağlanır. Allah'ın rızâsına aykırı davranılır. 5- Bu maddelerin hepsi ribânın kötü ve çirkin bir iş olduğunu ve zararlarını gösterir. Ribânın haramlığının en önemli sebebi ise bunun Allah'ın nassı ile yasaklanmış olmasıdır.[398]

Faizle yapılan ticaret aslında artmaz. Bilakis faiz malın bereketini yok eder. *"Allah, faiz ile elde edilen malın kazancın bereketini yok eder. Sadakaları verilen malı-mülkü ise artırır. Allah her nankörü ve günahkârı sevmez."*[399] Âyet-i Kerîme'de faiz ile sadaka beraber zikredilerek bu iki kavramın birbiriyle hem ortak hem de farklı yönlerinin olduğuna vurgu yapılır. Her ikisinde de malın bir başkasına verilmesi söz konusudur. Ancak faizde bir mal fazlasıyla geri alınmak üzere başka birisine verilirken sadaka/zekâtta bir başkasına verilen mal bir daha geri alınmamak üzere verilir. Faizde malın veriliş amacı mal değişimi üzerinden kâr elde etmektir. Sadaka ve zekâtta ise mal başkalarına Allah rızâsı için verilir. Amaç Allah'ın rızâsını kazanarak sevap elde etmek ve malın bereketlenmesini sağlamaktır.[400]

---

[395] Karagöz, *Allah Kelamı Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli,* 1/425.
[396] Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Haḳā'iḳu't-Te'vîl*, 1/224.
[397] Karagöz, *Allah Kelamı Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli*, 1/424.
[398] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/239-242.
[399] el-Bakara 2/276.
[400] Kübra Ertürk, *Fıkıhta Faiz Konusu Mallar*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 32-33.

Faiz dağ gibi olan koca servetleri yavaş yavaş azaltarak yok eder. Oysa ribâcıların söyleminin tam tersine Allah (c.c.), sadakaları büyütür, çoğaltır, bereketlendirir. Ribâ, malı kurt gibi yiyerek sermayenin batmasına neden olurken sadakalar, sermayeyi bereketlendirerek katlanmasına vesile olur.[401] Yine "Allah ribâyı yok eder" buyruğu ile ilgili; Allah'ın faizcinin yapmış olduğu her tür ibadetini, sadakasını, haccını, cihadını, akrabalık bağını gözetmesini asla kabul etmeyeceği hükmü vardır. "Sadakaları ise artırır." ifadesi; dünyada bereketi ile sadakaları artırır, ahirette de sevaplarının ecirlerini kat kat vermekle artırır hükmü vardır.[402]Aynı mânâya gelen bir başka âyette de: *"İnsanların malları içinde artsın diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince işte mânevî kârlarını kat kat arttıranlar onu verenlerdir."*[403] buyrularak artsın ve çoğalsın ümidiyle faize verilen şeylerin Allah indinde artmadığı bereketlenmediği fakat herhangi bir beklenti içine girmeden sadece Allah için verilen zekât ve sadakaların iyilikleri kat kat artırdığı müjdesi verilir.[404]

Peygamberimiz (s.a.s.), faiz yiyenlere ve yedirenlere bu işe aracılık eden şahitlere ve kâtiplere lanet etmiştir.[405] Resûlullah'a büyük günahların ne olduğu sorulduğunda; *"Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir kimseyi haksız yere öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, düşmânâ hücum anında harpten kaçmak, namuslu, kendi hâlinde mümin kadınlara zina iftirası atmaktır."*[406] diyerek büyük günahlardan birinin de faiz olduğunu bildirmiştir. Faizin kaldırıldığını da veda hutbesinde; *"Haberiniz olsun! Cahiliye ribâsının her çeşidi kaldırılmıştır. Sadece ana mallarınız sizindir. İlk kaldırdığım ribâda amcam Abdulmuttalib'in oğlu Abbas'ın ribâsıdır. Böylece ne zulmetmiş ne de zulme uğramış olursunuz."*[407] diyerek haber vermiştir.

---

[401] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/242.
[402] Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/402.
[403] er-Rûm 30/39.
[404] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 831.
[405] Tirmizî, "Buyû", 2 (No: 1206).
[406] Müslim, "İman", 89.
[407] İbn Mâce, "Menâsik", 84 (N o.3074).

1. 2. 1. 2. İçki-Kumar

Kişiyi sarhoş eden içki insanın aklî melekesini zedeleyerek düşünme ve anlama yeteneğinin bir süre yok olmasına sebep olur. Sarhoş olan kişide sağlıklı düşünemediğinden ne yaptığını bilemez ve hem kendine hem de etrafına zarar verir, günah olan davranışlara yol açar.[408] Rabbimiz nefsin korunmasını emrederek içki ve benzeri aklı örten maddeleri Kur'ân'da yasaklamıştır.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. İçki ve kumarda şeytan ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?" [409]*

İmam Mâlik (öl. 179/795) ve Şâfii (öl. 204/820) başta olmak üzere birçok âlim ve fıkıhçı Kur'ân'da geçen hamr (şarab)'ın anlam itibarı ile sarhoşluk veren demek olduğunu ve sarhoşluğa neden olan bütün nesnelerin bir damlasının bile içilmesi ve kullanılmasının bu âyetlerle haram olduğunu, alım-satımının caiz olmayacağını söylemişlerdir.[410] Bunu da el-Mâide Sûresinde geçen âyette; "içki, kumar, putlar ve fal okları hep şeytanın işinden olan murdar bir şeydir. O halde ondan kaçının." emriyle bu şeylerin rics (pis) olduğu beyan edilmiştir.[411] Hz. Peygamber (s.a.s.) içki içeni puta tapmakla eş tutmuştur. Putlardan uzak durulması emredilen âyette[412] "şu pislikten kaçının" ifadesi kullanılarak onunda rics (pis) olduğu vurgulanmıştır. *"O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder*.[413] Bu şeyler (içki-kumar), şeytan işidir, şeytan ise ancak kötülüğünüzü ister. İçki ve kumarla insanların arasında kin ve düşmanlığa neden olur, huzursuzluk çıkartır, ibadetlerin yapılmasına engel olur. [414]

---

[408] İsmail Karagöz, *ilahî Yasaklar*, (Ankara: TDV. Yayınları, 2016), 269.
[409] el-Mâide 5/90-91.
[410] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/84.
[411] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/364.
[412] bk. el-Hac 22/30.
[413] el-Bakara 2/169.
[414] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 308.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de içki ve kumarın büyük günah olduğu. "*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki, Onlarda hem büyük günah hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür."* [415] âyetiyle açıklanmıştır.

Aynı zamanda ticareti yapılan içki ve kumar dinen câiz olmayan bir geçim vasıtasıdır. İnsanlardan bazıları kumarhane işleterek veya kumar oynayarak emek vermeden kolaylıkla zengin olurlar. Ancak haksız kazanç sağlayarak kolay yoldan elde ettikleri bu servetlerini yine kumar masalarında kaybederler, haysiyetlerini zedelerler bu durum aile hayatlarına da zarar vererek huzursuzluğa neden olur.[416]

Kumar: "Şans ve becerinin birlikte veya tek başına söz konusu olduğu bir olay yahut yarışmanın ya da belirsiz bir olayın sonucu üzerine bahse tutuşma ve bu yolla kazanç elde etme"olarak tanımlanır.[417]

Kumar, cahiliye döneminde birkaç kişi arasında oynanan şans oyunlarıydı. Günümüzde ise çeşitli isim, tanıtım, reklam ve medya aracılığı ile kurumsallaşarak bir sektör haline gelmiştir. Kazanma ve kaybetme denklemi içerisinde sonucu belli olmayan ortak bir bahis mevzuu olan çekilişler, yarışlar, şans oyunları vb. faaliyetler de çerçevesini oluşturmaktadır. Buralardan elde edilen kazanç kamu yararına veya hayır kurumuna harcansa dahi dinî hüküm değişmemektedir.[418]

İçki ve kumar hem bireye hem de topluma zarar verir. Meyhaneler ve kumarhaneler olayların, taşkınlıkların ve huzursuzluğun ana mekânıdır. Kumar oynayanlar sabahlara kadar oyun masalarından ayrılamazlar. Hem paralarını, hem zamanlarını hem de sağlıklarını kaybederler. Taraflar arasında nefret ve düşmanlığa neden olur. Kumarda kaybettiklerini geri alabilmek için hırsızlığa yönelirler, cinayet işlerler.[419] Toplumun huzurun bozan bu yerlerde elde edilen her tür kazanç meşrû olmayan, dinin tasvip etmediği bir ticarî işlemdir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'de *"Her sarhoşluk veren şey haramdır. Kim şarap içer ve*

[415] el-Bakara 2/219.
[416] Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri,* 1/221.
[417] Ali Bardakoğlu, "Kumar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/364.
[418] Aynur Çalıkçı, *Oynarken Tükenmek: Kumar,* (Ankara: DİB Yayınları,2008), 18.
[419] Aynur Çalıkçı, *Oynarken Tükenmek: Kumar,* 48.

şarap içmeye devam ederken vefat ederse ahirette (cennet şarabından) içemeyecektir." [420] buyurarak sarhoşluk veren her şeyin haram olduğunu açıklamıştır.

1. 2. 1. 3. Yetim Malı Yemek

Sözlükte "yalnız olmak, tek başına kalmak" anlamındaki **yütm** kökünden türeyen **yetîm** kelimesi çeşitli nesnelerin tekliğini ifade eder.[421] Ergenlik çağına gelmeden önce babası ölen çocuğa da yetim denir.[422] Haksız kazanç yollarından biri de yetimin malına göz dikmektir. Kur'ân'da;

اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ نَارًاۗ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيْرًا

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir."

İslâm dini gelmeden önce Cahiliyye döneminde yetimlerin malından iyi olanı alırlar kendi kötü mallarını onlara bırakırlardı. Yüce Allah (c.c.) bu şekilde yetimin malının haksız yere yenmesini yasaklamıştır.[423] Yetimin malını haksız yere yiyenlerin kıyamet gününde, ağzından, burnundan, gözlerinden ve kulaklarından ateş çıkartarak diriltilecekleri ve insanların, onların yetimin malını yediğinden dolayı bu durumlara düştüğünü anlayacakları bildirilmiştir.[424] Hz. Peygamber (s.a.s) isrâ mucizesini anlatırken şöyle buyurdu: "Orda bir topluluk gördüm. Onların deve dudağı gibi dudakları vardı. Onların dudaklarını tutup ateşten kayalar atan kişiler görevlendirilmişti. Ağızdan atılan taşlar altlarından çıkıyordu. Cebrail'e bunların kim olduğunu sordum. Bunlar haksız yere yetimin malını yiyen kimselerdir. Böyle kimseler yetim malını yerken karınlarına yalnızca ateş tıkamış olurlar."[425]

---

[420] Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen,* (Byrut-Lübnan: Dâru'l-Risâletil-Arabiyye, 1430/2009), "Kitâbü'l-Eşribe", 5, (No:3679).
[421] Abdüsselam Arı, "Yetim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/501.
[422] Karagöz, *İlahî Yasaklar*, 254.
[423] Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/90.
[424] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân*, 2/404.
[425] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân*, 2/404.

وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِۖ وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْۗ اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا

"*Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır.*"[426] buyrulur. Âyet, yetimi himaye edenlere bir uyarı mahiyetindedir. Yetime sahip çıkanlara, ergenlik çağına gelinceye yani aklı erinceye kadar yetimin malını koruması emredilir. Rüşd çağına geldiklerinde yetimlere ait olan malların verilmesi, kişinin kendisine ait helâl olan kötü bir malı, hoşuna gitse dahi yetimin kaliteli malı ile değiştirip harama girmemesi, yetimin malı hususunda hassas davranması gerektiği vurgulanmıştır. Yetimin malını kendi malına katarak kullanmanın büyük bir günah olduğu da bildirilmiştir.[427]

Kur'ân-ı Kerîm'de yetimlere iyi davranılması emredilerek, yetimler, Allah Teâlâ'ya iman etmek ve ibadet yapmakla beraber zikredilmiştir.[428] Yetimi ezmek, küçük görmek, ilgi, alaka göstermemek yasaklanmış,[429] yetimlerin maddî yönden gözetilerek ihtiyaçlarının karşılanması, hayat şartlarının düzeltilmesi teşvik edilmiştir.[430] Devlet gelirlerinde yetimlerin hakkı olduğu bildirilmiştir.[431] Yetim kızlarla evlenildiğinde onlara haksızlık yapılarak mallarının alınması yasaklanmış, adaletli olunması, mallarının muhafaza edilmesi emredilmiştir.[432]

İnsanlığa örnek ve önder olan Hz. Peygamber (s.a.s) de yetim olarak büyümüş ve yetimlere sahip çıkanları şu hadisiyle müjdelemiştir. "Kendisinin veya başkasının olsun yetime bakan, onu kollayıp gözeten kimse ile ben, cennette şunlar gibi olacağız buyurarak şehadet parmağı ile orta parmağa işaret etmiştir."[433] Yine yetim malı yemeyi ise insanı helâke götüren yedi büyük günahtan biri olarak tarif etmiştir.[434]

---

[426] en-Nisâ 4/2.
[427] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân,* 2/388-389.
[428] el-Bakara 2/83, 177; en-Nisâ 4/36.
[429] el-Fecr 89/17; el-Mâûn 107/2; ed-Duhâ 93/9.
[430] el-Bakara 2/215, 220; en-Nisâ 4/8; el-İnsân 76/8; el-Beled 90/15.
[431] el-Enfâl 8/41; el-Haşr 59/7.
[432] en-Nisâ 4/3, 6, 8, 127; el-En'âm 6/152; el-İsrâ 17/34.
[433] Müslim, "Zühd", 42.
[434] Müslim, "İman", 89.

1. 2. 1. 4. Ölçü ve Tartıda Hîle Yapmak

Sosyal hayatı düzenleyen kurallar koyan Rabbimiz günlük yaşantıya bir düzen getirmiş ve her tür aldatmaca, yalan, hîle, adaletsizlik ve benzeri akla gelmeyen davranışlarla toplum düzenini bozmayı yasaklayarak ölçü ve tartıda adaleti emretmiştir.

Ticaret ve alışveriş denilince ilk akla gelen temel ilke, ölçü ve tartıda dürüst davranmaktır. Hacim ve uzunluk belirlemede ölçü, ağırlıkların belirlenmesinde ise tartı başvurulan yöntemdir. Günlük hayatta ticaretin sembolü haline gelen bu işlemler hak ihlalinin gerçekleştiği alan olarak her daim öne çıkmıştır.[435]

Kur'ân'da Yüce Rabbimiz;

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِّ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَاْوِيلًا

"*Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir."*[436] buyurarak ölçme ve tartma ile alım-satım yapılırken ürün ve malın hakkaniyete uygun, hilesiz, eksiksiz ve tam olarak tartılmasını, ölçmenin doğru yapılmasını emreder. Doğru olanın tercih edilmesi geçimin sağlanması, geleceğin inşası için daha hayırlı, netice olarak daha güzel olacaktır.[437] Benzer âyetlerde yine; *"tartıyı düzgün yapın."*[438] *"Ölçüyü ve tartıyı tam yapın."*[439] emirleri vardır. Ticarette ölçü ve tartının dosdoğru yapılarak kul hakkına riayet edilmesi sosyal adaletin sağlanması, temel amaçtır. Allah (c.c.)'ın buyruklarına uymayıp ölçü ve tartıda hile yapanlar kınanmış ve şöyle buyrulmuştur; *"Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman tam ölçerler, fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar."*[440]

Alışveriş anında ölçü ve tartıda doğruluk, fertler arası sevgi, saygı, güveni pekiştirir. Cemiyette sağlıklı, huzurlu, ahenkli bir ilerlemeye sebep olur. Bir

[435] Halil Altuntaş, "Terazinin Dili Tutulunca", *Diyanet Aylık Dergi,* 271 (Temmuz 2013), 29.
[436] el-İsrâ 17/35; er-Rahmân 55/8-9.
[437] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ʿAzîm*, 5/68.
[438] er-Rahmân 55/9.
[439] el-En'âm 6/152; el-A'râf 7/85.
[440] el-Mutaffifîn 83/1-3.

toplumda bunlar bozulursa o toplumun çökmesi kolay olur.[441] Peygamberimiz (s.a.s), "sizden öncekileri bu iki şey helâk etti,"[442] buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Şuayb (a.s.)'ın kavminin, ölçü ve tartıda hîle yapmasının, insanların mallarını eksilterek adaletsiz davranmasının, toplumun huzurunu bozarak fesat çıkarmasının helâkine neden olduğu açıklanır. İnsanların hakkının yenmemesi, malların doğru terazi ile ölçülüp tartılması, tartıda adaletin gözetilmesi, hîle yapılmaması yine Kur'ân-ı Kerîm'de emredilen hususlardır.[443] "Bizi aldatan bizden değildir."[444] hadisi Müslüman bir tacirin haksız kazanca neden olacak bu fiilleri yapmayacağına işaret etmiştir. İnsanlar arası güveni zedeleyen bu tür durumlar sosyal hayatın düzeninin bozulmasına da yol açar.

Ölçü ve tartıda hile yaparak eksik ölçmek veya eksik tartmak, Allah'ın emirlerine karşı gelip Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnetine uymamak demektir. Böyle kimseler büyük günah işleyerek kul hakkına girer ve haram kazanç elde etmiş olurlar.[445]

1. 2. 1. 5. Hırsızlık Gasp ve Rüşvet

Haksız kazanç yollarından biride hırsızlıktır. Hırsızlık; aklı başında olan birinin kendisine ait olmayan ve başkasına ait korunan bir malı gizlice almasıdır.[446]

İslâm âlimleri bir kimsenin hırsız sayılmasını çaldığı şeyin miktarına göre değerlendirmişlerdir. İmam Mâlik (öl. 179/795) ile Medine halkından bazıları çalınan şeyin üç dirhem ya da daha fazla olursa hırsız sayılacağını söylemişler ve buna delil olarakta Hz. Peygamber (s.a.s)'in hırsızın elini üç dirhem değerinde kalkanı çaldığından dolayı kestiği rivayeti esas almışlardır. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in "Hırsızın elini çeyrek dinar veyahut daha fazlasını çaldığında kesilir" rivayetine göre de İmam Şâfiî (öl. 204/820), İmam Evzâî (öl. 157/774) ve diğer âlimler, çeyrek dinar ve üstü çalınmalarda hırsız sayıldığını söylemişlerdir. İmam Ebu Hanife ve arkadaşları da on dirhem ve daha fazlasını çalanların Kur'ân'ın hırsız saydığı

[441] İbrahim Cânan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi,* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 3/18.
[442] Tirmizî, "Büyû", 9 (No: 1217).
[443] bk. el-En 'âm 6/152; el-A'râf 7/85; Hûd 11/84-85; eş-Şûara 26/181-182; er-Rahmân 55/8.9; el-Mutaffifin 83/1-3.
[444] Müslim, "İman", 164.
[445] Karagöz, *İlahî Emirler,* 548.
[446] Bardakoğlu vd., *Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi*, 121-122.

sınıfa girdiğini söylerler. Onların delili de yine Hz. Peygamber (s.a.s)'in hırsızın elini bir dinar ve on dirhem değerinde olan bir şeyi çaldığından dolayı kestiği rivayettir. İmam Taberî (öl. 310/923) ise en isabetli görüşün çeyrek dinar ve üstü çalmalarda hırsız sayılacağı olduğunu ifade eder.[447] Hırsızlık yapan erkek veya kadın kim olursa olsun cezası elinin kesilmesidir.[448] Kur'ân'da kesin olarak yasaklanan hırsızlık günah bir fiil, haksız bir kazançtır.

Bir kimsenin hırsız sayılması şu şartlara bağlıdır:

a) "Başkasına ait bir malı sahiplenmek maksadıyla bilinçli bir şekilde ve isteyerek almak. b) Çalınan malın hırsızlık esnasında başkasına ait olması, bu malda hırsızın mülkiyet cinsinden bir hakkının veya hak şüphesinin bulunmaması. c) Malın, korunduğu yerden gizlice alınmış olması. ç) Malın menkul ve korunan iktisadî değere sahip mal olması. d) Çalınan malın hukuken korunan iktisadî değere sahip olması ve malın belirli bir miktarda olması. e) Hırsızın ergenlik çağına ulaşmış ve temyiz gücüne sahip olması. f) Hırsızlık yapmanın haram olduğunu bilmesi. g) Değeri olan bir malın, açlık sebebiyle veya tehdit altında çalınmış olmaması. e) Açlık, zaruret ve zorlama gibi hırsızlık suçunu işlemeyi kısmen veya tamamen mazur gösterecek bir mazaretin bulunmaması."[449]

Gasbetmek; "bir kişinin malını zorla elinden almaktır."[450] Kur'ân'da Hızır (a.s.)-Mûsâ (a.s.) yolculuğunun anlatıldığı sûrede geçen âyette: *"O gemi, denizde çalışan bir takım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı."*[451] ifadesiyle kralın yoksul kişlere ait olan gemiyi zorla ellerinden alarak gasbettiği anlatılır. Kişinin rızâsı olmadan malını elinden cebren almak haksız bir kazançtır ve dinimizde yasaklanmıştır.

Dinimiz de yasaklanan haksız kazanç unsurlarından biri de rüşvetdir. Rüşvet; yetkili birine kendi işini görmesi için ücret vermek haksız kazanç sağlamaktır.[452] *"...İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek*

[447] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân,* 3/90.
[448] el-Mâide 5/38.
[449] Karagöz, *Allah Kelamı Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli,* 2/303-304.
[450] İsfâhânî, *Müfredât,* "سلب", 506.
[451] el-Kehf 18/79.
[452] Kerimoğlu, *Kelimeler ve Kavramlar Sözlüğü,* "Rüşvet", 341.

yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin.'"[453] emriyle yasaklanmıştır. Günümüzde de en çok başvurulan yöntem rüşvettir. Halk nazarında torpil diye bilinen husus belli bir çıkar sağlamak belli görevlere, makamlara gelebilmek için birilerini araya koymak, yüklü miktarda ödemelerde bulunmak ve aynı konum için mücadele eden diğer insanların hakkına girerek menfaat sağlanmaktadır. Resûlûllah (a.s.a.); "Allah'ın lâneti rüşvet verenin ve rüşvet alanın üzerinedir"[454] ifadesiyle rüşvetin çirkin bir iş olduğunu haber vermiştir.

1. 2. 1. 6. Hile, Aldatma ve Dolandırıcılık

Haksız kazanç yollarından biri olan Hile; sözlükte "çare, maharet, kurnazlık" gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise; "bir kimseyi istenen yönde bir irade beyanında bulundurmak için onda yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade eder."[455]

Aldatma (Tağrir); "bir kimseyi yanıltmak, tehlikeye atmak" anlamındaki tağrîr, terim olarak satım, icâre vb. ivazlı akidlerde taraflardan birinin ya da onunla irtibatlı üçüncü kişinin söz veya davranışı ile diğer tarafı kasten aldatmasını ifade eder."[456] Kur'ân-ı Kerîm'de kişiler arası alışverişte temel esas karşılıklı rızaya dayanmasıdır.[457] Her tür aldatma, hile dolandırma alışveriş ve ticarette yasaklanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.), "Bizi aldatan bizden değildir."[458] "Hileye başvuran ateştedir."[459] Buyruğuyla hile ve aldatmacılığı yasaklamış; doğru sözlü, dürüst ve güvenilir tâcirin peygamberler, sıddîklar ve şehitlerle beraber[460] olacağını müjdeleyerek ticarette doğruluğun ve dürüstlüğün önemine vurgu yapmıştır.

Hile, aldatma ve dolandırıcılıkla ticaret hayatında pek çok defa farklı şekillerde karşılaşılmaktadır. Örneğin; müşteriyi kaliteli mal diye ikinci sınıf bir ürünle kandırma, kullanılmış malı yeni diyerek satmak, kamu malını çeşitli hile ve desiselerle zimmetine geçirme, işçi ve memurun görevinde ihmalkârlık

---

[453] el-Bakara 2/188.
[454] İbn Mâce, "Ahkâm", 2 (No. 2313).
[455] Saffet Köse, "Hile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/28-29.
[456] Hacı Mehmet Günay, "Tağrir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/375.
[457] bk. en-Nisâ 4/29.
[458] İbn. Mâce, "Ticaret", 36 (No. 2224),
[459] Buhârî, "Büyû", 48 (No. 2117).
[460] Tirmizî, "Büyû", 4 (No. 1209); İbn. Mâce, "Ticaret", 1 (No. 2139),

yapması,[461] pazarda manavda ezilmiş, çürümüş malların müşteriye verilmesi ve bunun gibi çeşitli yollarla haksız kazanç sağlanmaktadır.

İletişim ağı ve internetin son derece geliştiği günümüzde sosyalmedya dolandırıcılığı da hat safhadadır. İnternet üzerinden yapılan alışverişlerde bazen verilen paranın karşılığında sahte ürünler gönderilmekte ya da hiçbir şey gönderilmeden hesaplar kapatılmaktadır. Yine kendisini hâkim, savcı, polis, bankacı diye tanıtmak suretiyle telefonla kişileri arayarak, yalan yanlış bilgilerle kandırarak masum insanların mal varlığına el konulmakta haksız kazanç sağlanmaktadır.

1. 2. 1. 7. Çeşitli Şans Oyunları

Sonucu tesadüfe dayalı her türlü oyun "şans oyunu" olarak tanımlanmaktadır. Toplumumuzda oldukça geniş kitlelerde yaygın olan şans oyunları kazananın karşısında kaybeden olmayıp tamamen şansa bağlı olduğundan kumara göre daha masum görünmektedir. Sadece bilet almak veya bir kupon doldurmakla erişimin kolayca sağlanabildiği bu oyunlara, kadın erkek, yaşlı genç her kesimden insan ulaşabilmektedir.[462]

Bazı insanlar kolay yoldan, çalışmadan daha fazla para kazanmak isterler. Birini bin yapmak, zengin olmak arzusuyla çeşitli çekilişlere katılırlar, milli piyango bileti satın alırlar. Amaç, çalışmadan malına mal, parasına para katarak kazançlı çıkmaktır. Piyango da diğer şans oyunlarında olduğu gibi dinimizde yasaklanmıştır ve haksız bir kazançtır.[463]

Şans, bahis, talih oyunları, piyango çekilişleri ve kumar arasında nüans farklılıkları olmakla birlikte bunların temel mantığı aynıdır. Temelde emeksiz ve üretimsiz kazanca dayanan bu oyunlar sonuçta haksız kazanç kapısına yol açmaktadır. [464]

---

[461] Karagöz, *İlahî Çağrı*, 198.
[462] Gürkan Bayındır, "Kumar ve Şans Oyunlarına Toplumsal Bakış: Niğde Örneği", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi,* 2/2 (2018), 66.
[463] Necdet Ünal, "Günümüzde Meysir Kavramı ve Günümüzdeki Bazı Kumar Türlerinin Bu Çerçevede Değerlendirilmesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırmaları Dergisi,* 10/3 (2010), 261.
[464] M. Ruhat Yaşar, "Şans Oyunları ve İddaa", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/34 (210), 166.

Kur'ân-ı Kerîm'de kazanç yollarını ele aldığımız bu bölümde meşrû olan ve bâtıl olan maddî kazanç Kur'ân ışığında incelenmiş olup; meşrû (hak) kazancın çalışarak, el emeği, alın teri ile helâl yoldan elde edildiği, kurallarına uyularak yapılan ticaret, ziraat, zanaat gibi faaliyetlerin meşrû kazanç olduğu anlaşılır. Meşrû olmayan, bâtıl kazanç, emek sarf etmeden, alın teri dökmeden başkalarının hakkına girerek kolay yoldan elde edilen kazançtır. Faiz, içki, kumar, yetim malı yemek, ölçü ve tartıda hile yapmak, hırsızlık gasp ve rüşvet, hile, aldatma, dolandırma, yalan ve yalancı şahitlik, fuhuş, çeşitli şans oyunları, milli piyango vb. çekilişler gibi tüm bu yollardan elde edilen kazançlar meşru olmayan kazanç olup İslam dininde yasaklanmıştır. Yüce Yaratan'ın yasakladığı bu yollarla servet elde etmenin meşrû görülmediği, böyle kazancın kişiye hem dünyada hem de ahirette bir fayda getirmediği bilakis zarar verdiği ele alınan âyetlerden ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hadislerinden anlaşılmaktadır. Kolay yoldan zengin olma tutkusu bireye ve topluma zarar vererek ailede huzursuzluğa, toplumda bozulmalara yol açmaktadır.

2. MÂNEVÎ KAZANÇ YOLLARI

Bir önceki bölümde dünyevî boyutu olan maddî kazanç yöntemleri ele alınmıştı. Bu bölümde ise uhrevî boyutu olan manevî kazanç yolları Kur'ân perspektifinden ele alınacaktır.

"O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır."[465] âyeti ile kişinin dünyaya gönderiliş amacı açıklanmıştır. İnsanlar yararlı ve güzel işler yaparak yüce Yaratan'a karşı kulluk görevlerini yerine getirip getirmeyecekleri sınanmak için dünyaya gönderilmiştir. [466] İmtihanda olduğumuz bu dünya fânî, asıl yurt olan ahiret ise bâkîdir. Yapılan her işin mânevî kazanca dönüşmesi öncelikle Allah'a tam bir teslimiyetle imana bağlıdır.

2. 1. Allah'a İman Etmek

İnsanoğlunun fıtratında olan Rab arayışı inanç duygusunu da beraberinde getirir. İnsanlığın başlangıcından itibaren insanlar hep bir şeylere tapınma, destek

[465] el-Mülk 67/2.
[466] Kadri Ziyaettin Coşan, *Hitab Açısından Kur'ân-ı Kerîm'in Zaman ve Mekan Boyutu,* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008), 3.

alma, yardım talebinde bulunma gibi mânevi bir güç arayışında olmuşlardır. Kimisi güneşi tanrı kabul ederken kimileri ayı, kimileri ise kendisine faydası olmayan çeşitli nesneleri tanrı diye Rab kabul etmiştir.

Yüce Allah (c.c.), bu sapkın düşünceyi ortadan kaldırmak ve gerçek Rabbin, bir ve tek olan, eşi benzeri bulunmayan bir Allah[467] olduğunu bildirmek için İslâm dinini göndermiş ve ebedî kurtuluşun Allah'a iman etmekle elde edileceğini haber vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de اٰمِنُوا بِاللهِ "Allah'a iman edin." وَلْيُؤْمِنُوا بِي "Bana iman etsinler." buyruğuyla yüce zatına imanı emreder.

Müslüman olmanın ilk şartı Allah (c.c.)'a iman etmektir. Allah (c.c.)'a iman; Allah'ın varlığına, birliğine, O'nun eşi, benzeri, ortağı ve hiçbir dengi varlığın olmadığına[468] dil ile ikrar kalp ile tasdik ederek şahitlik etmektir. Hz. Peygamber (s.a.s.), "Kim kalbiyle tasdik ederek Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlû olduğuna şahitlik ederse Allah ona cehennemi haram kılar." buyurmuştur. Burada Allah'a imanın kalben tasdiki önem arz eder. Tasdik edilen yer kalptir. Ebedî huzura ancak iman kalpte yerleşirse erişilebilir. Çünkü âyeti kerimede Yüce Allah, *"siz iman etmediniz, henüz iman kalplerinize inmedi."*[469] buyurarak imanın kalbine yerleşmediği kimselere gerçek imanın kalple onaylanması gerektiğini bildirmiştir.[470] Doğru yola ulaşmanın anahtarı iman etmek ve Allah'ın davetine uymaktır.[471]

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اٰمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهٖ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِهٖ وَالْكِتَابِ الَّذِيٓ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيدًا

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini, ahiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur."[472]

---

[467] el-İhlâs 112/1-4.
[468] el-İhlâs 112/1-4.
[469] el-Hucurât 49/14.
[470] Mehmet Görmez vd,, *Hadislerle İslâm,* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), 1/507-506.
[471] el-Bakara 2/186; et-Tegābün 64/11.
[472] en-Nisâ 4/136.

Hak olsun bâtıl olsun bütün dinlerde belirlenmiş bir inanç sistemi vardır. Bu sistemin doğru olarak belirlenmesi için insanüstü bir bilgi kaynağı gerekir ki bu da Allah (c.c.)'tan gelen vahiydir. Vahiy, Allah Teâlâ'nın insanlara bilgi gönderme vasıtasıdır.[473] Vahiy gerçek bir imanın nasıl ve ne şekilde olacağını açıklar. Kalbi imânâ ısınan ve imanı arzulayan bir kişide, yeterli kanaat oluştuktan sonra iman etmeye karar verir. İşte bu mânâda "iman edin" denilir.[474] Âyette ilk olarak Müslümanlara imanlarında sabır ve sebat etmeleri emredilir. Ardından gelen mesajda ise nelere, nasıl inanılması gerektiği açıklanır. Hz. Muhammed (s.a.s)'e ve Kur'ân'a ve ondan önceki indirilen semâvî kitaplara ve peygamberlere tümüne birden iman edilmesi gerektiği mesajı verilir. Aksi halde bunlardan bir tanesine karşı imansızlık, tümünün inkârına yol açarak küfür olacağı bildirilir.[475]

Her hususta olduğu gibi Yüce Allah'ın kişinin iman etmesine ihtiyacı yoktur. "*O halde kendi iyiliğiniz için iman edin."*[476] buyrularak kişinin kurtuluşu için iman etmesi gerektiği vurgulanır. Allah kendisine iman eden ve yüce kitabına sıkıca sarılanları, bir rahmet yeri olan cennetine koyarak büyük lütuflara eriştirecektir.[477] "*Eğer iman eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır."*[478]

Yine Yüce Rabbimiz çeşitli âyetlerde zâtına ve ahiret gününe iman eden ve onun safında olanlardan razı olduğunu buyurmuş onları; *"içlerinden ırmaklar akan ve içlerinde ebedi kalacakları cennetlere sokacağını"* [479] müjdeleyerek kurtuluşa erenlerin Allah'ın safında olanlar olduğunu buyurmuştur.

Allah'a iman etmek demek, Allah'a bütün sıfatları ve esmasıyla beraber iman etmektir.[480]

Yüce Allah (c.c.), iman edenleri, Kur'ân'da; zâtına, peygamberlerine ve göndermiş olduğu kutsal kitaplara iman etmeye çağırır. Kurtuluşa ermenin

---

[473] Coşan, *Hitab Açısından Kur'ân-ı Kerîm'in Zaman ve Mekan Boyutu,* 70.
[474] Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsir*, 2/161.
[475] Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, 1/405; Sâbûnî, *Sâfvetü't Tefâsir,*1/286.
[476] en-Nisâ 4/170.
[477] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân*, 2/621.
[478] Âl-i İmrân 3/179.
[479] bk. el-Mücâdele 58/22.
[480] İsmail Karagöz, *İlahî Emirler,* (Ankara: T.D.V.Yayınları, 2016), 47.

yollarını, Allah'a ve resûlüne itaat etmek, O'nun dinine yardım etmek ve Kur'ân'ın emirlerine uymakla mümkün olacağını âyetlerde açıklamıştır.[481]

Dünya hayatında kazandığını zannedip ahirette hüsrana uğrayan, amellerinin hiçbir faydası olmayan zarara uğrayan bir grup vardır. Bu grubun kimlerden oluştuğunu da yine yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'den öğreniyoruz.

"De ki: "Amelce en çok zarara uğrayan; iyi iş yaptıklarını sandıkları halde dünya hayatındaki çabaları boşa giden kimseleri size haber verelim mi? Onlar Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşacaklarını inkâr eden böylece amelleri boşa çıkan, o yüzden kıyamet gününde amelleri için bir terazi kurmayacağımız kimselerdir."[482] *"İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar var ya; İşte Allah, onların bütün amellerini boşa çıkarır."*[483]

Âyetlerden anlaşılacağı üzere amellerin boşa gitmesinin en önemli sebebi Allah'a iman etmemek, inkâr etmektir. İnsanlığın hizmeti için dünyalar dolusu iyilik yapsan da iman yoksa yaptığın boşa gider. Ahirette hiçbir karşılığı yoktur. Onun için bir amelin boşa gitmemesi Allah'a imana bağlıdır. İman yoksa amelde yoktur.

"Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun."[484] Bu âyette de ameli boşa gidecek olan bir grubunda Allah'a şirk koşanlar olduğunu görmekteyiz. "*İşte onların (münafıkların) dünyada da ahirette de amelleri boşa gitmiştir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir."*[485] Bu âyet bize ikiyüzlü olan münafıkların yaptıkları amellerin de boşa gideceğini vurgulamaktadır.

İman etmeyip inkâr edenler, insanların Allah'ın yoluna (İslâma) girmesine engel olanlar ve Hz. Peygambere itaatsizlik edip karşı gelenlerin de yaptığı işlerin boşa gittiği yine Kur'ân'da bildirilmiştir.[486]

---

[481] Geniş bilgi için bk. en-Nisâ 4/59, 136, 175; Nûr 24/51-52; Yûnus 10/105-106; Âl-i İmrân 3/179; el-A'râf 7/157; el-Ahkâf 46/31.
[482] el-Kehf 18/103-105; Nur 24/39.
[483] Muhammed 47/1; Âl-i İmrân 3/22.
[484] ez-Zümer 39/65; et-Tevbe 9/17.
[485] et-Tevbe 9/69; el-Mâide 5/53; el-Bakara 2/264.
[486] bk. Muhammed 47/32; el-Hucurât 49/2.

Allah'ın indirdiği hükümleri beğenmeyenler[487] ve iman etmiş olduğu halde inkâr edip dinden çıkanların [488] da yaptıkları bütün ameller boşa gitmiştir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse manevî kazanç elde edebilmek ve ahirette ebedî saadete nail olabilmek için dünya hayatında yapılan amellerin ebedî hayatta karşılık bulabilmesinin en önemli şartı, Allah'a iman (kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve sâlih amelle destek) etmek ve inandığı değerler uğrunda fedakârca gayret göstermektir. Allah'a iman, hayata inşası olmayan soyut bir inanış ve kuru bir söz değildir. Allah'a iman insanın hayatına mânâ katan, yaşam şekline yön veren, duygu ve düşüncelerini şekillendiren en etkili unsurdur. Allah'a iman kişinin kendisiyle, aile fertleriyle, toplumla ve yeryüzünde var olan bütün varlıklarla da münasebetlerini düzenleyen olgudur.[489]

2. 2. Sâlih Amel İşlemek

Amel; kişinin hür iradesiyle bir işi yapmasıdır.[490] Sâlih amel ise; iyi, yaralı, değerli, verimli, yapıldığında sevap kazanmaya vesile olan her tür güzel işdir. AlIah (c.c.)'ın rızâsı gözetilerek insanların faydalanması için yapılan her tür iyi işler sâlih ameldir.[491]

Bir amelin sâlih olabilmesi ve kişinin kurtuluşuna vesile olması için ilk önce Allah'a iman etmek gerekmektedir. Aynı zamanda Allah'a iman ettim diyen kişinin de imanını iş ve eylemleriyle destekleyerek ispat etmesi gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette; اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "iman eden sâlih amel işleyen" şekliyle, her ikisi peş peşe zikredilmiştir.[492]

Kur'ân-ı Kerîm'de, sâlih amel işleyenler sâlihler veya ehl-i salâh olarak adlandırılır. *"bunlar yaratılmışların en iyisidirler"; "Allah onlardan, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır"* [493] buyurularak ebedî kurtuluşa erecekleri

[487] Muhammed 47/8-9.
[488] el-Bakara 2/217.
[489] Görmez vd, *Hadislerle İslâm,* 1/515.
[490] Muhammed Sâlih Ali Mustafa*, Kur'ân-ı Kerîm'de Tevhid Esasları*, trc. Ali Nar, (İstanbul: Ölçü Yayınları, 1996), 63.
[491] Ali Bardakoğlu vd. *Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Aile ve Kültür Kitaplığı yayınları, 1988), 1/27.
[492] bk. el-Bakara 2/62; Sebe' 34/37; et-Tegābün 64/9.
[493] el-Beyyine 98/7, 8.

müjdelenir.[494] *"İnanan ve Sâlih amel işleyenler için, mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır."*[495] Allah'ın zikri ile meşgul olan kişilerin kalbi imanın nuruyla dolar. Onlar ibadetlerine dini vecibelerine devam ederler. Dönüp gidilecek asıl yurt, cennet onlara aittir. İşte asıl kurtuluş da budur.[496] Hz. Peygamber (s.a.s), cennette Allah'ın, sâlih kulları için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insan kalbinden geçmeyen şeyler hazırladığını ifade ederek oranı güzelliklerinden haber vermiştir."[497]

اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

"Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka. (Onlar ziyanda değillerdir)."[498]

Âyette sâlih amel, kişinin üzerine farz olan yükümlülüklerini yerine getirmesi demektir.[499] Sâlih amel işleyenler dünyaya karşılık ahireti satın alarak kazançlı çıkan ve ebedî saadete erişen,[500] Allah'a tam bir teslimiyetle iman eden, ömür sermayelerini değersiz fânî olan geçici hayat için değil, değerli ve ebedî olan kalıcı hayat için harcayan, nefisleri kemâle eren kimselerdir.[501] Kısacası, sâlih amel, insanın davranışı sonucu açığa çıkan imanıdır.[502] Hz. Peygamber'e en hayırlı insanın kim olduğu sorulduğunda, "ömrü uzun ameli güzel olandır,"[503] buyurarak güzel amelin önemini vurgulamıştır. Yine Allah katında mal ve sûretlerin hiçbir öneminin olmadığını, Allah'ın yalnızca kişinin kalbine ve ameline baktığını haber veren[504] Resûlûllah, kişinin kalbine ve ameline önem vermesi hususunda ümmetini uyarmıştır.

Bir amelin sâlih amel olabilmesi için kişinin iman esaslarının hepsine iman etmiş olması gerekir. İman etmeksizin yapılmış olan her güzel iş sâlih amel

---

[494] Süleyman Uludağ, "Amel", *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3/14.
[495] er-Ra'd 13/29; Benzer âyetler için bkz. el-Bakara 2/82; et-Talâk 65/11; el-Kehf 18/20; Tâhâ 20/75-76; el-Mümin 40/40.
[496] Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri,* 3/1649.
[497] bk. Müslim, "Cennet", 2824.
[498] el-Asr 103/3.
[499] Kurtubî, *el-C.âmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 22/466.
[500] Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, 3/677.
[501] Bursevî, *Rûḥu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Ḳur'ân*, 11/515-516.
[502] Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları,1991), 269.
[503] Tirmizî, "Zühd", 21 (No. 2329).
[504] Müslim, "Birr", 34.

değildir. Allah'a iman etmeyen kişi maddecidir ve amelini sadece maddî bir kazanç elde etmek için yapar.[505] Ayrıca yapılan her işin, Kur'ân'a ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnetine uygun olarak, içten, samimi, halis niyetle yapılması gerekmektedir.[506]

Rabbimiz yüce kitabı Kur'ân-ı Kerîm'de iman ettikten sonra sâlih amel işlemeyi emretmiştir.[507] Mal ve evladın dünya hayatının geçici süsü olduğunu ve Allah'a yaklaştırmadığını, Allah'a yaklaştıracak olan şeylerin güzel işler olduğunu, günahlarından tövbe eden ve sâlih amelle Allah'ın huzuruna gelenlerin kurtuluşa ereceklerini ve cennetle mükâfatlandırılacaklarını müjdelemiştir.[508]

2. 3. Allah Yolunda Cihad Etmek

Mânevî kazanç yollarından bir tanesi de Allah yolunda cihad etmektir. Cihad; "Arapça'da "güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak mânasındaki cehd kökünden türeyen cihad, İslâmî literatürde; dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek" olarak tanımlanır.[509]

Cihad kelimesi Kur'ân'da üç mânâda tefsir edilmiştir.

1- Sözle cihad: "*Öyle ise kâfirlere itaat etme, onlara karşı bu Kur'ân'la büyük bir cihad yap*."[510] meâlindeki âyette Kur'ân'ın buyrukları ile hüküm ver.

2- Savaş anlamında cihad: *"Müminlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır."*[511] âyetiyle Allah için savaşın.

---

[505] el-Behiyy, *Kur'ân'da İtikadî ve Amelî Kavramalar*, 202-203.
[506] Karagöz, *İlahî Emirler*, 312.
[507] bk. en-Nisâ 4/124; el-Kasas 28/67; Hûd 11/11; el-Kehf 18/46; Tâhâ 20/75-76.
[508] Geniş bilgi için bk. es-Secde 32/19; Sebe' 34/37; el-Mümin 40/40; et-Tegâbün 64/9; et-Talâk 65/11; en-Nahl 16/97.
[509] Ahmet Özel, "Cihad," *İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/527.
[510] el-Furkān 25/52.
[511] en-Nisâ 4/95; benzer âyetler için bkz. et-Tevbe 9/41, 81.

3- Amel anlamında cihad: *"Kim cihad ederse (yani hayırlı amel işlerse), ancak nefsi için cihad eder (yani sadece kendisi için faydalı olur)."*[512]âyetiyle de hayırlı işler yapın mânâsında kullanılmıştır.[513]

Cihad: Yaratılışın gereği olarak Allah (c.c.)'a kul olmak, Hz. Peygamber'in önderliğinde Yaratan'ın kurallarının fert ve toplum olarak uygulanmasını sağlamak, İslâm dinini tebliğ etmek, İslâm devletini ve Müslümanları düşman işgaline karşı savunma gerekirse bunun için savaşmak gibi geniş anlamlar taşır ve kalp, el, kol, dil, silah gibi insan gücünün kullanıldığı her tür araç ile yapılmaktadır.[514]

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ

تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذٰلِكَ الْفَوْزُ

الْعَظِيمُ

"Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size? Allah'a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilirseniz, bu sizin için çok hayırlıdır. (Bunu yapınız ki) Allah, günahlarınızı bağışlasın, sizi içinden ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koysun. İşte bu büyük başarıdır."[515]

Âyetlerde, kârlı bir ticarettin nasıl olacağını açıklanmıştır. Allah'a ve resûlüne iman eden ve bu uğurda canlarıyla ve mallarıyla seferber olanların günahlarının affedileceğini ve çok hoş, çok güzel mekân olan Adn cennetlerine koyulacağını müjdeler ve bunun büyük bir kurtuluş olduğunu açıklar.[516]

Tam bir teslimiyetle Allah'a iman edenlerin, canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda cihad edenlerin, Allah'a imanı nefislerinden ve mallarından daha çok sevenlerin, kıyamet gününde büyük bir makamın sahibi olduğu, temiz ve güzel

---

[512] el-Ankebût 29/6.
[513] Mukâtil b. Süleyman, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü,* 347-348.
[514] Özel, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, "Cihad," 528.
[515] es-Saf 61/10-12.
[516] Ebü'l-Hasen Mukātil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr. Tefsîru Muḳātil b. Süleymân* thk. Abdullah Mahmut, (Beyrut: Müessetül Tarihi'l-Arabî, 2002-1423), 4/317-318; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri,* 8/3714.

kokulu bir yer olan adn cennetlerinde bağışlanmış olarak ebedi huzura erdikleri ve bunun da kazançlı bir ticaret olduğu âyetlerde açıklanır.[517]

Allah Resûlû'ne üstün insan kimdir? diye sorulduğunda; "Allah yolunda canıyla ve malıyla cihad eden kimsedir"[518] buyurdu. Allah katında üstünlük iman ve amelle olur. İman en üstün ve en faziletli bir duygudur. Mümin de iman ettiğinden dolayı üstün ve faziletlidir. Allah yolunda cihad eden mücahitte faziletlidir ve diğer insanlara göre daha üstündür. Çünkü o nefsin en çok sevdiği ve vermeye imtina ettiği canını, malını ortaya koyarak Allah için her türlü fedakârlığı yapmıştır.[519]

Allah (c.c.), **وَجَاهِدُوا فِي اللهِ حَقَّ جِهَادِهِ ...** *"Allah yolunda hakkıyla cihad edin..."*[520] âyetiyle cihadı Müslümanlara emretmiştir. Kur'ân'da cihadın kutlu ve zor bir görev olarak[521] zalimlerin zulmüne engel olmak için emredildiği,[522] hakkı, adaleti, güveni ve barışı sağlamayı amaçlayan[523] hukuki bir eylem olduğu,[524] vurgulanır. Yüce kitabımızda cihadın Allah'la kul arasında yapılan kârlı bir alışveriş olduğu; *"Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da kesin olarak va'detmiştir. Sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren kimdir? O halde, yapmış olduğunuz bu alış-verişten dolayı sevinin. İşte bu büyük başarıdır."*[525] âyetiyle belirtilir.

İslâmın yeryüzünde hâkim kılınması, barış ve huzur ortamın da rahatça yaşanabilmesi için Müslümanlara cihad etmeleri emredilmiştir. Cihad, gerektiğinde ilimle yazıp çizmeyle, gerektiğinde söz ve davranışlarla, gerektiğinde de canla ve malla İslâm dinine ve Müslümanlara yapılan haksızlıklarla mücadele etmektir. İslâm mücahidlerinin bu kutlu yolda niyetleri ya şehit ya da gazi

---

[517] Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî fî Tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-ʿAẓîm ve's-Sebʿi'l-Meṯânî,* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1994/1415), 14/283.284.
[518] Buhârî, "Cihad", 56 (No. 5).
[519] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Riyâżü's-ṣâliḥîn,* trc. M. Yaşar Kandemir vd. (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), 6/18.
[520] el-Hac 22/78.
[521] el-Bakara 2/216.
[522] el-Hac 22/39.
[523] en-Nisâ 4/75.
[524] el-Bakara 2/190.
[525] et-Tevbe 9/111.

olmaktır. Asıl gayeleri ise Allah'ın rızâsı ve onun katında ikram edilecek yüksek derecelerdir.[526]

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette iman edenlere, Allah yolunda maddî ve manevî bütün varlığıyla mücadele etmesi emredilmiş olup bunun sonucunda ise en güzel mertebe, ebedî kurtuluş olan cennet müjdelenmiştir.[527] Hadisi Şerifte de "Allah yolunda ayakları tozlanan bir kula cehennem ateşi dokunmaz" buyrulmuştur.[528]

Kur'ân'ın bu mesajları bize imandaki samimiyeti göstermenin bir bedeli olduğunu vurgular. Eğer en sevdiğiniz canınızla, evladınızla, mal ve servetinizle Allah yolunda mücadele edebiliyorsanız tam bir imanla teslim olmuşsunuz demektir. "*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir*."[529] âyetinden de anlaşıldığı üzere Allah yolunda kişinin en sevdiği şeylerden fedakârlık yapılması emredilir.

2. 4. Allah'ın Rızâsını Kazanmaya Çalışmak

Kulun nefsî arzu ve isteklerinden sıyrılarak Allah'ın emir ve buyruklarına sarılması, iş, hareket bütün eylem ve fiillerini Allah'ı hoşnut edecek şekilde yapması, iyiliği emredip kötülükten kaçınmasıdır. Davranışlarını dünyalık bir karşılık beklemeksizin Allah için yapmasıdır.[530] Bu duygu ve düşünceyle yapılan ibadetler ve her türlü hayırlı ameller, gösteriş, riya ve kibirden uzak, saf tertemizdir.

Rızâ-i ilâhinin, ahirette elde edilecek cennet nimetlerinden daha üstün olduğu şu âyetle bildirilmiştir: *"Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedî kalmak üzere, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler vadetti. Allah'ın rızâsı ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu büyük başarıdır."*[531]

Her Müslüman için cennet en büyük nimettir, cenneti arzular ve onu kazanmak için çaba gösterir. Burada iman eden erkek ve kadınlara müjdelenen

[526] Erbaş vd., *Hayat Rehberi Kur'ân (Konulu Tefsir),* 4/476.
[527] bk. el-Hadîd 57/7; et-Tevbe 9/20-21, 88; el-Mâide 5/35; Âl-i İmrân 3/200.
[528] Buhârî, "Cihad ", 56 (No. 16).
[529] Âl-i İmrân 3/92.
[530] Görmez vd, *Hadislerle İslâm,* 3/161.
[531] et-Tevbe 9/72.

cennet nimetinin özellikleri zikredilmiş. Fakat Rabbimiz rızâsını kazanmayı ise cennetten daha üstün saymıştır. Resûlûllah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Allah cennetliklere seslenecek ve Ey Cennet ehli, Onlar da buyur ya Rab emrindeyiz ve onunla mutlu oluruz. Siz memnun kaldınız mı? Onlar da nasıl memnun olmayalım? Yarattıklarına vermediğini bize verdin. Allah diyecek ki ben sizlere bundan daha üstününü vereceğim. Cennet ehli diyecek ki Ey Rabbimiz, bundan daha üstün ne olabilir? Allah (c.c.), ben size rızâmı lütfedeceğim ve bundan sonra size gazap dokunmayacak." [532] Evet, âyet ve hadislerden anlaşıldığına göre Allah'ın rızâsını kazanmak en üstün bir makamdır. Yaratan kulundan razı olduğunda zaten onu en güzeliyle ödüllendirecektir.

Allah'ın rızâsını elde etmek fedakârlık gerektirir. "*İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızâsını kazanmak için kendini feda eder."*[533]âyeti de bunu destekler.

Allah'ın rızâsını kazanmaya çalışanlar yaptıklarını ne dünya için ne de ahiret için yaparlar, tek gayeleri rızâ-i ilahîdir. Bunu kazanmak için de kendilerini mâsivâdan ve nefsî arzularından arındırarak nefislerini Allah'a satmışlardır. Allah'ın rızâsını kendi rızâlarınana, Allah'ın iradesini de kendi iradelerine tercih ederek kurtuluş ve mutluluğun en yüksek mertebesine ulaşmışlardır.[534]

Kur'ân'da, Allah (c.c.), rızâsı yolunda olanları selâmete çıkaracağını, dosdoğru bir yola ileteceğini, Adn cennetinde çok güzel köşklerde ağırlayacağını vadetmiş. *"Ey huzur içinde olan nefis! Sen ondan razı, o da senden razı olarak Rabbine dön! İyi kullarımın arasına gir. Cennetime gir*."[535] müjdesini vermiştir.

Sonuç olarak şunu belirtmeliyiz ki Kur'ân-ı Kerîm'de mânevî kazancın nasıl olması gerektiği âyetlerde apaçık bildirilmiştir. Öncelikli olarak kişinin ahirette kazançlı olması için dünya hayatını ona göre tanzim etmesi gerekir. Bu da yaratılış gayesine uygun hareket ederek Allah'ın kendisine vermiş olduğu ömür sermayesini ve malını ebedî hayatı kazanmak için sarfetmesiyle olur. Özet olarak: Allah'a iman etmek, imanı sâlih amelle pekiştirmek, Allah yolunda canla malla

[532] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân*, 4/132.
[533] el-Bakara 2/207.
[534] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/63; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/206.
[535] Âl-i İmrân 3/15; el-Mâide 5/16; et-Tevbe 9/72, 100; el-Kehf 18/28; el-Fecr 89/27-30; el-Leyl 92/20.

cihad etmek, her tür iş ve eylemde Allah'ın rızâsını gözetmek mânevi kazanç ve ebedî kurtuluştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZANCIN FERT VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1. FERT KAZANÇ İLİŞKİSİ

İnsanoğlu bu hayat sürecinde varlığını devam ettirebilmek için çalışır kazanır. Kişinin çalışarak elde ettiği mal hem kendisi hem de toplum için son derece önem arz eder. Kazanmakta amaç refah ve mutluluğun sağlanması, hayatın idamesidir. İnsanlardan kimisi sadece dünya kazancına taliptir. Kimisi de ahireti kazanmak ister. Esas olan her iki kazanç için gayrettir. Bu bölümde dünya kazancı, ahiret kazancı ve hem dünya hem de ahiret kazancı için çalışanlar ele alınacaktır.

1. 1. Dünya Kazancı için Çalışanlar

Yüce Rabbimiz;

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"[536] âyet-i celilesinde insanın yaratılış gayesinin Allah (c.c.)'a kulluk etmek olduğunu haber vermiştir. O'nun emir ve yasaklarını gözeterek yaşantısını sürdüren kişi kulluğun gereğini yapmış olur. Kişinin her hususta olduğu gibi kazanma konusunda da ifrat ve tefrite düşmeden orta yolu tercih etmesi gerekir. Dünyalık isteyenlerin durumu yüce kitabımız Kur'ân'da şöyle açıklanmıştır;

"Kim yalnız dünya hayatını ve onun zinetini isterse, biz onlara yaptıklarının karşılığını orada tastamam öderiz. Dünyada onlar bir eksikliğe uğratılmazlar. İşte onlar, kendileri için âhirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. (Dünyada) yaptıkları şeyler, ahirette boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da, boş şeylerdir."[537]

Ahirete iman etmeyenlerin yapmış oldukları iyi amelleri sadece dünya nimetlerinden faydalanmak içindir. Bu nedenle onlara amellerinin karşılığı olarak, sevdikleri şeyler ile sağlık ve rızıkları tastamam verilir. Yaptıkları işlerin

[536] ez-Zâriyât 51/56.
[537] Hûd 11/15-16.

sonucunu dünyada eksiksiz alırlar fakat ahirette dünyada yaptıkları amelleri hiçbir işe yaramaz, orada onları bekleyen cehennem ateşi ve sürekli bir azap vardır.[538]

"İnsanlardan, "Ey Rabbimiz! Bize (vereceğini) bu dünyada ver" diyenler vardır. Bunların ahirette bir nasibi yoktur."[539]

Bu âyette, cahiliye dönemi Müşriklerinin ahireti bilmedikleri için iman etmedikleri ve dualarında sadece dünyalık deve, hayvan ve düşmana karşı zafer kazanmak gibi isteklerde bulundukları, bu şekilde dua etmelerinin doğru olmadığı, aynı zamanda iman etmiş kişinin de dualarında sadece dünya hayatı için isteklerde bulunması kınanmış böyle kimselerin ahiretten hiçbir nasibinin olmadığı açıklanmıştır.[540]

Müşrikler; yaşadığımız bu hayat ancak dünya hayatından ibarettir başka hayat yoktur. Ancak zamanla yok olur, ölür ve tekrar dirilmeyiz diyerek ahireti inkâr ederler.[541] Hayatı bu dünya hayatından ibaret sayar bir daha diriltileceklerine inanmayarak geçici olan dünyalığı kazanmak isterler. Rabbimiz ise onlara istedikleri her şeyin bu dünyada verileceğini ama ahirette onlar için azaptan başka bir şey olmayacağını Kur'ân da beyan eder.[542]

Sadece dünyada maddî bir kazanç isteyenler, ahirete iman etmeyen hayatı bu dünya hayatından ibaret sayanlardır. Dolayısıyla bütün çalışma ve gayretleri bu dünyanın serveti makamı ve şöhreti içindir. Böyle kimselerin ahiretten hiçbir nasibi yoktur.

Kasas sûresinde Allah'ın, anahtarlarını dahi güçlü bir topluluğun taşıdığı zenginliği Kârûn'a verdiği, Kârûn'un ise böbürlenerek serveti kendi çabasından bilgi ve becerileriyle kazandığını söyleyerek Allah'ın verdiği mülkü inkâr ettiği, servetine güvenerek insanlara haksızlık ettiği ve sonunda onca servete rağmen helak olduğu, servetinin onu kurtarmaya yetmediği anlatılır.[543] Bu kıssa,

---

[538] Sâbûnî, *Sâfvetü't Tefâsir,* 2/7.
[539] el-Bakara 2/200; Âl-i İmrân 3/145.
[540] Kurtubî, *el-Câmi' li-Aḥkâmi'l-Ḳur'ân,* 3/356.
[541] bk. el-Câsiye 445/24; el-Müminûn 23/37.
[542] bk. Yûnus 10/7-8; el-İsrâ 17/18.
[543] bk. el-Kasas 28/76-82.

dünyadaki mal ve zenginliğin sadece burada kaldığını kısa bir faydalanmadan öteye geçemediğini net bir şekilde anlatır.

Konuyu, Allah'a iman edenler açısından ele alacak olursak, dünyanın cazibesine dalarak erdemli davranışlarını kaybeden Müslümanlar da dünya hayatına gereğinden fazla önem verdiklerinde hayatın pek çok alanında dinî emir ve yesaklardan taviz vermeye başlarlar. İbadetleri aksatırlar. Namaz, zekât, hac vb. ibadetlerde ihmalkâr davranırlar. "Çalışmak da ibadet. Kalbim temiz." gibi birtakım kelimelerin arkasına sığınırlar. Fakirin hakkı olan malın zekâtını, ben çalıştım kazandım onlarda çalışsın diyerek vermekten kaçınırlar. Dünyalıklarını paylaşamazlar. Alışveriş ve ticarî muamelelerinde faizli işleri normal görmeye başlarlar. Sonuçta dünyaya aşırı bağlanma, kişinin dinî inanç ve bakışına zarar vererek kişiyi inkârın eşiğine getirebimektedir.[544]

Ahiret gününe iman ettiği halde nefsi arzularına uyarak kazancını yalnızca maddî birikime ayırıp sâlih amel yolunda harcamayanların durumu da ahireti yok sayanların durumuna benzer, sadece bu dünya için birikim yapıp ahireti unuturlarsa onlar da ahirette güzel nimetlerden mahrum kalacaklardır.

"*Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve(ya) Allah'ın mağfiret ve rızâsı vardır. Dünya hayatı, aldanış metaından (geçici bir yararlanmadan) başka bir şey değildir."*[545] âyeti ile yüce Rabbimiz, kulların aldanmaması için dünya hayatının durumunu izah etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'de, dünyanın geçiciliğine dikkat çekerek; dünya hayatını ağacın altında bekleyip yoluna devam eden yolcunun geçtiği yol olarak tarif eder ve "dünyada garip, yabancı ve yolcu gibi olun"[546] tavsiyesinde bulunur.

[544] Aziz Çınar, *İnkâr Bahaneleri,* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 315-316.
[545] el-Hadîd 57/20.
[546] Tirmizî, "Zühd", 2333, 2377.

1. 2. Ahiret Kazancı İçin Çalışanlarlar

وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا

"*Kim de inanarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir.*"[547]

Allah'a iman edip Hz. Peygamberin davetine uyanların, ahireti ve onun nimetlerini isteyenlerin davranışları takdire şayandır. Allah (c.c.) onları bağışlayacak ve iyiliklerinin karşılığında onları mükâfatlandıracaktır.[548] Ahiret yurdunun ebedî ve gerçek hayat olduğu, dünya hayatının bir oyun, eğlence, kısa bir faydalanmadan ibaret olduğu Kur'ân'da çeşitli âyetlerde açıklanır.[549]

Yüce Rabbimiz ahiret yurdu için çalışılmasını emrederek, gerçek yurdun ahiret hayatı olduğunu âyetlerinde açıklar. "Ahireti kazanmaya bak dünyadan da nasibini unutma"[550] düsturuyla dünyadan tamamen el etek çekmeyi de yasaklar.

Hz Peygamber (s.a.s.)'in nasıl ibadet ettiğini öğrenmek isteyen üç sahabe Resûlûllah'ın eşlerine gelip sorarlar. Hz. Peygamber'in ibadetini öğrenince azımsadılar ve Allah (c.c.) peygamberinin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiştir dediler. Sahabelerden birisi ben geceleri daima namaz kılacağım! dedi. Diğeri: Ben de her zaman oruç tutacağım, oruçsuz olmayacağım, dedi. Üçüncü sahabî bende hiç evlenmeyeceğim, kadınlardan ayrı yaşayacağım, dedi. Onların konuşmalarını duyan Resûlûllah; "sizler şöyle şöyle konuşan kişilersiniz, dikkatli olun! Allah'a yemin olsun ki Allah'tan en çok korkan ve en çok takvalı olanınız benim. Böyle iken, oruç da tutarım, oruçsuzda olurum, geceleyin nafile namaz da kılarım, bir kısmında da uyurum, kadınlarla da evlenirim. Benim sünnetim budur. Kim de benim hayat yolumdan (sünnetimden) yüz çevirirse o benden değildir." buyurdu.[551]

İnsanlığa örnek ve önder olarak gönderilen Hz. Peygamber (s.a.s.) hayatın her alanında olduğu gibi ibadetlerde de dengeyi korumuş ve ümmetine de bu

[547] el-İsrâ 17/19; Âl-i İmrân 3/145.
[548] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân,* 5/19.
[549] bk. el-En'âm 6/32; el-Ankebût 29/64; el-Mümin 40/39.
[550] el-Kasas 28/77.
[551] Buhârî, "Nikâh", 67 (No.1); Müslim, "Nikâh", 5.

çizgide hareket etmelerini tavsiye etmiştir. Hadiste ibadetlerde aşırılık uygun görülmemiş böyle yapanların sünnete aykırı davrandığı belirtilmiştir.

1. 3. Hem Dünya Hem Ahiret Kazancı için Çalışanlar

Bir önceki başlıklarda ele aldığımız sadece dünya ya da sadece ahiret kazancını talep etmenin doğru bir davranış olmadığı görülmektedir. İki dünyalı yaratılan insanoğlu iki tarafı da düşünerek hareket etmesi gerekir. Yüce Yaratan kelâmında buna vurgu yapar ve âyette şöyle buyurur:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Onlardan, "Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru" diyenler de vardır."[552]

Âlimler âyette geçen dünyadaki iyiliğin, sağlık, sıhhat, mal ve ibadeti de içine alan dünya nimetleri, ahiretteki iyiliğin de cennet olduğunu ifade ederler.[553]

Kişinin alın teri ile kazandığı parasını dünyevî ihtiyaçları için harcaması tabiidir ve dünyalıktır. Ama kişi bu kazancı Allah'ın rızâsını gözeterek başka yerlere harcarsa kendisi için mânevî kazanca dönüşür.[554]

Aklını ve iradesini iyi kullanan kişi geçici olana talip olmaz, fâni olanı ebedî olana ulaşmak için araç edinir ve her iki hayatın nimetlerini elde etmek için çalışır. Peygamberimiz; "bir kimse sadece dünyayı severse ahiretine, sadece ahireti severse de dünyasına zarar vermiş olur."[555] Yine; "hayırlı olanınız dünya için ahireti, ahiret için dünyayı terk etmeyendir." [556] buyurarak dengeyi emretmiştir.[557] İslâm denge dinidir. Ne tamamen dünyaya dalmayı ne de tamamen ahirete yönelmeyi ister. Kur'ân; *"Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma*,[558] emriyle itidal yolu gösterir. Dünyayı ahireti kazanma yeri olarak görmeli, imtihanı geçmek için dünya nimetlerinden ahiret

---

[552] el-Bakara 2/201.
[553] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 3/357-358.
[554] Coşan*, Hitab Açısından Kur'ân-ı Kerîm'in Zaman ve Mekan Boyutu,* 5.
[555] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mûsâ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâʾ,* nşr. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed, (Dımeşk: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, t.y.), 1/445. (No. 1253).
[556] el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâʾ*, 2/259. (No. 2351).
[557] İsmail Karagöz, *Kur'ân'dan Mesajlar*, (Ankara: TDV. Yayınları, 2018), 350-351.
[558] el-Kasas 28/77. bk. Âl-i İmrân 3/145-148; el-A'râf 7/31-33.

yurdu için istifade etmelidir.[559] Kişiyi mutlu ve huzurlu kılan her iki dünyanın imarıdır.

Sonuç olarak;

قُلْ يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ,

"De ki, Ey Kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin."[560] emriyle dinde aşırıya kaçmak yasaklanmıştır. "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalış, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalış."[561] hadisi her iki âlem için gayret göstererek çalışılması gerektiğinin ehemmiyetine vurgu yapar. Dünya işlerinde çalışırken ebedî dünyada kalınacakmış gibi ciddiyet, aynı oranda yarın ölecekmiş gibi de ahirete hazırlık yapılması istenmektedir. Kısacası ne tamamen dünyaya dalmak ne de tamamen ahirete yönelmek, iki durum da sakıncalı görülerek orta yol olan itidal her işte olduğu gibi çalışma hayatında da önem arz etmektedir.

2. TOPLUM KAZANÇ İLİŞKİSİ

Buraya kadar muhatap ve kazanç ilişkisini ele almaya gayret ettik. Bu bölümde ise toplum kazanç ilişkisi üzerinde durulacaktır. Konu Allah'a iman edenlerin ve iman etmeyenlerin kazancının topluma etkileri, olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. 1. Müminin Kazancının Toplum Üzerine Etkisi

Birey, toplum içinde yaşadığı müddetçe sosyal sorumlulukla da mükelleftir. Günlük yaşantısını sürdürmek için çalışır, çabalar ve üretir. Üreten insan hem kendisine hem de topluma fayda sağlar. Bunun tersi de olabilir. Kişi çalışmadan başka insanların eline muhtaç kalır bu durum toplum için de kendisi için de zarar getirir. Toplum ile birey arasında menfaat ilişkisi vardır. Toplumu oluşturan bireylerdir. Birisi olmadan diğerinin olması da beklenemez.[562] Onun

[559] İsmail Çapak, *Kur'ân ve Ekonomi*, (İstanbul: Miras Yayınları, 2018), 29.
[560] el-Mâide 5/77.
[561] Ebü'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaġīr,* trc. Seyit Avcı, (Konya: Serhat Kitabevi, y.y.), 1/226 (No. 1201).
[562] Arif Esoy, "İslâm İktisadı ve İktisadî Yapısı: İnsan Merkezli Fıtrî İktisad ve İktisadî Yapısı," *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi,* 1, (2015), 48.

için bireyin kazancı topluma toplumun kazancı da bireye çeşitli şekillerde etki etmektedir. Bu bölümde kişinin kazancının toplumsal boyutu incelenecektir.

2. 1. 1. Allah Yolunda Harcama: İnfak

İnfak; yok olmak, tükenmek, satılmak,[563] malı ihtiyaç için harcamak.[564] Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için, kişinin ihtiyaç sahibi olanlara malından harcama yapması,[565] olarak tanımlanır.

Kişinin infak etmesinin sebebi serveti ve zenginliği değildir. Asıl sebebi Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak istemesi, insanları sevmesi onlara karşı şefkat ve merhamet göstermesi ve paylaşmadan mutluluk duymasıdır. Böyle olmasaydı her servet sahibi toplumdaki ihtiyaçları gözetir, onlara yardım elini uzatır ve toplumsal kalkınmaya destek olurdu.[566]

Yüce Rabbimiz pek çok âyet-i kerîme'de infak etmeyi emrederek, infakın nasıl, ne şekilde ve nerelere yapılacağını da bildirmiştir. İnfakın gece ve gündüz, gizli ve açık,[567] bollukta ve darlıkta,[568] ihtiyaçtan arta kalan,[569] Allah'ın rızık olarak verdiği her şeyden[570] hayır yolunda harcanması gerektiği belirtilmiştir. Bu harcamaların yapılacağı kesimin; anne-baba, fakir, yoksul, yetim, yolda kalmışlar, köleler ve ihtiyaç sahibi kişiler olduğu da Kur'ân'da açıklanmıştır.[571]

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

"*Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, kâfirler için hiçbir şefaatin ve hiçbir dostluğun bulunmadığı ahiret günü gelmeden, ölmeden önce, size verdiğimiz*

[563] İsfahânî, *Müfredât* , "نفق" 819.
[564] Cürcânî, *Ta'rîfât*, "الانفاق", 36.
[565] Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* "İnfak", 317.
[566] Durak Pusmaz, "Kur'ân-ı Kerîm'de İnfak Kavramı," *Diyanet İlmî Dergi*, 35/4, (Ekim-Kasım-Aralık 1999), 49.
[567] el-Bakara 2/274; er-Ra'd 13/22.
[568] Âl-i İmrân 3/134.
[569] el-Bakara 2/219.
[570] el-Enfâl 8/3, 60; el-Hac 22/35; el-Kasas 28/54; es-Secde 32/16; Sebe' 34/39; Fâtır 35/29; eş-Şûrâ 42/38; el-Münâfikûn 63/10; el-Bakara 2/3.
[571] el-Bakara 2/177, 215

rızıktan infak edin, zekât verin ve Allah yolunda harcayın. Kâfirler zalimlerin ta kendileridir."[572]

Âyette, kimseye kimsenin faydasının olamayacağı kıyamet günü gelmeden önce Allah yolunda harcama hususu açık bir şekilde emredilmektedir.[573] Allah (c.c.), farz olarak zekâtı, gönüllü olarak sadaka vermeyi ve hayır yolunda harcama yapılmasını istemektedir.[574] *"Ey müminler! Allah yoluna infak edin, harcayın, infaktan imtina ederek kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın, infakı, işleri ve görevleri en iyi bir şekilde yapın. Şüphesiz Allah, işlerini, görevlerini ve ibadetlerini en iyi bir şekilde yapan iyi müminleri sever."*[575] buyruğunda, Allah'ın insanlara vermiş olduğu mal ve serveti İslâm'ın yeryüzüne hâkim olması için harcayın, kendi arzu ve isteklerinize harcayarak kendinizi zora sokmayın, farz olanı yerine getirin, fakirleri gözeterek iyilik yapın ve kendinizi helak olmaktan kurtarın,[576] mesajı verilmektedir.

Allah yolunda infak ederken bir yandan da dikkatli olmak gerekir. Yapılan iyilik ve yardımların başa kakılmaması, gönül incitilmeden yapılması, en güzelinden ve kaliteli olanından yapılması Kur'ân'da emredilir.[577] Aksi takdirde yapılan hayır hasenat boşa gider.

Bir önceki âyette geçen; *"...kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın…",* ifadesinde kazandığı malı kullanma konusunda kişinin kendi kendine zarar verebileceğini, bunu önlemenin yolunun ise yine, *"... kendi iyiliğinize harcayın…,"*[578] buyruğuyla kişinin malını kendisinin ebedî kurtuluşuna vesile olacak şekillerde kullanması gerektiği belirtilir. Malını Allah'ın rızâsına ermek için harcayanlar ahirette fazlasıyla karşılığını alacaklar, Allah'ın rahmeti onları kuşatacak ve onlar kurtuluşa ereceklerdir.[579]

---

[572] el-Bakara 2/254.
[573] bk. el-Bakara 2/267; Muhammed 47/38; el-Hadîd 57/7, 10; el-Münâfikûn 63/10; et-Tegābün 64/6.
[574] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî, *el-Keşf ve'l-Beyân ʿAn Tefsîri'l-Ḳurʾân (et-Tefsîrü'l-Kebîr, Tefsîrü'ş-Şaʿlebî).*thk. Seyyid Kesrevî Hasan, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 1/418; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî, *Lubâbu't-teʾvîl fî Meʿâni't-Tenzîl.(Tefsîrü'l-Hâzin),* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 1/188.
[575] el-Bakara 2/195.
[576] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿAn Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân,* 1/522-523.
[577] el-Bakara 2/262, 267.
[578] et-Tegābün 64/16.
[579] el-Bakara 2/261, 265; el-Enfâl 8/60; et-Tegābün 64/16.

İnfak deyince aklımıza müminlerin Allah için yaptığı harcamalar gelir. Ancak Kur'ân'da, inkâr edenlerin de mallarını infak ettikleri ama onların müminlere engel olmak, Allah'ın dininin yayılmasını önlemek için harcadıkları belirtilerek onların da kendi davaları için infakta bulunduklarına vurgu yapılır.[580] Bu infakları onlara ahirette hiçbir fayda vermeyecek azap olarak önlerine sunulacatır.[581]

İnfakın en güzel örneğini Hz Peygamber'in ashabında görüyoruz.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ

Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.[582] âyeti onlara en güzel düstur olmuştur. Hayra ve iyiliğe ulaşmanın en önemli yolu sevilen şeylerin Allah yolunda sarf edilmesidir. Sahabe bu çağrıya duyarsız kalmamış ve varlığıyla hayır yarışına girişmiştir. Ensar'dan Ebu Talha (öl. 34/654-55) en çok sevdiği Beyrûha ismini verdiği bahçesini, Allah indinde azığı olması için infak etmek istediğini Resûlûllah'a söyler. Hz. Peygamber (s.a.s), Ebu Talha'nın yapmış olduğu bağışı takdire şayan görür ve "kazandıran mal" olarak nitelendirir. Resûlûllah'ın tavsiyesi üzerine bu bahçe Ebu Talha'nın akrabaları arasında paylaştırılmıştır. Hz. Ömer (r.a.) da hurma bahçesinden elde ettiği geliri kölelere, yolculara, misafirlere ve savaşanlara tasadduk etmiştir.[583]

Âyette de belirtildiği üzere infak edilen şeylerde, en iyi en güzeli gözden çıkarmak gerekir. Ancak aslında malın ortalama olanından verilmesi genel esastır.

Mesela hayvanlardan zekât verilecekse en iyisi değil orta değerde olan tercih edilir. Burada söylenen hususî bir durumdur "birr" seviyesine ulaşmak istiyorsanız böyle yapın anlamı vardır.

Zîra dinimizde infak olarak yapılan harcama kayıp veya üründen eksilme değil, bilakis ahiret için "kişiye kalan" olarak kabul görülmüştür. Bir gün Hz Aişe

---

[580] el-Enfâl 8/36.
[581] bk. el-Enfâl 8/36.
[582] Âl-i İmrân 3/92.
[583] Nihal Şahin Utku, "İslâm'ın İnfak Anlayışı," *İnfak Hayatın Bereketi,* ed. Elif Erdem vd. (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 76.

(r.a.) evinde kesilen koyunun etlerini komşularına dağıtır, geriye ise sadece kürek kemiği kalır. Bunu öğrenen Allah Resûlû; "Kürek kemiğinden başka hepsi sevap olarak bize kaldı."[584] diyerek gerçek kazancın elde kalan değil, Allah için infak edilen olduğuna dikkat çekmiştir.[585] İnfak edilen mal katlanarak sahibine geri döner.[586]

Yine Hz. Peygamber (s.a.s.), bir hadisinde Allah'ın kendisi için infak edenlere, gökle yeri yarattığı günden beri gece ve gündüz devamlı bir şekilde infak ettiğini buyurmuştur.[587] Yine Resûlullah (s.a.s.), "Sizden her kim cehennemden velev yarım hurma tanesiyle korunabilecekse hemen bunu yapsın."[588] diyerek yarım hurma bile olsa Allah için verilirse büyük bir kurtuluşa vesile olacağına işaret etmiştir. Yine Hz. Peygamber (s.a.s.) gıpta edilecek iki kişiden birinin Allah'ın kendisine vermiş olduğu malı hak yolunda harcayan[589] olduğunu belirterek malı infak etmeyi takdire şayan bir davranış olarak nitelemektedir.

İslâm ekonomisine katkı sağlamak amacıyla meşrû alanlara yatırım yapmak ve istihdam yoluyla insanların geçimlerine katkı sağlamakta bir nevi infaktır. Fabrikalar kurmak, meşrû dairede iş ve işletmeler açmak, geliştirmek ve pek çok insanın bu alanlarda çalışarak nafakalarını sağlamalarına vesile olmak da infak alanına girmektedir. Bu alanlar insanlar için kesintisiz geçim kaynağıdır. Kazancın çalışarak elde edilmesine önem veren dinimizin tavsiyesine de uyulmuş olur. İnsanlara bu tür iş kapısı açarak maddî imkânlarının iyileşmesine katkıda bulunmanın, yapılacak bir kerelik yardıma nazaran sürekli ve daha güzel olduğu söylenebilir.[590] İnfak, toplumun huzur ve refah seviyesinin iyileşmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Toplumun yaralarına merhem olarak toplumsal bir kalkınmayı da beraberinde getirmektedir. İnfak, hem Kur'ân-î bir emir hem de insanî bir görevdir.

---

[584] Tirmîzî, "Sıfatü'l-Kıyâme", 33 (No. 2470).
[585] Utku, *İslâm'ın İnfak Anlayışı*, 77.
[586] bk. el-Bakara 2/261.
[587] Müslim, *el-Câmi'u's-şaḥîḥ,* "Zekât", 993.
[588] Müslim, "Zekât", 1016.
[589] bk. Buhârî, "Zekât", 1409.
[590] Nihat Temel, "İnfak Çeşitleri," *İnfak Hayatın Bereketi,* ed. Elif Erdem vd. (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 49.

2. 1. 2. Arınma Amaçlı Harcama: Zekât

Kişinin kazancının bir sonucu olarak elde ettiği malını paylaşarak toplumsal kalkınmaya katkı sağladığı bir diğer önemli görevi malının zekâtını vermesidir. Sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın temelini oluşturan zekât toplumsal refahın yükselmesine katkı sağlar.

Zekât; lügatte, artmak,[591] büyümek, çoğalmak, temizlemek."[592] Anlamına gelir. Terim olarak: "Bir malın muayyen bir miktarını, muayyen bir zaman sonra hak sahibi olan bir kısım müslümanlara Allah Teâlâ'nın rızası için tamamen temlik etmekten ibarettir."[593] Kur'ân-ı Kerîm'de zekât sadaka kelimesiyle de ifade edilir.[594]

Bir Müslüman'ın zekât vermekle yükümlü olabilmesi için; hür, akıllı, buluğ çağına ermiş olan, temel ihtiyacından fazla artıcı nitelikte nisap miktarı mala sahip olan ve sahip olduğu bu malın üzerinden de bir yıl geçmesi gerekmektedir.[595]

Asgari zenginlik ölçüsüne "nisap" denir. Hz Peygamber (s.a.s), altın için 80,18 gram, gümüş için 561,2 gram, koyun ve keçi için 40, sığır için 30, deve için 5, toprak ürünleri için 650 kilogram nisap ölçüsü olarak belirlemiştir.[596]

Maldan eksildiği halde verilen payın zekât olarak ismi malın azalmasına değil bilakis artmasına sebep olur. Bu artış onun bereketinden olmakla beraber verenin alacağı ecir, sevap ve cömertlik duygusundan da kaynaklanır.[597] Zekât İslâm'ın beş temel esasından biri olup hicretin ikinci yılında, Şevval ayında farz kılınmıştır.[598]

---

[591] Cürcâni, *Taʿrîfât*, "الزكاة" 99.
[592] Vehbe Zuhaylî, *Büyük İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, (İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994), 3/247.
[593] Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, sad. Mehmet Talu vd., (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012), 5/349.
[594] Kerimoğlu, *Kelimeler ve Kavramlar Sözlüğü*, "Sadaka", 347.
[595] Karagöz, *İlahî Çağrı*, 112-113.
[596] Karagöz, *İlahî Çağrı*, 113.
[597] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 2/23; Beydavî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 1/77.
[598] Zuhaylî, *Büyük İslâm Fıkhı Ansiklopedisi,* 3/250.

Zekâtın kimlere, nasıl verilmesi gerektiği de yine yüce kitabımızda açıklanmıştır.[599]

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرّٰكِعِينَ

"Namazı kılın, zekâtı verin. Rukû edenlerle birlikte siz de rukû edin."[600] âyetinde geçen zekâtın fıtır sadakası olduğunu söyleyenler olduğu gibi namazla beraber emredildiği için bu zekâttır! diyenler de vardır.[601] Beden ile yapılan ibadetlerin en önemlisi ve önde geleni olan namaz ile malî ibadetlerin en başında gelen zekât ibadeti Kur'ân-ı Kerîm'de iman edenlere emredilir.[602] Kur'ân'da yapılması emredilen ibadetler peygamberler başta olmak üzere bütün iman edenleri kapsamaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s), Muâz (r.a.)'ı Yemen'e vali olarak tayin etmiş ve gönderirken ona şunları buyurmuştur: "Şüphesiz sen ehl-i kitap olan bir kavme gidiyorsun. Onları Allah'tan başka ilâh olmadığı ve benim Allah'ın resûlü olduğum şehâdetine dâvet et. Eğer onlar bu dâvete itaat ederlerse Allah'ın her gün ve gecede beş (vakit) namazı onlar üzerine farz kıldığını onlara bildir. Eğer onlar bunun için de itaat ederlerse Allah'ın onların malında sadaka (zekât)'ı onlara farz kıldığını bildir. Bu sadaka onların zenginlerinden alınır ve fakirlerine verilir. Eğer onlar bunun için sana itaat ederlerse sen onların mallarının seçkinlerinden sakın (zekât için en üstün kalitesini seçme). Mazlumun bedduâsından sakın. Çünkü o bedduâ ile Allah arasında hiçbir perde yoktur."[603]

Zekât ibadeti kişiyi günahlardan ve cimrilikten malı da haramdan temizler, arındırır.[604] Kur'ân'da Rabbimiz, temizlenmek için kişinin malını hayır yolunda harcamasını ister.[605] Hiçbir mazeretleri yokken Hz. Peygamber (s.a.s.)'le beraber Tebük seferine katılmayan üç sahabenin pişman olmaları ve tövbe etmeleri,

---

[599] el-Bakara 2/271, 273; et-Tevbe 9/60; er-Rûm; 30/38.
[600] el-Bakara 2/43.
[601] Kurtubî, *el-Câmiʿ li-Aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 2/23
[602] Râzî, *Mefâtîḥu'l-Ğayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr);* 3/43. Geniş bilgi için bkz. el-Bakara 2/43, 83, 110, 177, 277; en-Nisâ 4/77, 162; el-Mâide 5/11-12, 55; el-En'âm 6/141; el-A'râf 7/156; et-Tevbe 9/5-11, 18, 60, 71;Meryem19/31, 54-55; el-Enbiyâ 21/1-3; el-Hac 22/41, 78; el-Müminûn 23/1-4; Nûr 24/56; en-Neml 27/1-3; er-Rûm 30/38-39; Lokmân 31/1-4; el-Ahzâb 33/33; Fussilet 41/6-7; el-Mücâdele 58/13; el-Meâric 70/19, 25; el-Müzzemmil 73/20; el-Beyyine 98/4-5.
[603] İbn Mâce, *es-Sünen,* "Zekât", 1, (No. 1738); Buhârî, "Zekât", 1, (No. 1495).
[604] Mehmed Zihni Efendi, *Ni'met-i İslâm,* 724.
[605] bk. el-Leyl 92/17-18.

tövbelerinin kabul edilmesi üzere inen âyette Rabbimiz; **... خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم** "*Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al…* [606] Diye emrederek günahlarının bağışlanması ve tövbelerinin kabulünün zekât/sadaka vermekle olacağını buyurmuştur.[607]

Kur'ân-ı Kerîm'de kurtuluşa eren müminlerin özellikleri sayılırken bunlar arasında malının zekâtını ödeyenler de vardır.[608]

Müslümanın zekât ve sadakasını verirken hassas davranması gerekir. Kendisini günahlardan arındıracak ve malını temizleyecek olan zekât, gönül kırmadan, başa kakmadan, riya ve gösteriş yapmadan sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için isteyen ve isteyemeyen ihtiyaç sahiplerine verilenlerdir.[609]

Sonuç olarak zekât, verenin malını artırır. Kıymetli değerlerin âtıl olmasının önüne geçerek servetin yatırıma dönüşmesini sağlar ve yeni iş imkânlarına yol açar.[610] Fakirin istihdamıyla işsizlik ve yoksulluğu azaltarak fertler arasında gelir dağılımını sağlar.[611] Musibetlerden kurtuluşa neden olur. Zîra Hz. Peygamber (s.a.s.), kişinin ailesi, çocukları ve komşusu yüzünden uğradığı bir fitneden namaz kılmak, iyilik etmek, zekât/sadaka vermekle kurtulacağını hadisinde buyurur.[612] Zekât, dünyada elde edilen malın Allah yolunda harcanmasıyla, ahiret yatırımına dönüşmesidir. İşte gerçek kazanımda budur.[613]

2. 1. 3. Gönüllü Harcama: Sadaka

Sözlükte "doğruluk, gerçek olma" gibi anlamlara gelen **sıdk** kökünden türeyen sadaka kelimesi, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine

---

[606] et-Tevbe 9/103.
[607] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân ʿAn Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân,* 4/156-157.
[608] bk. el-Müminûn 23/4.
[609] Geniş bilgi için bk, el-Bakara 2/63-64; er-Rûm 30/38; el-Meâric 70/24-25.
[610] Coşan, *Hitab Açısından Kur'ân-ı Kerîm'in Zaman ve Mekan Boyutu*, 224.
[611] İzzet Er, "Zekâtın Mânevî ve Sosyo-Ekonomik Anlamı", *Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi,* 29, (2016), 65.
[612] bk. Buhârî, "Zekât", 23. (No. 1435).
[613] Muhlis Akar-Ercan Eser, *Zekâtı Anlamak*, (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 39.

yapılan gönüllü maddî yardımları, bu anlamda verilen para ve eşyayı,[614] miskine tasadduk edilen şeyi,[615] Allah için sevap karşılığında yapılan bağışı (atıyye),[616] ifade etmektedir. Kur'ân'da zekâtla beraber zikredilen sadaka hiçbir karşılık beklenmeden yalnızca Allah rızâsı gözetilerek ihtiyacı olan fakirlere ve muhtaçlara yardım etmek, iyilik yapmak ve ihsanda bulunmak için verilir.[617]

Sadaka zekâtta olduğu gibi kişinin Allah için malından ihtiyaç sahiplerine verdiği paydır. Ancak sadaka gönüllü, zekât ise verilmesi zorunlu olan maldır.[618]

Sadaka, Kurân-ı Kerîm'de hac ibadetinde terk edilen bir emrin karşılığında ödenmesi istenen kefaret; Hz. Peygamber (s.a.s.) ile özel görüşmelerden önce fakirlere verilmesi gereken yardım, tasadduk olarak; kendi hakkından vazgeçme, hakkını bağışlamak, yanlışlıkla öldürülen Müslüman kişinin vârisinin, diyetten vazgeçmesi, kısası suçlu lehine bağışlamak gibi anlamlarda da kullanılmıştır.[619]

Yüce Allah (c.c.) Kur'ân'da sadaka vermeyi teşvik etmiş ve sadaka verenleri güzel bir mükâfatın beklediğini müjdelemiştir.

اِنَّ الْمُصَّدِّقِيْنَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرِيْمٌ

"Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır."

Resûlullah (s.a.s.); "helâl maldan verilen sadaka bir hurma değerinde dahi olsa Allah sağ eliyle o sadakayı kabul eder sonra o tek hurma değerindeki sadakayı dağ gibi oluncaya kadar sizden birinin sütten kesilmiş tayını büyüttüğü gibi o sadakayı sizin için büyütür."[620] buyurduğu hadisinde Allah'ın rızâsını kazanmak için en ufak bir sadakanın O'nun katında ne kadar değerlendiğinin müjdesini vermiştir. Yine; erkeğin kendisi ve ailesinin geçimini sağlamak için el

---

[614] Ali Duman, "Sadaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 35/383.
[615] İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, "صدق", 10/196.
[616] Cürcâni, *Taʿrîfât*, "صدق", 131.
[617] Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* "Sadaka", 568.
[618] İsfahânî, *Müfredât,* "صدق", 502.
[619] Ali Erbaş vd., *Hayat Rehberi Kur'an Konulu Tefsir*, 4/432-433; Ayetler için bk. el-Bakara 2/196; el-Mücâdele 58/12; el-Bakara 2/280; en-Nisâ 4/92; el-Mâide 5/45.
[620] bk. Müslim, "Zekât", 1014.

emeği ve alın teri ile kazanıp harcadığı malın onun için sadaka olduğunu ifade etmiştir.[621]

Kur'ân'da, ölüm gelmeden önce insanlara, Allah'ın vermiş olduğu rızıktan sadaka vermeleri ve böylece iyilerden olmaları emredilmiştir.[622] Sadakaların fakirlerin hakkı olduğu, açıktan ve gizliden verilebileceği, verilen sadakanın günahların bir kısmına kefaret olduğu da bildirilmektedir.[623]

2. 1. 4. Karz-ı Hasen

"Güzel ödünç"[624] anlamına gelen, toplumsal kalkınmayı destekleyen bir diğer husus ise kişinin gönüllü harcaması "karz-ı hasen"dir. Karz; bir malı aynı misliyle geri almak üzere ihtiyacı olan birine borç vermektir.[625] Yani altın, gümüş, buğday, arpa ve benzeri mislî malın ödünç verilmesi durumunda geri ödenirken de aynı misliyle ödenmesidir.[626] Karz Rabbimizin hoşnut olduğu bir borç ilişkisidir. Yüce Rabbimiz âyet-i kerîme'de şöyle buyurur;

اِنْ تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ شَكُوْرٌ حَلِيْمٌ

"*Eğer siz Allah için ihtiyaç sahiplerine güzel bir borç verirseniz Allah onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar. Allah iyiliğin karşılığını verendir, Halîmdir."*[627]

Karz-ı Hasen âyette, Allah yolunda borç vermek olarak emredilir. Borç geri ödenmek üzere verilen şeydir. Âyetin devamında Allah verdiğiniz şeyi size kat kat geri öder denilmektedir. Mal gönülden gelen samimiyet ve ihlasla Allah'ın emri doğrultusunda sarf edilirse güzel bir borç verilmiş olur ve karşılığı da bire on, bu bedeni ibadetler de yedi yüz ve daha çok katlanarak sevap olarak kişiye geri döner.[628]

Alışveriş, borç alıp verme, insanların birbirleriyle yaptıkları sosyal hayatın getirdiği bir takım ticarî faaliyetlerdir. Ancak yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de

---

[621] İbn Mâce, "Zekât", 12 (No. 2138).
[622] el-Münâfikûn 63/10.
[623] bk. el-Bakara 2/271, 273.
[624] Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali,* 421.
[625] Bilmen, *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kāmusu*, "Karz", 6/94;
[626] Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* "Karz", 361.
[627] et-Tegābün, 64/17; bkz, el-Bakara 2/245; el-Hadîd 57/11.
[628] bk, Zemahşerî, *"el-Keşşâf",* 1114; Beydavî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 5/119.

Allah (c.c.)'a borç verin şeklinde emirler vardır. Es-Samed, el-Ğaniyy (hiçbir şeye muhtaç olmayan, çok zengin…) olan Rabbimiz bu emri doğrultusunda hiçbir karşılık beklemeden sadece O'nun rızâsını gözeterek muhtaç olanlara yardım edilmesini kendisine borç verilmiş olarak kabul eder ve karşılıksız bırakmayacağını, samimi olarak verilen borcun, ahirette kat kat artırılmış olarak kişinin kendisine geri döneceğini bildirir.[629]

Vereni Yüce Allah'a yakınlaştıran ve uhrevî fayda sağlayan karz, alan için de dünyevî yarar sağlamaktadır.[630] Resûlûllah (s.a.s): "Kim Müslüman kardeşinin hâcetini giderirse, Allah (c.c.) da onun kederlerinden bir kederi kıyamet gününde giderip onu ferahlatır."[631] buyurarak din kardeşinin ihtiyacını giderip onun refaha ermesine sebep olanları müjdelemiş, Allah'ın kıyamette o kişilerin ihtiyaçlarını gidereceğini bildirmiştir. Başka bir hadisinde ise karzın sevabının, sadakadan daha fazla olduğunu belirtmiş ve şöyle buyurmuştur: "Mirâca çıkarıldığım zaman Cennet'in kapısının üzerinde 'sadaka karşılığında on misli sevap, borç karşılığında da on sekiz misli sevap vardır' ifadesinin yazılı olduğunu gördüm. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.)'e; borç vermenin sadakadan üstün olmasının hikmeti nedir? dedim. Cebrâîl; çünkü sadaka dileyen kişi bâzen yanında bir şey bulunduğu hâlde dilenir. Fakat borç isteyen kimse, ancak ihtiyaçtan dolayı borçlanmak ister."[632]

Günümüz kapitalist ekonomik düzende, her tür üretim, tüketim ve temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için ödünç alma veya borç vermede faizli sistem uygulanmaktadır. İslâm dini ise faizli işlemleri yasaklayarak, karşılıksız borç verme olan karz-ı haseni altarnatif olarak teşvik eder.[633]

Sonuç olarak; maddî kazancın toplum üzerine etkilerini ele aldığımız bu bölümde, infak, sadaka-zekât ve karz-ı hasen, Kur'ân'da iman edenlere emredilen yardım ve dayanışma olarak görülür. İnfak önce en yakın akrabalara ihtiyaç olsun olmasın yapılır. Zekât verirken de usul ve füru' hariç akrabadan başlamak evladır.

---

[629] bk. et-Tegābün, 64/17; el-Bakara 2/245, 272; el-Hadîd 57/11; el-Müzzemmil 73/20.
[630] Yunus Apaydın, "Karz", *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 24/521.
[631] Buhârî, "Mezâlim", 46 (No.3).
[632] Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen,* trc. Haydar Hatipoğlu, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012), "Sadaka", 19 (No. 2431).
[633] Cengiz Güneş, "Kur'ân'da Ticaretin Uhrevî Boyutu", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 7/1, (2019), 115.

Bu iki malî ibadetin geri ödemesi yoktur. Allah için verilir. Ama karz-ı hasen hiçbir karşılık, menfaat beklenmeden sadece Allah rızâsı için verilen borçtur. Geri ödeme imkânı olan borcunu misliyle geri öder.[634] Bütün bu yapılan yardımların karşılığı ahirette, verene tastamam fazlasıyla mükâfat olarak dönecektir. Müslümanların toplum ve birey için fayda sağlayacak bu tür maddî yardımları yapabilmeleri için çalışıp üretmeleri ve helâl yoldan servet edinmeleri şarttır.

2. 2. İman Etmeyenin Kazancının Toplum Üzerine Etkisi

Kulları yaratan yüce Rabbimiz iman etsin etmesin hepsinin rızkını vermektedir. Kimisine rızkı bol bol verirken kimisine de az verir.[635] Bu bölümde iman etmeyen kişinin maddî kazancının sosyal hayata yansıması ele alınacaktır.

2. 2. 1. Mal Biriktirip Servet Yığmak

Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen kişi için çalışıp kazanmak, sadece dünya hayatının elde edilmesi içindir. Dünyada lüks ve ihtişam içinde yaşamak makam mevki elde etmek tek gayeleridir. Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de mal biriktirenlerin akıbetleri çeşitli âyetlerde açıklanmıştır.

Konuyla alakalı en önde gelen âyetlerin başında Hümeze sûresinin ilk âyetleri dikkati çeker. Rabbimiz; bu âyetlerde;

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ﴿1﴾اَلَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُۥ ﴿2﴾

يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُۥٓ اَخْلَدَهُۥ ﴿3﴾﴾

"Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay haline! . O, malının, kendisini ebedileştirdiğini sanır..."[636] buyurmaktadır.

Mal biriktiren ve onu sürekli sayan kişinin bu tavrından maddeye olan bağlılığı ve cimriliği anlaşılır. Ayrıca başkalarını çekiştirmesi, insanlarla alay etmesi onun servet sahibi biri olduğunu gösterir. Bu kişi hiç ölmeyeceğini

[634] Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsir*, 1/385.
[635] bk. er-Ra'd 13/26.
[636] el-Hümeze 104/1-3.

zanneder.[637] Onun sayıp biriktirdiği malı, makamı, Allah'ın azabından kendisini kurtaramayacaktır.[638]

Kendi servetine güvenerek insanlarla alay eden mağrur kişi bu dünyada sonsuza kadar yaşayacağını zanneder. Yüce Allah (c.c.) bu kişilerin ahirette karşılaşacakları azabı hutame olarak adlandırmış ve yine o azabın nasıl can yakıcı olduğunu da sûrenin devamında açıklamıştır.[639]

İman etmeyenler hayatın sadece bu dünyadan ibaret olduğunu öldükten sonra tekrar dirilişin olmayacağını savunurlar.[640] Bundan dolayı da sahip oldukları mal ve serveti bu dünyada övünç kaynağı, güç ve kuvveti temsil eden yegâne varlık olarak görürler. Ne kadar çok servet sahibi olunursa toplumda ki hâkimiyetlerinin o kadar güçlü olacağına inanırlar. Cahiliye döneminde Mekke müşrikleri maddî yönden güç ve ihtişamlarına güvenerek son gelecek elçinin, Mekke ve Taif'in zenginlerinden birinin olacağını zannediyorlardı.[641] Fakir ve yetim olan Hz. Peygamberi bu yüzden hiç kabullenmek istemediler. Kibir ve gururlarına yenik düşerek iman etmediler.

Kur'ân-ı Kerîm'de *"Çoklukla övünmek sizi, kabirlere varıncaya (ölünceye) kadar oyaladı."* âyetinde, "çokluktan" kastın insanı Allah'ı anmaktan alıkoyan ve kendine çeken mal, mülk, servet, makam, mevkii, evlat ve benzeri her şeydir. Yaşam kalitelerini yükseltmeye çalışan bu kimselerin insanî kalitelerini ayaklar altına alarak bu çokluğun nereden geldiğine bakmaksızın kazanma peşinde koşuşturmaları onları acı sona sürüklemektedir.[642]

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in en azılı düşmanı olan Ebu Leheb'i malı, evladı ve kazancı cehenneme girmekten kurtaramadı. Daha dünya da iken cehennem azabıyla müjdelenmiş, sahip olduğu koca serveti o azaptan kendisini kurtaramamıştır. "*Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu, Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı…"* [643] Mal, iman etmeyen ve onu Allah yolunda

---

[637] Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Ḳur'ân (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri),* trc. Muhammed Han Kayani vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 7/233-234.
[638] Kurtubî, *el-Câmi' li-Aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 22/549.
[639] Geniş bilgi için bk. Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri,* 8/4093.
[640] bk. Yûnus 10/7-8; el-En'âm 6/29; el-Müminûn 23/37.
[641] Geniş bilgi için bk. Sâbûnî, *Sâfvetü't-Tefâsir*, 3/144-145.
[642] Geniş bilgi için bk. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Ḳur'ân, 9/195;* et-Tekâsür 102/1-2.
[643] Geniş bilgi için bk. Bursevî, *Rûḥu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Ḳur'ân*. 10/533-534; Tebbet 111/1-2.

harcamayanlar için cehennemde azap aleti olarak sahibini dağlayacaktır. Altın ve gümüşü biriktirenleri ahirette elem dolu bir azap beklemektedir.[644]

Hz. Peygamber (s.a.s.) "Altınla gümüşün haklarım vermeyen hiçbir altın ve gümüş sahibi yoktur ki kıyamet gününde bunlar ateşten levhalar hâline getirilip de cehennem ateşinde kızdırılarak onlarla sahibinin yanları, alnı ve sırtı dağlanmasın... Bu levhalar soğudukça miktarı elli bin sene olan bir günde kullar arasında verilecek hüküm bitinceyee kadar sahibine azap için tekrar (kızdırılarak) iade edileceklerdir. Nihayet kendisine ya cennete ya cehenneme doğru (giden yolu) gösterilecektir." buyurarak malının hakkını vermeyenleri nasıl bir sonun beklediğini bildirmiştir.[645]

Yüce kitabımızda, toplumların helâkî ve yozlaşmasının en önde gelen nedeni ekonomik refahlarının yüksek olmasından doğan azgınlık ve şımarıklık olduğu bildirilir.[646]

Allah'a ve ahiret gününe iman etmediği halde cömert olan ve insanlara yardım elini uzatan kişinin toplumda itibarı artsa da ahirette ona bir fayda sağlamayacak, sadece dünyalık sermayesine artı değer katacaktır.

2. 2. 2. Gösteriş Yapmak

Gösteriş; görmek, sezmek, hükmüne varmak, anlamak, karar vermek, dile getirmek, sahtesini yapmak gibi anlamlara gelen riyâ ve mürâât kelimesinin karşılıdır.[647] Gösteriş, Allah için yapılması gereken ibadet ve her tür sâlih amelleri insanlara göstermek ve kendini beğendirmek için yapmaktır.[648]

Çeşitli mal varlığına sahip olan Allah'a ve ahirete inanmayan her kişinin sahip olduğu bu sermayesi onun dünyada bir övünç kaynağıdır. Böyle kişilerin toplumsal kalkınmaya bir etkisi olamaz, onlarda amaç varlıklarıyla gösteriş yapmak, çalım satmaktır.

---

[644] bk. et-Tevbe 9/34-35
[645] Müslim, "Zekât" 987.
[646] el-Kasas 28/58.
[647] Ejder Okumuş, "Gösterişli Dindarlık," *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7/ 2, (2006), 18.
[648] Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* "Riyâ", 560.

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de Rabbimiz, bu tip insanlar için Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimsenin kazandıklarından hiçbir şey elde edemeyeceğini, bu kişiler dünyada iyilik yapsalar bile karşılığını alamayacaklarını açıkça bildirmiştir.[649] Allah'ın kendisine vermiş olduğu malla kibir ve gurura kapılan, görsünler diye harcama yapan, iman etmeyen kişiler şeytanın dostudur. Onlar için ahirette alçaltıcı bir azap hazırlanmıştır.[650]

İslâm dini Müslümanlara savaşa veya hayır işlerine çıkarken dahi gösteriş ve riyâdan uzak durmalarını, işlerinde mağrur olmadan tam bir samimiyet ve içtenliği emreder. Mekkeli Müşriklerin Bedir gazvesine çıkarken sergiledikleri gösterişli ziyafetleri, nahoş eğlenceleri, İslâmiyet'in yayılmasına engel olma çabaları, savaş sonunda büyük bir hezimetle sonuçlanmıştır. Müşriklerin yapmış olduğu böyle davranışlardan Müslümanlar nehyedilmiş ve onlara benzememeleri konusunda uyarılmıştır.[651]

Toplum nezdinde statüsünü yüksek göstermek isteyen insan tüketim kültürünün başta gelen unsuru olarak gösterişe yönelir ve lüks harcamalar yapar.[652] Servetiyle insanlara üstünlük sağlayan ve gururlanan bu kimsenin toplum menfaatini düşündüğü söylenemez. Böyleleri toplumda adaletsizliğe neden olur. Sahip oldukları mal güçlüler arasında döner durur.

Kapitalist sistemin dayattığı tüketim anlayışı kişilerde ihtiyacı yokken sürekli bir harcama psikolojisi yaratır. İslâm dini kapitalizmin aşıladığı bu çılgın tüketimi israf olarak tanımlar ve her şeyde orta yol olan ölçülü olmayı emreder. Kapitalizm bir tür inanç olarak düşünüldüğünde tanrısı üretim, mabedi tüketimdir.[653]

---

[649] bk. el-Bakara 2/264.
[650] bk. en-Nisâ 4/36-38.
[651] Geniş bilgi için bk., Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 3/1196; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 4/284.
[652] Meryem Sümeyye Atmaca, "Tüketim Kültürünün Bir Örneği Olarak Kur'ân'da Gösterişçi Dindarlık," *Journal of Analytic Divinity*, 5/1, (2021), 135.
[653] Atmaca, "Tüketim Kültürünün Bir Örneği Olarak Kur'ân'da Gösterişçi Dindarlık," 137.

3 MEŞRÛ KAZANCIN FAYDALARI

Kazancı yılana benzetecek olursak yılan hem zehir hem de panzehir taşır. Malın faydaları insan için panzehir iken tehlikesi ise zehir gibidir. Malın bu özelliğini idrak eden kişi ise malının şerrinden korunma, hayrını elde etme kabiliyetine sahiptir. [654] Hayat yaşadığımız dünyadan ve öldükten sonra gideceğimiz ahiret hayatından ibarettir. Bundan dolayı da kişi iş ve eylemlerinde her iki tarafın selametini düşünerek hareket etmek zorundadır. Sahip olduğu zenginliği ve mal varlığını buna göre tasarruf etmesi gerekir. Kişi meşrû yoldan elde ettiği serveti ve mal varlığını Allah'ın rızası doğrultusunda harcarsa kazancı ona hayırlar, faydalar getirir. Meşrû yoldan kazanıldığı halde dinin tasvip etmediği yerlerde harcanan kazanç kişiyi zarara uğratır. Aynı şekilde gayri meşrû yoldan elde edilen kazanç da sahibine hem bu dünyada hem de ahirette zarar verir. Kazancın faydaları dünyevî ve uhrevî olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3. 1. Meşrû Kazancın Dünyevî Faydaları

Her ne kadar anlatılmaya çalışılsa da kazancın dünya hayatında ki faydaları anlatmakla bitirilmez. Eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insanoğlunun sahip olduğu sıfatına yakışan bir hayat sürdürmesi maddî imkânlarının iyi olmasına bağlıdır. Parası olmayan sefil, başkalarına muhtaç yaşarken, parası olan ise müreffeh bir hayat yaşar. Aslında para kişinin ihtiyacı olanı kolayca elde etmesini sağlar. Rahat ve konforlu hayatın kaynağıdır. Kişinin kazancı kendisine bu rahat ve konforlu hayatı sağlarken aynı zamanda diğer insanlar içinde fayda sağlar. Servet sahibi zengin bir kişinin açtığı iş imkânları sektöründe çalışanlar bundan istifade ederler. Ayrıca kişinin bazı ibadetlerini yapması ve Allah yolunda tasaddukta bulunabilmesi için de belli bir mal varlığına sahip olması şarttır. Zekât, sadaka, hac, infak, kurban gibi ibadetleri yerine getirmenin şartı dinen zengin olmaktır. Bu ibadetleri yerine getiren kul ebedî yurt olan ahiretini de imar etmiş olur. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse kazanç hem dünyevî hem de dinî hayatı hakkıyla yaşayabilmek için olmazsa olmazlardandır.

[654] Gazzâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn,* trc. Mehmet A. Müftüoğlu, (İstanbul: Tuğra Neşriyat, t.y.), 2/507.

3. 2. Meşrû Kazancın Uhrevî Faydaları

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette kazancın Allah yolunda harcanması emredilir. Yapılan harcamaların kat kat geri döneceği ve ebedî kurtuluşa vesile olacağı, onlar için hiçbir üzüntü ve korkuda olamayacağı müjdelenir.[655] Yüce Yaratan'ın bu müjdesine nail olabilmek için kazanılan malı onun rızâsı doğrultusunda infak etmek gerekmektedir. Bunun neticesinde ise ahirette mükâfat, Allah'ın rızâsına nail olmak ve cennette nimetiyle ödüllenmektir.

Cennet, ahirette mümin olan kullara verilecek en güzel ödüldür. Kul dünyada yapıp ettiklerinin karşılığı olarak cenneti hak eder.[656] Genişliği yerler ve gökler kadar olan cennet,[657] Allah'a iman edenler, sâlih amel işleyenler,[658] namazı hakkıyla eda edenler, rızık olarak verilenleri Allah için harcayanlar,[659] Allah'a derinden saygı duyanlar, [660] Allah'tan korkanlar, [661] iyilikte bulunan ihlas ve faziletli olanlar,[662] gibi Yüce Allah'ın razı olacağı her tür ameli yapanlar için vaad edilmiştir.

Yüce Allah cennetin tüm bu güzelliklerinden bahsederken bundan daha üstün olan bir nimetin olduğunu vurguladığı âyette"… *Allah'ın rızâsı ise bunların hepsinden daha büyüktür, işte büyük mutlulukta budur"* [663] buyurarak gerçek mutluluğun kendi rızâsının kazanılması olduğunu ifade etmiştir. el-Fecr sûresinde razı olduğu kullarını cennetine koyacağını, *"Ey huzur içinde olan nefis! Sen ondan*

[655] bk. el-Bakara 2/261-262, 265. 267, 274.
[656] bk. ez-Zuhruf 43/72.
[657] Âl-i İmrân 3/133; el-Hadîd 57/21.
[658] el-Bakara 2/25; el-A'râf 7/43; Yûnus 10/9; el-Hac 22/23; el-Ankebût 29/58; er-Rûm 30/15; Lokmân 31/8; el-Burûc 85/11; en-Nisâ 4/57.
[659] el-Bakara 2/3; Ra'd 13/22; el-Müminûn 23/9;
[660] el-Hicr 15/45-46; en-Nahl 16/30-31; Meryem 19/63; ed-Duhân 44/51-57; Muhammed 47/15-16; Kāf 50/31-34;et-Tûr 52/17; el-Kamer 54/54; en-Nebe 78/31
[661] er-Rahmân 55/46; Âl-i İmrân 3/198.
[662] el-İnsân 76/5.
[663] et-Tevbe 9/72.

razı, o da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir.” [664] ifadesiyle haber vermektedir.

Yüce Yaratan kelâmında, kullarını ebedî âlemde huzur ve mutluluğa ulaşmaları için gayrete davet eder. İman eden kulları için bu dünyada harikulade güzellikler ve nimetler bahşeden Allah (c.c.), mükâfat yeri olan, altından ırmaklar akan, yeşilliklerle donatılmış cennette ise insanoğlunun arzulayacağı her tür nimetleri hazırlamıştır. Görkemli ve ihtişamlı hayatın olacağı bu yurtta, insanlar için çeşit çeşit elbiseler ve zinet eşyaları vaat edilmiştir. İşte bu güzelliğe ulaşmanın yolu, dünya hayatında mükâfatı büyük olan, ebedî ve eşsiz mutluluğun olacağı cennet yurdunu kazanmak için yarışmaktır. Ancak asıl en büyük ödül ise Allah (c.c.)’ın rızâsı ve hoşnutluğuna kavuşmaktır.[665]

Sonuç olarak ifade edilirse, ebedî kazancın cenneti kazanmak olmadığı asıl olanın rızâ-i ilâhînin kazanılması olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu güzelliklere ulaşabilmenin temelinde dünya hayatında insanın maddî ve mânevî varlığını Allah yolunda harcaması gerekir. Ebedî yurdun kazanılmasının temelinin sa‘y etmek olduğunu milli şâir Mehmed Akif Ersoy şu dizelerinde dile getirmiştir:

“Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;

Çalış çalış ki bekâ sa'y olursa hak edilir.”[666]

[664] el-Fecr 89/27-30.
[665] Ali Erbaş vd., *Hayat Rehberi Kur’ân (Konulu Tefsir),* (İstanbul: DİB Yayınları, 2021), 5/611.
[666] Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, 4/228.

4. KAZANCI MEŞRÛ OLMAYAN YERLERDE KULLANMANIN NETİCELERİ

Kazancı sadece para, mal mülk servet olarak algılamamak gerekir. Bunlar tabii ki olmazsa olmaz denilenlerdir. İnsanoğluna verilen bütün nimetler onun için bir kazançtır. Sağlık, güzellik, boy bos, aile, evlat, meslek, kariyer vb. her tür nimet kişinin sahip olduğu kazanımlardır. Emanet olarak verilen tüm bunlar Yaratan'a şükrü gerektirir. Allah'ın kuralları doğrultusunda kullanılırsa ebedî mutluluk, gerçek kazanç olur. Sağlığını, güzelliğini gayri meşrû yollarda harcayan ve bu yollardan zengin olanlar sadece geçici bir menfaate sahip olurlar.

Bireyler İslâm fıtratı üzerine doğan o masum evlatlarının, Allah'a isyan eden bir kul olarak yetişmesine sebep olurlarsa onlar için o evlatlar sadaka-i cariye olmaktan ziyade nar-ı cehennem olur. Sahip olduğu mesleğiyle övünenler, mesleğini hakkıyla yapmayanların elde ettikleri gelirleri de bu dünyadan öteye geçemez, ebedî âlemde hüsran olarak karşılarına çıkar. İslâm tarihinde ve Kur'ân kıssalarında görüldüğü üzere nice kavimler ve şahıslar servetleri yüzünden helâk olmuşlardır. Güvendikleri o yok olmaz zannettikleri malları mülkleri yerle yeksan olmuştur. Rabbimiz Kur'ân' da kıssaları bize sunarken öğüt almamızı bunlardan ders çıkarmamızı emreder. Kazancı yanlış yerlerde harcamak kişiyi hem dünya da hem de ahirette zarara uğratır. Yanlış yerlerde harcanan kazancın sonuçları dünyevî ve uhrevî olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4. 1. Dünyada Neticeleri

Bazı insanları sahip olduğu mal varlığı her daim mutlu, huzurlu etmeyebilir. Kimileri dünyada hiç üzüntü, elem, keder çekmeden bolluk ve refah içinde yaşayıp ömrünü tamamlayarak ahirete göçüp gider. Ama kimileri için ise servet, daha dünyada iken zararlı olmaya başlar. Şu şekilde izah edilebilir:

4. 1. 1. Kulluktan Uzaklaşmatırması/Gaflete Düşürmesi

Her Müslüman için geçerli olmasa da genellikle insanoğlunun ne kadar çok mal varlığı olursa o kadar çok meşguliyeti olur. Kendini malına adar. Onun peşinde koşarken ibadet etmeye zamanı bile olmaz. Mümin olduğu halde iş meşgalesinden dolayı namaza vakit bulamayanlar, zengin olduğu halde hac ibadetini erteleyip yapamayanlar veya malım eksilir korkusuyla malının zekâtını

veremeyenler için, sahip olunan o servet, Allah'a ibadete engel olur ve kul dünyaya geliş amacını unutur. Yüce kitabımız Kur'ân'da, mal ve evladın kişinin imtihanı olduğu, Allah'ı anmaktan alıkoyabileceğini belirterek dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.[667]

Malıyla meşgul olmaktan dolayı Allah'a kulluktan uzaklaşan kişi gaflete düşer. Kendini toparlayamaz. Allah'ın kendisine rızık olarak verdiği servetini kendi benliğinden bilir hakikati unutur. Karun misali hareket eder.[668]

4. 1. 2. Kötü Alışkanlıklar Edinmesine Neden Olması

Bazı kişiler kazancının daha da fazla olması için faizli ticarete atılırlar. Tefecilik yapar. Borsaya girer. Beraberinde içki, kumar, rüşvet her tür kötü alışkanlıklar birbiri ardınca gelmeye başlar.

Gaflette olan bu tür insanlar nefsanî arzuların esiri olup günah bataklığına dalarlar. Nefis haram olan şeyleri arzular ve kişinin helâkine sebep olur. Merhamet, acıma duygusu kalmaz. Ben çalıştım ben kazandım çalış senin de olsun mantığıyla hareket ederler ve yetimi, isteyeni, yoksulu aşağılarlar en küçük yardımda dahi bulunmazlar. İsraf, gösteriş had safhadadır. Hayatları yemekten içmekten gezmekten ibarettir. Varlıkları ihtiyaç ve isteklerini daha da artırır.[669]

4. 1. 3. Aile ve Sosyal Hayatın Bitmesine Neden Olması

Mal ve servetlerine güvenen böyle kişilerde aile de bitmiştir. Saygı sevgi yoktur. Kadın başka âlemlerde gezip tozarken adamda başka âlemlerde dolaşır. Çocuklarda bu hoş olmayan ortamlarda yetişir. Gelecekte o anne baba için isyankâr bir evlat olur. İçki, kumar derken ailede şiddet eziyet başlar yuvaların dağılmasına neden olur. Sosyal ortamları kendi çevreleridir. Tabiri caizse o çevre kurtlar sofrasıdır. Herkes maddî çıkar için oradadır, Birbirinin menfaati düşünülmez.

---

[667] bk. el-Münâfikûn 63/9; et-Tegābün 64/15.
[668] bk. el-Kasas 28/76-81.
[669] Gazzâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*, 3/525.

4. 1. 4. Malın Elinden Çıkması ile İflas Etmesi

Kişinin en büyük kaybı o çok güvendiği bağlandığı mal varlığının elden gitmesi ile iflas etmesidir. İflas; malın bitmesi, bozuk paraya muhtaç haline gelmektir. İflas edene müflis denmektedir.[670] Kişi kazandığı mal varlığınının zekâtını vermez, hesapsızca saçıp savurur, dinen caiz olmayan yerlerde nahoş bir şekilde harcarsa o malı elinden çıkar gider. O da başkasına muhtaç kalır.

el-Melik olan Allah (c.c.), mülkün gerçek sahibidir, kullar malın emanetçileridir. Kişinin felaketine neden olan serveti ise malı, kendi mülkleri gibi görmeleri ve kendi tasarruflarında kullanmalarındandır. Mülkün emanet olduğu bilinciyle hareket edilseydi bu belâ ve musibetlerden bertaraf olurlardı.[671]

4. 2. Ahirette Neticeleri: Cehennem Azabı ve Ebedî Hüsran

Asıl önemli olan ebedî kurtuluştur. Nihayetinde dünya hayatı geçici fânîdir. Dünyadaki kazanıma dikkat çeken âyet-i kerime'de Allah Teâlâ'nın yasakladığı, gizli açık, görünen görünmeyen her şeyden uzak durulması gerektiği aksi takdirde günah olarak karşılarına çıkarılacağı "günah kazananlar cezalandırılacaktır" ikazıyla haber verilmektedir.[672]

Cehennem, Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan karşı gelen günahkârlar için hazırlanmış bir ceza yeridir. Kur'ân-ı Ker'îm'de pek çok âyette cehenneme gireceklerin kimler olduğu, orada çekilecek azap ve cezanın çeşitleri ve nasıl olacağı açıklanmıştır. Yüce Rabbimiz bunların: Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlar, Kazandığı malını Allah'ın dinine engel olmak için harcayanlar, Haddi aşan ve âyetleri inkâr edenler, Allah'tan başkasına kulluk edenler, Kıyamet gününü yalanlayanlar, Kitabı ve elçileri yalanlayanlar, Allah'a şirk koşanlar, Kibirlenip böbürlenen haksız yere şımaranlar, Hesaba çekilmeyi ummayanlar, Mal toplayan ve devamlı sayan, insanlarla alay eden, lakap takanlar, Serveti

---

[670] Fahrettin Atar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, "İflâs", (İstanbul: TDV. Yayınları, 200), 21/509.
[671] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkī el-Hanbelî (İbn Kayyim el-Cevziyye), *İki Hicret Yolu Dünya ve Ahiret Mutluluğunun Kapısı,* trc. Mahmut Sevim, (İstanbul: Polen Yayınları, 2008), 30.
[672] Yazır, *Hak Dînî Kur'ân Dili*, 3/541-542.

biriktirip Allah (c.c.) yolunda harcamayanlar, Yetimi itip kakan, yoksulu doyurmayanlar olduğunu bildirmiştir.[673]

İnsanı kuşatan bu felâketin nedeni dünyada kazandığı kötülüklerdir.[674] Yüce Allah (c.c.), bugün özür dilemenizin hiçbir faydası yoktur, siz ancak ve ancak yaptığınızın karşılığını çekiyorsunuz,[675] buyurarak insanın kendi kendisinin felaketine neden olduğunu ifade eder. Yüce Rabbimiz Kur'ân'da: "*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun*,"[676] diyerek kullarını azaba karşı uyarmıştır.

İnsanın dünyadaki tercihleri ahiretteki halini belirler. Dünyada yaratıcısını görmezden gelerek onu emirlerine karşı vurdumduymaz bir davranış sergileyen kişi ebedî hayatta elim bir azapla karşılık bulur. Kimisi de dünya da yaratıcısın emir ve nehiylerine tam bir teslimiyetle sarılır hayatını ona göre tanzim ederse ahirette cennetle mükâfatlandırılır. Cennet nasıl iman eden ve iyilik yapanların mükâfat yeri ise cehennem de tam tersi inanmayanların ve her tür kötü fiil ve eylemleri işleyenlerin cezalandırılacağı bir mekândır.

[673] Geniş bilgi için bk. el-Enfâl 8/36-37; et-Tevbe 9/34, 35; Tâhâ 20/127; el-Enbiyâ 21/98; el-Furkān 25/11; el-Mümin 40/70, 74, 75; en-Nebe 78/27-28; el-Hümeze 104/1-2; el-Maûn 107/1-7.
[674] ez-Zümer 39/48.
[675] et-Tahrîm 66/7.
[676] et-Tahrîm 66/6.

SONUÇ

İnsanın dünya ve ahiret mutluluğunun sağlanması, dinin hayata uygulanması ile mümkündür. İslâm dini sosyal hayatta adaleti eşitliği sağlayarak toplumun düzen ve huzurunu muhafaza etmeyi amaçlar. İnsanlar arası iletişim etkileşim hep bir alışveriş hukukuna dayanır. Yardımlaşma, dayanışma ve kalkınmanın temelini alışveriş mübadelesi oluşturur. İnsanlığın yol haritası olan Yüce Kitabımız'da alışveriş ile ilgili ilkeler belirlenmiş kişilerin bu esaslar çerçevesinde ticârî muamelelerde bulunmaları emredilmiştir.

el-Melik olan Yüce Rabbimiz mülkün gerçek sahibidir. Dünyaya gönderiliş amacı kulluk olan insana bahşedilen canı, malı, serveti, evlatları vb. her şeyi birer emanettir. Zamanı dolunca emanetler ehline teslim edilecektir. Önemli olan emanetleri sahibine zayi etmeden teslim edebilmektir. Dünya hayatının geçici bir faydalanma, ahiretin ise asıl yurt olduğunu bildiren Yüce Allah (c.c), *"Allah'ın sana verdiği şeylerle ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma."* emriyle geçici olanı değil asıl olanı elde etmek için uğraşın, size bu dünyada verilmiş olan her tür mal varlığınızla ahiret için hazırlık yapın uyarısında bulunur. Bu da dünyalık geçinme vasıtası olan servetin, ebedî yurt ahiretin kazanılması için Allah rızası yolunda sarf edilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Biz de bu çalışmamızda insanoğlunun hayatına yön veren, hayatının şekillenmesinde önemli yeri olan kazanç hususunu Kur'ân merkezli ele aldık.

Kazanç kelimesi Türkçe bir kelime olduğu için Kur'ân'ı Kerîm'de kazancı ifade eden, kesb, hayr, ticaret, mal, sa'y, rızık, kenz, nimet, hars, bey', iştira, meta', fevz, amel ve ecir kavramları kullanılmıştır. Bu kavramlardan ecir, fevz ve hayr genel olarak mânevî kazanım anlamına gelirken diğer kavramlar daha çok maddî kazaç anlamında kullanılmıştır. Kazancın zıt anlamlısı olarak, hüsran, azap, ceza, bâtıl, fesat ve buhl/şuhl kavramları kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kavramları incelediğimizde kavramlardaki kazanç anlamının hem gerçek olan, insanın ihtiyaçlarını karşılayan maddî değerleri (para,

mal, mülk…) hem de Allah rızâsı, sevap, günah gibi mânevî değerleri kazanmayı ifade ettiğini gördük.

İnsanoğluna bahşedilen her nimet onun için bir kazançtır. Bunlardan para, mal, mülk, sağlık, evlat vb. maddî olan şeyler kazanç olarak ifade edilirken, sahip olunan ahlâkî özellikler ise kazanım olarak anlam bulmaktadır. Cömertlik, saygı, sevgi, tevazü, hoşgörü, bağışlama ve benzeri hasletler güzel ahlâkı oluştururken; cimrilik, yalan, hile, aldatma, kibir, gurur gibi vasıflarda da dinimizde yasaklanan davranışlardır. Kişide maddî anlamdaki kazanç ile mânevî anlamdaki kazanımlar birleştiğinde yapılan işler anlam bulur. Zîra Yüce Rabbimiz Kur'ân'da, zekât ve sadaka gibi malî ibadetleri yaparken "*başa kakmadan, gönül incitmeden"* yapmamızı emrederek kulun ahlâkî kazanımlarına dikkat çeker ve yaptığınız ibadetleri boşa çıkarmayın uyarısında bulunur. Hz. Peygamber (s.a.s) "Allah sizin şekillerinize ve mallarınıza bakmaz ancak kalblerinize ve amellerinize bakar." nebevi sözüyle mânevî kazanım olan güzel ahlâkın önemine vurgu yapmıştır. Bu hususlardan anlaşıldığına göre kişinin sahip olduğu maddî kazancın infakı, halis niyetle yapıldığı takdirde Allah katında kabul olmaktadır.

İnsan gereksinimlerini karşılayan maddî kazancı elde etmenin yollarını İslâm dini meşrû ve bâtıl olmak üzere ikiye ayırmıştır. Meşrû yani hak olan kazanç, helâl yoldan temiz olan şeylerden elde edilen kazanç olup; ticaret, ziraat, sanat, kişinin edindiği mesleği gibi faaliyetlerdir. Meşrû olmayan bâtıl kazanç, haram yollarla, haksız fiillerle ele geçirilen kazanç olup; faiz, rüşvet, kumar, gasp, hırsızlık, hile, yalan, aldatma, fuhuş, israf, yetim malı yemek, ölçü ve tartıda hile yapmak gibi dinin yasakladığı faaliyetlerdir.

Mânevî kazanç yolları; Allah'a iman etmek, sâlih amel işlemek, Allah yolunda cihat etmek ve Allah'ın rızâsını kazanmaya çalışmak olarak karşımıza çıkamaktadır.

Kişinin kazancı hem kendisine hem de topluma yöneliktir. Allah'a ve ahiret gününe iman eden müminin kazancı, zekât-sadaka, infak, karz olarak topluma dönmektedir. İnsanın hem dünyada hem de ahirette kurtuluşuna vesiledir. Allah için yaptıkları her şey ahirette ödül olarak karşılarına çıkacak ve ebedî mutluluğa kavuşacaklardır. İnanmayanların kazancı ise mal biriktirerek serveti

çoğaltmak ve gösteriş yapmaktan ibaret olup yalnızca bu dünyanın zinetidir. Onlar bu dünyada refah içinde bir hayat sürseler dahi ahirette dünyalık servetlerinin onlara hiçbir faydası olamayacak, kazandıkları şeyler cehennemde azap olarak onları kuşatacak ebedî hüsrana uğrayacaklardır.

Ayrıca, Kur'ân'ın kazanmaya yüklediği mânânın geçici olan dünyalık bir sermaye kazanmak olmadığı, asıl kazancın, dünya hayatında maddî ve manevî ihtiyaçların giderilmesi için insanoğluna verilen her tür nimetin Allah yolunda sarf edilerek rızâ-i ilâhiyi kazanmak olduğu anlaşılmıştır. Fâni olan dünya hayatında huzurlu ve mutlu bir yaşantı sürdürebilmenin temeli emek verilen bir gayrete bağlıdır. Ebedî yurt ahiret saadeti de bu dünyadaki gayrete tabidir. Çalışıp kazanmak da asıl hedef Allah'ın rızâsını kazanarak ebedî mutluluğa ulaşmaktır. Burada yaşadığımız hayat bir vasıtadır. Bu hayatın tarlası güzel ekilirse ahirette hasatı da güzel olur. Gaye dünya tarlasından geçerken ahiret yurduna eli boş gitmemektir.

Dünya nimetlerine ulaşılması gereken asıl amaç değil, ahirete ulaştıran araç olarak görülmesi gerektiği mesajı verilmiştir. Mânevî olan ahiret yurdunun kazanılması için maddî olan her tür imkânların Allah'ın rızâsı doğrultusunda infak edilmesinin gerekli olduğu anlaşılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyetlerde Allah'a ve peygamberine iman eden, can ve mal ile Allah yolunda cihat edenler, Doğruluktan ayrılmayanlar, Allah yolunda savaşıp şehit olanlar, Allah'ın kitabını okuyanlar, namaz kılanlar ve kendilerine rızık olarak verilen şeylerden, gizli ve açıktan Allah yolunda harcayanlar vb. gibiler en büyük kazancı elde edenler olarak bildirilmiştir.

Kur'ân gerçek kazancın nasıl ve ne şekilde olması gerektiğini açıklayarak İslâm iktisadının esaslarını belirlemiştir. Mânevî kazanca ulaştıracak yollar Yüce kitabımız Kur'ân'da el-Asr sûresinde özet olarak sunulmuştur. İmam Şâfiî (öl. 204/820) hazretleri "Kur'ân'da sadece el-Asr sûresi olsaydı şu pek kısa sûre bile insanların dünya ve ahiret mutluluklarının teminine yeterdi." buyurmuştur. Sahabe-i kiram bir araya geldiğinde birbirlerine el-Asr sûresini okumadan ayrılmazlarmış. Biz de çalışmamızı gerçek mutluluğa eriştirecek mânevî kazanç yöntemlerinin yer aldığı bu veciz sûre ile noktalayalım:

"Zamana yemin ederim, şüphesiz kâfir ve isyankâr insan kesinlikle ziyan içindedir. Ancak, iman eden sâlih ameller işleyen, birbirlerine hakkı, imanı, İslam'ı ve Allah'a itaati tavsiye eden ve birbirlerine ibadetlere devam etmeyi, musibetlere ve haramlara karşı sabırlı olmayı tavsiye eden kimseler ziyanda değillerdir."

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l Kerîm.* 1 Cilt. Kahire: Dâru'l- Kutubi'l-Mısriyye, 1364/194.

İbn Acibe, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî *el Baḥru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-Mecîd.* thk. Ahmed el-Kurâşî Reslân. Kahire: 1999/1419.

el-Aclûnî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mûsâ. *Keşfu'l-Hafâʾ,* nşr. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed. Dımeşk: Mektebetu'l-İlmi'l-Hadis t.y.

Affâne, Hüsameddîn. *Fıkhî ve Ahlâkî Yönleriyle İslâm'da Ticaret.* trc. Servet Bayındır. İstanbul: Karınca-Polen Yayınları, 2017.

Akar, Muhlis-Ercan Eser. *Zekâtı Anlamak.* Ankara: DİB Yayınları, 2. Baskı, 2012.

Altuntaş, Halil. "Terazinin Dili Tutulunca". *Diyanet Aylık Dergi.* 271 (Temmuz 2013), 1-80.

Apaydın, Yunus. "Karz". *İslâm Ansiklopedisi.* 24/520-525. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

Arı, Abdüsselam. "Yetim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/501 503. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Atar, Fahrettin. "İflâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/509-512. İstanbul: TDV. Yayınları, 2000.

Atmaca, Meryem Sümeyye. *"Tüketim Kültürünün Bir Örneği Olarak Kur'ân'da Gösterişçi Dindarlık."* Journal of Analytic Divinity. 5/1 (Nisan 2021), 129-149.

el-Âlûsî, Ebu's-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî. *Rûḥu'l-Meʿânî fî Tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-ʿAẓîm ve's-Sebʿi'l-Meṯânî.* thk. Ali Abdulbârî Atıyye. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- İlmiyye, 1. Baskı, 1415/1994.

Bardakoğlu, Ali. *Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi.* İstanbul: y.y. 1988.

--------"Kumar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26/364-367. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Bayındır, Gürkan. "Kumar ve Şans Oyunlarına Toplumsal Bakış: Niğde Örneği." *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*. 2/2 (2018), 58-83.

el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissunne el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meʿâlimu't-Tenzîl*. Riyad: Dâru't-Taybe, 1409.

el-Behiyy, Muhammed. *Kur'ân'da İtikadî ve Amelî Kavramalar.* çev. Ömer Aydın, İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.

Berk, Adil. "Fevz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 12/506. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Beki, Abdulaziz. *İslâm'da Ticaret Ahlâkı.* Kayseri: Bekke, 1. Baskı, 2005.

el-Beydâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullāh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. haz. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, y.y.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

---------- *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kāmusu.* İstanbul: Bilmen Yayınevi, t.y.

---------- *Büyük İslam İlmihali*. sad. Mehmet Talu vd. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiʿu's-Saḥîḥ*. thk. Abdülkâdir Şeybe El Ahmed. Riyad: y.y. 1. Baskı, 2009/1429.

Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûḥu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Ḳurʾân*. İstanbul: Osmanlı Matbaası, 1928.

Cânan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Baskı, 1998.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcu'l-luġa. Ṣıḥâḥu'l-luġa, eṣ-Ṣıḥâḥ fi'l-luġa.* thk. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. Kahire: Dârul-Hadis Yayınevi, 2009/1430.

el-Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. *et-Taʿrîfât.* thk. Muhammed b. Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dârü'l-Fadîlet, 2004/1419.

Coşan, Kadri Ziyaettin. *Hitab Açısından Kur'ân-ı Kerîm'in Zaman ve Mekan Boyutu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008.

---------- "Kurân-ı Kerim'in Zamânâ Bakışını Yansıtan Bazı Temel Kavramlar ve Yaşam Arasındaki Anlam İlişkileri". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2/1 (2018). 36-53.

Çağrıcı, Mustafa. "Kesb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 25/302-304. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

---------- "Hayr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/46-49. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

---------- "Meta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/398-399. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Çalışkan, Necmettin. "Kur'ân'da Ticarî Ahlâk Kuralları ve Günümüzdeki Yansımaları". *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/ 1 (2018). 22-42.

Çalıkçı, Aynur. *Oynarken Tükenmek: Kumar.* Ankara: DİB Yayınları, 1. Baskı. 2008.

Çapak, İsmail. *Kur'ân ve Ekonomi.* İstanbul: Miras Yayınları, 1. Basım, 2018.

Çınar, Aziz. *İnkâr Bahaneleri.* Ankara: TDV Yayınları, 1. Baskı. 2020.

Davudoğlu, Ahmed. *Mevkufat Mültekâ Tercümesi*. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2013.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Beyrut Lübnan: Dâru'l-Risâletil-Arabiyye, 1. Baskı, 1430/2009.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat.* Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010.

ed-Dâmeğânî, Hüseyin b. Muhammed. *Kâmusu'l Kur'ân (vücûh ve nezâir).* Beyrut-Lübnan: Dârul-İlm li'l-Melâyîn, 1923.

Doğrul, Ömer Rızâ. *Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerîm'in Tercüme ve Tefsîr-i Şerîfi.* İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık, 3. Baskı, 1955.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali.* İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Dönmez, İbrahim Kâfi. *İslâmda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006.

Duman, Ali. "Sadaka". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 35/383. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.

Er, İzzet. "Zekâtın Mânevî ve Sosyo-Ekonomik Anlamı". *Din ve Hayat İstanbul Müftülüğü Dergisi.* 29, (2016), 65.

Erbaş, Ali vd. *Hayat Rehberi Kur'ân (Konulu Tefsir).* İstanbul: DİB Yayınları, 1. Baskı, 2021.

Erkan, Arif. *el-Beyan (Arapça-Türkçe Sözlük).* İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006.

Esoy, Arif. "İslâm İktisadı ve İktisadî Yapısı: İnsan Merkezli Fıtrî İktisad ve İktisadî Yapısı". *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi.* 1, (2015), 37-64.

Ersoy, Mehmed Âkif. *Safahat.* haz. Hüseyin Su-Abdurrahim Karadeniz. Ankara: Hece Yayınları, 2. Baskı. 2009.

Ertürk, Kübra. *Fıkıhta Faiz Konusu Mallar.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed. *el-Ḳāmûsu'l-Muhît.* Beyrut: Dar El Kitab El Azeli, 2010/1431.

Gazzâlî, Hüccetu'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *İḥyâ'ü ʿUlûmi'd-Dîn.* trc. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.

Geylani, Abdulkadir. *Geylani Tefsiri*. thk. Muhammed Fadıl Ceylani. trc. Ahmet Yılmaz. İstanbul: Ceylani İlim Araştırma ve Yayın Merkezi, 1. Baskı, 2012.

Gölcük, Şerafettin. "Rızık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/73-74. Ankara: TDV Yayınları, 2008.

Görmez, Mehmet vd. *Hadislerle İslâm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Baskı, 2015.

Gurâbzâde Ahmed Efendi. *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr.* haz. Mehmet Akif Alpaydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Baskı, 2016.

Günay, Hacı Mehmet. "Tağrir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/375-376. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Güneş, Cengiz. "Kur'ân'ın Ticaret Dili ve Kavramları." *UMDE Dini Teknikler Dergisi.* 2/1 (1 Temmuz 2019), 101-125.

----------"Kur'ân'da Ticaretin Uhrevî Boyutu". *Tokat Gaziosmanpaşa Ünivesitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.*7/1, (2019), 101-124.

İbn Haldûn, Ebu Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el Hadramî el Mağribî et-Tûnisî. *Mukaddime,* haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 6. Baskı, 2009.

Halisçelik, Ergül vd. *Teknik Terimler Sözlüğü.* Ankara: y.y. 2008.

el-Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l ʿAyn.* thk. Abdülhamid Hindavi, 1 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, 1424/2003.

Hasîrîzâde Elif Efendi. *en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân*. haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

el-Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. *Lubâbu't-Teʾvîl fî Meʿâni't-Tenzîl (Tefsîrü'l-Hâzin).* Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1425/2004.

el-Heytemî, Ebü'l Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sa'dî. *İslâm'da Helâller ve Haramlar*. trc. Ahmed Serdaroğlu-Lütfi Şentürk. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017.

İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Selâhattin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Basım, 1991.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdu'l-Mesîr fî ʿİlmi't-Tefsîr.* Beyrut: Mektebetü'l İslâmî, 1984/1404.

el-İsfahânî, Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb. *Mufredâtu Elfâẓi'l-Ḳurʾân (el-Mufredât fî Garîbi'l-Ḳurʾân)*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dımaşk. Beyrut; Dâru'l-Kalem, Dâru'ş-Şamiyye, 4. Baskı, 1997-1418.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkī el-Hanbelî. *İki Hicret Yolu Dünya ve Ahiret Mutluluğunun Kapısı.* trc. Mahmut Sevim. İstanbul: PolenYayınları, 2008.

Kaçak, Hasan. "Mal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/461-465. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Karagöz, İsmail vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü.* Ankara: DİB. Yayınları, 5. Baskı, 2010.

Karagöz, İsmail. *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli.* Ankara: Kar Yayınları, 1. Baskı, 2020.

---------- *İlahî Çağrı.* Ankara: TDV. Yayınları, 5. Baskı, 2014.

---------- *İlahî Yasaklar.* Ankara: TDV. Yayınları, 3. Baskı, 2016.

---------- *Kur'ân'dan Mesajlar.* Ankara: TDV. Yayınları, 3. Baskı. 2018.

---------- *İlahî Emirler.* Ankara: TDV. Yayınları, 3. Baskı, 2016.

---------- *İman İlmihali*. Âmentü Şerhi. Ankara: TDV. Yayınları, 3.ç Baskı, 2014.

---------- *Kur'ân-ı Anlamak Kırk Ayet ve Yorumu.* Ankara: TDV. Yayınları, 6. Baskı. 2015.

---------- *Ayet ve Hadislerin Işığında Helal Mekruh ve Haramlar*. Ankara: TDV. Yayınları, 2016.

Karaman, Fikret vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü.* Ankara: DİB. Yayınları, 2006.

Karaman, Fikret. *Din ve Sosyal Hayat.* Ankara: DİB Yayınları, 1. Baskı. 2011.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Meâli.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Baskı, 2017.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir.* Ankara: D.İ.B. Yayınları, 4. Baskı, 2012.

Kallek, Cengiz. "Ticaret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 41/144-147. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Kaya, Ali. *Kur'ân'da Azap.* Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Kerimoğlu, Yusuf. *Kelimeler ve Kavramlar Sözlüğü.* İstanbul: İnkılâp Yayınları, 22. Baskı, 2018.

İbn Kesîr. Ebu'l-Fidâ' İmâduddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî. *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-ʿAzîm.*Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1998/1418.

----------*Muhtasar Tefsir İbn Kesîr,* thk. Muhammed Ali Sâbûnî. Kahire: Dârüs Sâbûnî. y.y.

Koç, Turan. "Sanat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 36/90-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Köse, Saffet. "Hile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/28-29. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

el-Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Muhtâru. *Tefsiri'l- Kurtûbî el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân.* thk. Tevfik Hakim. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1. Baskı, 1977-896.

Luvîs Ma'lûf el-Yesûî. *el-Müncid fi'l-Luġa*. Beyrut: Dârül-Meşrik, 1986.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkī. Kâhire, Dâru İhyâi'l- Kütübi'l-'Arabiyye. 1373/1953.

İbn Manzûr. Ebü'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfiî, *Lisânuu'l-ʿArab.* 1 Cilt. İran: Neşru Edebi'l-Havze, 1363/1405.

Mehmed Zihni Efendi. *Ni'met-i İslâm.* sad. M. Rahmi. İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1978.

el-Mergīnânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergānî. *el-Hidâye.* trc. Ahmed Meylâni. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2001.

Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Ḳurʾân.* trc. Muhammed Han Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

el-Mevsılî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullāh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İḫtiyâr Li-Taʿlîli'l-Muḫtâr.* trc. Mehmet Keskin. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 6. Baskı, 2013.

Molla Hüsrev. *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerḥi Ġureri'l-Aḥkâm.* çev. Arif Erkan. İstanbul: Eser Neşriyat, 1980.

Muhammed Hâdi el Lahham vd. *el Kâmus.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2005.

Muhammed Sâlih Ali Mustafa. *Kur'ân-ı Kerîm'de Tevhid Esasları*. trc. Ali Nar. İstanbul: Ölçü Yayınları, 1996.

Mukātil b. Süleymân. Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *et-Tefsîrü'l-Kebîr* (Tefsîru Muḳātil b. Süleymân). thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut-Lübnan: Müessetü't-Tarihi'l-Arabî, 1. Baskı, 2002/1423.

----------*Kur'ân Terimleri Sözlüğü (el-Eşbâh ve'n-Neẓâʾir fi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm).* thk. Abdullah Mahmud Şehhate, trc. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları, 2. Baskı, 2016.

Mustafa, İbrâhim vd. *el-Muʿcemü'l-Vasîṭ.* İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye. t.y.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiʿu'ṣ-Saḥîḥ.* Beyrut: Dârü'l-Fikr Yayınları, 2003/1424.

en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-Tenzîl ve Haḳāʾiḳu't-Teʾvîl.* thk. Yusuf Ali Bedevi. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Baskı, 1998-1419.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Riyâżü'ṣ-Sâliḥîn.* trc. M. Yaşar Kandemir vd. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.

Okcu, Abdulmecit. "Nisâ Sûresi 29. Âyette Geçen 'Ticâret' Kelimesinin Farklı Okunuşları ve Hukûkî Yansımaları". *Ekev Akademi Dergisi.* 19 (2015), 257-276.

Okumuş, Ejder. "Gösterişli Dindarlık". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi.* 7/ 2, (2006). 17-35.

Olguner, Fahrettin. “Bâtıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 5/147-148. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Özel, Ahmet. “Cihad*”. İslâm Ansiklopedisi*. 7/531-534. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Pusmaz, Durak. “Kur’ân’da Fey Kavramı”. *Usul İslâm Araştırmaları.* (2009), 12/12, 29.

----------“Kur’ân-ı Kerîm’de İnfak Kavramı”. *Diyanet İlmî Dergi.* 35/4, (EkimKasım-Aralık 1999), 49-56.

er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtîḥu’l-Ğayb (et-Tefsîrü’l-Kebîr).* Kahire: Behîmetül Mısrıyye, 1938-1357.

es-Sa‘lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. *el-Keşf ve’l-Beyân ʿan Tefsîri’l-Ḳurʾân (et-Tefsîrü’l-kebîr, Tefsîrü’s̱-S̱aʿlebî).* thk. Seyyid Kesrevî Hasan. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Sâfvetü't-Tefâsir*. Kahire: Darü’s-Sabûnî, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, 14. Baskı, 2009/5004.

Serinsu, Ahmed Nedim vd. *Dini Terimler Sözlüğü*. Ankara: M.E.B. Yayınları, 2009.

Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm b. Hüseyn eş-Şâzilî. *İslâm Kapitalizm Çatışması.* çev. Kamil M. Çetiner. İstanbul: Bekâ Yayınları, 2019.

Sinanoğlu, Mustafa. “Hüsran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 19/35-36. İstanbul: T.D.V. Yayınları, 1999.

es-Süyûtî, Ebu’l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el Hudayrî eş-Şâfiî. *ed-Durru'l-Mensûr fi’t-Tefsir bi’l-Me’sur*. thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Kahire: Merkez Hicr li’l-buhus ve’d-Diraseti’l-Arabiyyeti ve’l-İslâmiyyeti, 1. Baskı, 1424/2004.

----------*Tefsîru’l-Celâleyn.* İstanbul: Mektebetü’l Mahmudiyye, y.y.

----------*ed-Durru'1-Mensur fi’t Tefsir Bi’l-Me’sur (Hadislerle Kur’ân Tefsiri).* trc. Hüseyin Yıldız, (İstanbul: Ocak yayınları, 2012), 7/307.

----------*el-Câmiʿu'ş-Sağīr.* trc. Seyit Avcı. Konya: Serhat Kitabevi, y.y. Şahin, Davut. "Kur'ân'da Genel Anlamlı Bir Kelime: Nimet". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi.* 20/2, (2016), 207-234.

Şahin, İskender. "Kur'ân'da Kesb Kavramının Anlam Çerçevesi". *Amasya İlahiyat Dergisi,* 13, (Aralık 2019), 79-113.

eş-Şâzelî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Baḥru'l Medîd fî Tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-Mecîd,* thk. Ahmed el-Kuraşî Reslân. Kahire: y.y. 1999/1419.

Şen, Mustafa. *Kur'ân'da Zenginlik ve Fakirlik.* Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008.

Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *Kitâbü'l Kesb: İslâm İktisadında Helal Kazanç.* şrh. es-Serahsî, çev. Mustafa Baktır. İstanbul: Albaraka Yayınları, 1. Baskı. 2019

Şeyh Nizam ve Cemaatün min Ulemai'l-Hind. *el-Fetava el-Hindiyye fi Mezhebi'l-İmami'l-A'zam Ebi Hanife ve bi Hamişihi Fetavayi Kadıhan ve'l-Fetava el-Bezzaziyye, (Ansiklopedik İslâm Fıkhı).* trc. Mustafa Efe. İstanbul: Huzur Yayınları. y,y.

eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Fetḥu'l-Kadîr el-Câmiʿ Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye minʿİlmi't-Tefsîr.* Suudi Arabistan: y.y. 2010/1431.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân.* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1994-1415.

Temel, Nihat. "İnfak Çeşitleri". *İnfak Hayatın Bereketi.* ed. Elif Erdem vd. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd*). el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ (el-Câmiʿu'l-Kebîr.* Beyrut: Darü'l-Arabil İslâmi, 1996.

Uludağ, Süleyman. "Amel*". İslâm Ansiklopedisi*.3/16-20. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Utku, Nihal Şahin. "İslâm'ın İnfak Anlayışı". *İnfak Hayatın Bereketi,* ed. Elif Erdem vd. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Ünal, Necdet. "Günümüzde Meysir Kavramı ve Günümüzdeki Bazı Kumar Türlerinin Bu Çerçevede Değerlendirilmesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırmaları Dergisi.* 10/3 (2010), 247-265.

Yaşar, M. Ruhat. "Şans Oyunları ve İddaa". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/34 (210), 138-171.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Azap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/302-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili.* İstanbul: Yenda (Yeni doğan) Yayınları, 2001.

Yeğin, Abdullah. *Yeni Lügat (İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî).* İstanbul: Hizmet Vakfı Yayıncılık, 1997.

Yıldırım, Celâl. *Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı (İbadât, Muamelât, Ferâiz).* Konya: Uysal Kitabevi, 2. Baskı, y.y.

Yüksel, Sadrettin. *Asri Kâmus (Arapça-Türkçe).* İstanbul: Hilâl Yayınları, 1973.

ez-Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Ḳāmûs.* thk. Abdülhalîm et-Tahâvî. 4 Cilt. Kuveyt: et-Türâsi'l-Arabî, 1986/1407.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf.* Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 3. Baskı, 2009-1430.

Zuhaylî, Vehbe. *Tefsiru'l-Veciz.* Dımaşk-Suriye: Dâru'l-Fikr, y.t.

----------*İslâm Fıkhı Ansiklopedisi.* trc. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Risâle Yayınları. 19.